

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ, ОДБРАНА И МИР

Број 2, Година I, 2010 година

БЕЗБЕДНОСНИ ДИЈАЛОЗИ

СПИСАНИЕ ОД ОБЛАСТА НА БЕЗБЕДНОСТА, ОДБРАНАТА И МИРОВНИТЕ НАУКИ

БЕЗБЕДНОСНИ ДИЈАЛОЗИ

ISSN 1857-7172

Број 2, Година I, 2010

Издавач:
Филозофски факултет - Скопје
Институт за безбедност, одбрана и мир

Уредувачки одбор: тел. (+389) 2 3066 232, email: biljanav@fzf.ukim.edu.mk

ГЛАВЕН УРЕДНИК - EDITOR IN CHIEF
Билјана Ванковска

ЗАМЕНИК НА ГЛАВНИОТ УРЕДНИК
Оливер Бакрески

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР - EDITORIAL BOARD

Митко КОТОВЧЕВСКИ, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Зоран НАЦЕВ, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Лидија ГЕОРГИЕВА, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Марина МИТРЕВСКА, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Тони МИЛЕСКИ, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир

Hakan WIBERG, Denmark

Jan OBERG, Sweden

Michael SHULTZ, Sweden

Franco-Lothar ALTMAN, Germany

James PETTIFER, Great Britain,

Costas DANOPOULOS, USA

Žarko PUHOVSKI, Croatia

Gorazd MESKO, Slovenia

Velizar SHALAMANOV, Bulgaria

Zelimir KESETOVIC, Serbia

ТЕХНИЧКИ СЕКРЕТАР

Сергеј ЦВЕТКОВСКИ, Институт за безбедност, одбрана и мир

Лектор на македонски јазик: Билјана Богданоска

Лектор на англиски јазик: Марија Боева

Компјутерска обработка: Бомат графикс

Печати: Бомат графикс

Тираж: 250

СОДРЖИНА

1. IN MEMORIAM: Hakan Wiberg (Билјана Ванковска) [7]
2. OBITUARY: Hakan Wiberg (Nigel Young) [9]
3. Radmila Nakarada: "The normative paradoxes of globalization" [11]
4. Тони Милески: „Концепти на светски геополитички поредоци“ [29]
5. Владимир Рукавишњиков: „Геополитичките фантазии и разрешувањето на конфликтите во 21. век“ [49]
6. Жарко Пуховски: „Постмодерен сендвич: човековите права помеѓу тероризмот и безбедносната политика на почетокот на милениумот“ [67]
7. Ненад Танески: „Радикалниот ислам: Реална закана за безбедноста на Балканот“ [83]
8. Марина Митревска: „Превентивната дипломатија инструмент на меѓународните односи: основни теоретски аспекти“ [101]
9. Michael Schulz: "Palestinian Public's Willingness to Compromise: Torn Between Hope and Violence" [117]
10. Стојан Славески: „Етничкиот идентитет како мобилизирачка алатка“ [141]
11. О. Бакрески–С. Миладиновиќ: „Специфичноста на раководењето со полицијата“ [157]
12. Ванчо Кенков: „Информатичка безбедност во САД“ [167]

Hakan Wiberg: *In Memoriam*

Билјана ВАНКОВСКА

929Wiberg, H.

Речиси во истиот момент во кој се израдувавме на објавувањето на првиот број на списанието *Безбедносни дијалози*, стаса и тажната вест. Нашиот драг колега и пријател, член на Меѓународниот советодавен одбор, Хакан Виберг почина на 3 јули 2010 година во Копенхаген. Судбината сакаше неговиот последен објавен труд да биде токму оној со кој го збогати нашето првенче – „Авганистанската војна во компаративна перспектива“. Неговата брилијантна научна анализа нè обврзува: таа не само што е пример за секој научен работник како се пишува, туку претставува и далекувида анализа на еден глобален проблем кој уште долго ќе го мачи човештвото. Аманетот што Хакан Виберг ни го остава е од непроценлива вредност: тој ни помогна да воспоставиме високи стандарди за она што е научна анализа, квалитетен научен труд, критичка мисла и методолошка перспектива на мировните студии.

Проф. Хакан Виберг имаше извонредно богата научна кариера, која зборува за извонредно маркантен научен работник, еден од основачите на истражувањето на мирот и конфликтите во Европа, но и за активист и учесник во различни општествени движења во неговото време. Тој со гордост го истакнуваше и фактот дека заради приговор на совеста одбил да служи воен рок, во време кога тоа било казниво дело, за што отслужил и затворска казна. Името на Виберг е втемелено и во воспоставувањето на денес светски познатите мировни институти како PRIO и SIPRI, а беше долгогодишен директор на Институтот за истражување на мирот од Копенхаген (COPRI). Вреди да се нагласи и фактот дека тој беше и еден од основачите на високореспектабилниот *Journal of Peace Research*, а беше на раководни позиции на светските здруженија за мировни истражувачи, како IPRA и EUPRA. Неговата биографија е испишана со бројни научни дела, а за жал смртта го спречи во довршувањето на капиталното дело за распадот на поранешна Југославија, кое го подготвуваше заедно со Јохан Галтунг и Јан Оберг. Книгата ќе биде објавена постхумно благодарение на заложбите на двајцата стари пријатели и ко-автори, кои знаат дека таа книга беше нешто за што Виберг сонуваше да го стори за време на својот живот. Не е тајна дека Виберг беше вљубеник во регионот на Балканот, а особено на поранешна Југославија. Овој ерудит, покрај шесте светски, ги говореше и локалните јазици, ја познаваше културата и историјата на народите од регионот. Но, за разлика од мнозина, тој пишуваше за крвавите конфликти со знаење и емпатија, а никогаш со желба да профитира научно на една високо-коњуктурна проблематика во последната деценија на дваесеттиот век.

Филозофскиот факултет, а посебно Институтот за безбедност, одбрана и мир му останува вечен должник на овој голем човек. Тој несебично ги помагаше сите напори за воспоставување и развивање на мировните студии на почвата на Република Македонија, беше наш чест гостин предавач, учесник на сите научни дебати, консултант и рецензент на нашите трудови. Духот на Хакан Виберг останува да живее во нас и со нас, особено заради фактот што дел од неговото наследство во книги ни припадна нам и на нашите студенти. Библиотеката на Институтот ќе го носи неговото име.

Безбедносни дијалози имаат обврска да ги негуваат сите највисоки стандарди на кои нè научи нашиот учител од Скандинавија.

Хакан, ти благодариме! Почивај во мир!

Во име на наставниците и студентите на Институтот за безбедност, одбрана и мир,

проф. д-р Билјана Ванковска
главен и одговорен уредник на *Безбедносни дијалози*

Hakån Wiberg (1942-2010)

Nigel YOUNG

929Wiberg, H.

Hakån Wiberg, a leading European Peace Researcher who died in Copenhagen, was one of the very best spirits in Global Peace Study since the late 1960s. Although a child of 1960s peace activism, Wiberg was both part astonishing auto-didact, a remarkable polymath; but also a scrupulous, and multilingual scholar with a deep scientific (in its best sense) inclination. Despite strongly held opinions, his approach was always skeptical, critical – even detached. He was famed for his riposte to a 1980s Peace Movement request for partial “research”: “I do not do studies that ‘prove that X or Y is true’, that is not the task of peace research”. His greatest intellectual contribution was perhaps to stand outside the parameters of the Cold War in its last two decades. Asking “What *is* East? What *is* West?” His knowledge of Eastern/Central Europe led him, from the 1970s, to a special focus on South Slav societies, predominantly the “cross-roads” state of Yugoslavia; its demise in the 1990s was of deep and special concern, though he had long predicted it.

Hakån loved life (perhaps too much) and love – and being in love; his wisdom, humour humanity and intuition made him a great social networker, and these skills helped him build up the International Peace Research Association (IPRA). He was a key figure in the European Peace Research Association (EUPRA) and Director of the now (defunct) Copenhagen Peace Research Institute (COPRI): he was a leading figure in Nordic peace studies, but his reputation was somewhat overshadowed by the North Americans, such as the Bouldings and Anatol Rapoport, and his fellow Scandinavian, Johan Galtung and younger researchers.

But his contribution was *immense*.

For 33 years he was on the editorial board of the *Journal of Peace Research* and played key roles in Peace Programmes in Lund, Oslo and Dubrovnik. But above all he was the only person I have known who had memorized the whole of Lewis Carroll's *The Hunting of the Snark*, his favourite poem, from which he would frequently intone appropriate passages, even in academic seminars. For example the Bellman's pronouncement:

“What's the good of Mercator's North Poles and Equators, / Tropics, Zones, and Meridian Lines?” / So the Bellman would cry: and the crew would reply / “They are merely conventional signs!”

This passage reflects his engagingly humorous and critical appraisal of *all* the received paradigms and frameworks, but also his keen awareness that *peace research* had yet to evolve (despite the emergence of a Copenhagen School of International Relations), truly effective *alternatives* of its own.

Nigel Young

(Editor-in-Chief: *Oxford International Encyclopedia of Peace*, OUP, NY & Oxford, 2010)

THE NORMATIVE PARADOXES OF GLOBALIZATION

Radmila NAKARADA

327.56/.57:304-027..511

ABSTRACT

Following the end of the Cold war, a period of „rule breaking and rule making” has emerged. Its nature is contradictory, exclusionary, based on the power division. The powerful are rule makers, determining the scope of their relevancy (self-exclusion) and the form of implementation. The justification, given for the „rule breaking and rule making” is the moral imperative and the vacuum created by limited relevance of the state-centric international law that can not address the problems that have come about as the result of the transformation of sovereignty, emergence of new non-state actors in the era of globalization. However, what is emerging is not a new normative order. The dramatic inequalities of states and their sovereign powers are perpetuated, the criteria of arbitrariness in the use of force is extended and the notion of protecting human rights is instrumentalized for geopolitical interests. In order for „moral dependency” to become a force of cosmopolitanism, coherent critical reflection is required, as well as systematic and unwavering efforts invested into the strengthening of democracy and rule of law at the global level, decisive affirmation of the spirit of cooperation and non-violent conflict resolution and the development of effective instruments of transcending the new exclusionary practices generated by the old/new world.

Key words: globalization, normative order, cosmopolitanism, human rights, humanitarian interventions, neoliberalism, democracy.

АПСТРАКТ

Крајот на Студената војна беше проследен со период на „кршење на правилата и создавање нови правила”. Неговата природа е противречна, ексклузивистичка и заснована на поделба на моќта. Моќните се креатори на правилата, со што го детерминираат и опсегот на нивна примена (само-изземање) и начинот на нивна имплементација. Оправдувањето што се нуди за ваквото „кршење на правилата и создавањето нови правила” се

состои во моралниот императив и во вакуумот создаден со ограничената релевантност на меѓународното право фокусирано на државите, а кое не може да одговори на проблемите кои произлегоа како резултат на трансформацијата на суверенитетот, појавата на новите недржавни актери во ерата на глобализација. Сепак, крајниот резултат не е појава на нов нормативен, вредносен поредок. Драматичната нееднаквост на државите и нивните суверени моќи се перпетуираат, критериумот на арбитрерност во употребата на сила е проширен, а идејата за заштита на човековите права е инструментализирана во полза на геополитичките интереси. За да може „моралната зависност“ да се претвори во сила на космополитизмот, нужна е кохерентна критичка рефлексија, како и систематски и конзистентни напори кои ќе се вложат во јакнење на демократијата и владеењето на правото на глобално ниво, решителна афирмација на духот на соработка и ненасилно разрешување на конфликтите, како и развој на ефективни инструменти за надминување на новите исклучувачки практики генерирани од стариот-нов свет.

Клучни зборови: глобализација, нормативен поредок, космополитизам, човекови права, хуманитарни интервенции, неолиберализам, демократија.

1. Introduction

The abrupt, by and large, unforeseen end of Cold war coincided with the deepening and acceleration of the processes of globalization. With ideological barriers torn down, the capitalist mode of production was extended to new frontiers, the sovereignty of the state was being transformed, and democracy was gaining universal legitimacy: „For the first time in human history, there is a single clearly dominant state form, the modern constitutional representative democratic republic.”¹ The major restructuring of the world, the beginning of the seventies, seemed to be definitely reaching a new historical phase, in spite of the unevenness of the processes of integration and global incorporation, and the emergence of novel tensions. The world was released from the dangers of ideological confrontation between two superpowers, but new risks and enemies were soon „discovered”. The state was not only being transformed, but forceful non-state actors were shading the structures of power,

¹ Eric Hobsbawm (2007), *Globalisation, Democracy and Terrorism*, London, Little Brown, p. 96.

and while democracy and the protection of human rights were becoming a civilizational axiom, authoritarian, tyrannical, the so called, rogue states were surviving in various parts of the world. The ambiguities of the restructuring become the basis for the emergence of the new normative project, the basis for launching new rules and redefining the obligations of the international community beyond the existing norms of the international law. It appeared under various headings - developing cosmopolitan law/global democracy, comprehensive human security, global governance, etc. The underlying assumption was that a transition from an order, based on the sovereignty norm to a cosmopolitan order was necessary, for the world was becoming interdependent not only economically and politically, but morally, as well. Therefore, the classical, Westphalian, principle of non-interference in internal matters was becoming ahistorical. In order to adequately respond to the new challenges and reach higher ethical standards, the advocates of the new normative order asserted that the relationship between territorial integrity and self-determination has to be reinterpreted, the right to military intervention in the internal affairs of sovereign states in the name of extending democracy and protecting human rights has to be recognized, while the concept of self-defence has to be redefined allowing for preventive and pre-emptive strikes, even transitional occupation, due to the aggressive nature of some of the regimes and new non-state actors. New types of missions - spreading democracy, bringing tyrannical regimes down - have to be carried out, and new responsibilities assumed, above all, to protect citizens from massive violations of human rights. The argument was that the respect for the sovereignty norm² can not continue to be a rationalization for indifference, inaction, for the abandonment of countless individuals, citizens to the massive violation of their rights due to the violence of an authoritarian regime, or the incapacitated, weak state.

In principle, the advocacy of the cosmopolitan order was voicing a legitimate concern for the development of global democracy, the wellbeing of citizens and their rights beyond the walls of the nation state at a historical moment when the state was undergoing fundamental transformations and global interdependence was reaching unprecedented levels. However, a closer look at the practice attempting to implement and legitimize a new emerging normative narrative, is pointing to a forceful, but uneven relativization of sovereignty - primarily of the small and weak states, and the creation of new foundations for the arbitrary use of violent means by the powerful states - extending democracy by non-democratic means, instrumentalizing the issue of human rights protection for domination.³ Thus, the relevant

² Susan L. Woodward, „Compromised Sovereignty to Create Sovereignty“, in: Stephan. D. Krasner, (ed) (2001), *Problematic Sovereignty*, New York, Columbia UP, pp. 252-300.

³See: Costas Douzinas (2009), *Ljudska prava i imperija, politička filozofija kosmopolitizma* (*Human Rights and Empire, The political philosophy of cosmopolitanism*), Belgrade, Službeni glasnik.

international institutions that are essential for the strengthening of the rule of law, accountability at the global level, are undermined by the self-exemption of the most powerful countries,⁴ while the newly assumed responsibilities and concerns for the violation of human rights are selectively invoked, depending on the geostrategic interests of the dominating states and not on the magnitude of violations themselves. Often these newly assumed responsibilities are justified by either false or superficial diagnosis, stereotyped simplifications of the causes and actors of conflict (unexplainable Evil vs. unquestionable Good), resulting in a „rush to war“, in the implementation of disproportionate force, surpassing the magnitude of the (moral) provocation.⁵

On the other hand, the advocacy of the new normative project by all those who recognize the real need to prevent mass violations of human rights becomes a form of political irresponsibility when the moralistic rethorics of the global political elite is taken at face value, disregarding the lack of credible evidence that the normative vacuum created by the end of Cold war and the dynamics of globalization, was in practice being transcended by a consistent series of steps toward establishing a new, cosmopolitan, order. Above all, that it was rooted in the profound and necessary changes of its main proponents – USA and its Western allies, in the transformation of the nature of the hegemonic aspirations of America.⁶

For instance, when humanitarian motives were read into the military intervention against Serbia (1999), classical aggression was declared to be the „first ethical war carried out in the name of human rights“ (V. Havel). This was done as if the paradigmes of the foreign policy of US and its allies, the self-interest that motivated interventions in the past, underwent fundamental changes. Either that, or the advocates of the new ethical war were implying that the Cold war was a plot involving only one „evil“ actor – Soviet Union, whose disappearance automatically created the preconditions for a transition to a higher normative order, to a new level of international responsibility of the enlightened, non-self-serving

⁴According to the privileged and rich, in spite of the unprecedented interconnectedness and interdependence, the world still consists of civilized and uncivilized parts, insiders and outsiders. The civilized (representatives of the universal) have the right to rule making and self-exemption, and the uncivilized „are included in humanity by being excluded from any kind of equal treatment.“ Beate, Jahn, „One Step Forward, Two Steps Back: Critical Theory as the Latest Edition of Liberal Idealism“, *Millennium*, 1998, vol. 27, no. 3, p. 630

⁵ ICISS, *The Responsibility to Protect*, Ottawa, 2001, pp.36-37.

⁶ In order to avoid misunderstandings, let me underline that critical reflections concerning the US as an international, global actor should not be automatically perceived as „anti-americanism“, in the same way as critical reflections concerning internal policies of Israel should not be equated with „anti-semitism“. Such misperceptions hinder critical thinking, creative reforms, alternative strategies, dialogue.

actors - the US and its allies-in the globalized world. How wrongly the representatives of global civil society misjudged the character of the „first ethical war“ and its implications, was proven by the interventions that followed, especially by the occupation of Iraq in 2003 (against which many of them raised their voices, without establishing the link between the two interventions).

However, the obstacles to the development of a cosmopolitan project are not only rooted in the inconsistencies produced by those aspiring to uncontested global power, by the vested interests of the new self-proclaimed rule makers, nor in the normative illusions nurtured by (some) representatives of the global civil society. On a more substantial level obstacles are to be found in the dominant economic – neoliberal-paradigme, and the tensions existing between the neoliberal and cosmopolitan project.

2. Normative paradoxes of the global era

From the mid-1970s neoliberalism emerged as an anti-Keynesian intellectual and political program/project. In the name of greater economic efficiency and growth, the neoliberal project vehemently argued against state interventionism (i.e. for a minimalist role of the state), placing its full trust in the „invisible hand“ of the market forces, celebrating deregulation, trade liberalization and privatization of state and social property. Neoliberalism gained a wide following in developed, developing, and after the fall of the Berlin wall, in ex-socialist countries,⁷ resulting in what, W. Robinson termed, “global neoliberal consensus”. Taking a look at the assumptions and practical achievements of the global neoliberal project one can explore whether it is compatible with the advocated cosmopolitan project.

Comparing the two projects from the standpoint of responsibility, one will discover that they are rooted in two opposing logics. The neoliberal ideology/project presupposes **avoidance** of social responsibility. The combination of deregulation and locally unbound capital, i.e. free-floating capital circulating around the globe in search for maximum profits and minimum duties, ultimately creates the basis for shedding responsibilities for the social and environmental consequences of the interventions of global capital in the local communities, for the daily life and needs of the citizens („the self-reproduction of the living conditions of all“, Z. Bauman). The unbridled („intoxicating“) freedom from territorial bounds, the possibility of the capital to move in and out of local communities at short notice, on the one hand, and the deconstruction of the consensus between state, capital and labour, on the other, replace (the principle of) solidarity and social justice (the mechanisms of redistribution) with indifference, uncertainty and social disempowerment of the majority. In con-

⁷ Ha-Joon Cheng (2003), *Globalisation, Economic Development and the Role of the State*, London, Zed Books, p. 37.

trast, the advocacy of the cosmopolitan project, global democracy and protection of human rights is in principle premised on the **extension of responsibilities**, commitments and solidarities, transcending the classical sovereignty norm, on the responsibilities to be assumed by (enlightened parts of) the international community. Shedding responsibility within the economic realm and at the same time aspiring to greater levels of political/moral responsibility are incompatible processes and can not but result in incoherent practices.

When the question of plurality, the legitimacy of alternatives is concerned the tension evolved from the attempts to promote neoliberal capitalism as the sole model of development („end of history“), to deny the possibility to devise alternatives, to exercise choices because the historical triumph of the ultimate option has occurred. The global neoliberal consensus was projected as if there was just one form of capitalism, just one, uncontested, right way of running the economy.⁸ That in itself runs counter to the essence of democracy that presupposes first a recognition that there are different types of capitalism (plurality of economic options) and that the specific experiences, traditions, circumstances should define the choices of the particular societies. Second, the neoliberal consensus obscured, as J. Stiglitz points out, that different options benefit different groups, and that the current „neoliberal consensus“ has its clear beneficiaries and a great number of losers. It has not evolved as result of a (global) democratic political process/procedures, as a choice of the majority. On the contrary, the attempts to implement a „pure market“ system, have resorted to authoritarian means, various forms of shock therapies, radical exclusionary divides, disciplinary mechanisms that secure obedience⁹ and uniformity in the global process of economic transformation. Efforts to transform the myth of pure market (K. Polanyi) into reality, subjugates the society to the market, creating a disbalance that provides for the „social protection of the strong“, and the social deprivation of the weak. To introduce and uphold such a system authoritarian means in some cases have been inevitable. In other

⁸ Joseph Stiglitz, *Making Globalization Work*, London, Penguin Books, 2007, p.xv.

⁹ Obedience is secured by the fragmentation of work, superfluosity created by new technologies, and the disappearance of unions and movements offering protection. Existential uncertainty, contributes to obedience, for disobedience means risking unemployment when jobs are becoming scarce goods. Obedience and uniformity are secured also by the growth of surveillance mechanisms utilized by states and private agencies. A plethora of information on citizens is gathered in the name of security, profit, giving ground for analysts to speak of the emergence of a surveillance society. For instance, in the UK there are more than 14 million video cameras operating, i.e. one camera per 14 citizens. On the other hand, US companies like Experian for example, boast that they have detailed economic and social data on 170 million American citizens. Compare: Stephen, Gill (2003), *Power and Resistance in the New World Order*, New York, Palgrave, Macmillan, p. 195.

words, the development of the **free** market did not exclude coercive, even military, means of imposition.¹⁰

Accordingly, some analysts have, as N. Klein notes, recognized the direct link between economic shocks that impoverished a vast number of citizens, and an epidemic of torture that punished thousands because they believed, as she states, in an alternative form of society. For example, in the earlier stages of neoliberal expansion preceding the end of the Cold War, the implementation of the neoliberal model in Chile,¹¹ combined economic freedom and political terror.¹² In principle, shock therapy, as N. Klein points out, deprives the citizens of the power to understand what is happening, to act and counter act. They are reduced to powerlessness or resigned to apathy.

When outright coercive, military, measures were not the mode of implementing the neoliberal form of capitalism, the instruments still violated elementary democratic principles. In the name of market efficiency, external limitations on democratic decision-making process were implied and practiced by major international financial actors. Their „proposals imply or mandate the insulation of key aspects of the economy from the influence of politicians or the mass of citizens by imposing, internally and externally 'binding constraints' on the conduct of fiscal, monetary and trade and investment policies.“¹³

Although the measures of international financial institutions (primarily the IMF and WB) demanding downscaling of government, sharp cuts of public spending, rapid privatization, deregulation - were by and large unpopular among large segments of the population, their voices were not heard. The implementation of reforms and conditionalities were implemented by a coalition made up of representatives of international financial institutions, state and private actors, and parts of the local political elite (together they constitute what Robinson calls the „transnational class“, and J. Wedell, „transactors“). In Russia, for instance this coalition of (trans)actors¹⁴ carried out the transition in the nineties, resulting,

¹⁰ According to N. Klein, fundamentalist capitalism, i.e. deregulated capitalism, is continually preserved by most brutal forms of coercion applied to the political collective body. Naomi Klein, *Doktrina šoka, (The Shock Doctrine)* V.B.Z. Zagreb, 2008, p. 27

¹¹ „Chicago Boys cooperated with the Chilean army before the coup and in the economic transformation following the violent coup. Referring to the experiences after the coup, Friedman stated that the most important achievement is that the free market did its part of the job in creating free societies“. Op. cit. p. 120

¹² N. Klein, op. cit. p. 15.

¹³ S. Gill, op. cit. p. 132

¹⁴ The main transactors were made up of a Harvard team representing the US and the Chubais clan representing Russia. Janine R. Wedel, „Privatizing Foreign Policy: How Transactors Hijacked US Relations“, www.globality-gmu.net/archives/835

as Cohen enumerates, in the worst industrial depression, flight of capital abroad, hyperinflation and abrupt decontrol of prices, currency collapse and pyramid schemes that wiped out life savings of the citizens, massive corruption, impoverishment, deterioration of health. The results can be summarized in short as - economic freedom and benefits for the few, and regression, „demodernization“ for the majority. This means that the neo-liberal project could not but have a „narrow social basis“. In order to transcend this lack of social support, the implementers of shock therapies implemented their reforms swiftly, treating societies as *tabula rasa*, radically erasing social achievements of the past, for nothing deserved to survive, become part of the new historical chapter. The speed of the implemented reforms (shock therapies) caused confusion, apathy, deprived the citizens of the possibility to defend their interests (N. Klein). Moderation, was relinquished (S. Cohen) in the name of speedy reforms that would in fact, secure the overnight transfer of the state owned property into few private hands. For this reason, some economists have defined the transition from socialism to neoliberalism as the biggest historical plundering of state and social property. However, the new normative project based on the protection of human rights and extension of democracy was not problematized in relation to this form of transition and its dramatic social consequences; social rights/social deprivation never become an equally dramatic question as did political, civil rights. Nor were the external „binding constraints“ perceived as serious challenges to the processes of democratization.

Many have depicted the social consequences of the neoliberal project - leading to the widening gap between the rich and poor in and between countries, to the production of „too many losers“ (J. Stiglitz) on the global stage. The common thread in the analysis of the social consequences of neoliberalism is captured by S. Gill: „Restructuring along market-driven lines tends to generate a deepening of social inequality, a rise in rates and intensity of exploitation of labour, growth in social polarization, gender inequality, a widespread sense of social and economic insecurity, and, not least, pervasive disenchantment with conventional political practice. Such a situation may also open the door to the appeals of

“In effect, the United States was to teach ex-communist Russia how to become a capitalist and democratic country and oversee the process of conversion known as a “transition”. Certainly, Russia was not to be trusted to find its own kinds of change, lest it wander off... ‘on a strange, ambivalent path of its own confused devising.’ The lessons to be taught were simple but stern. Economic reform meant “shock therapy” and tight-fisted monetarism, especially severe budgetary austerity and end to Soviet/era consumer and welfare subsidies, wholesale privatization of Russian state enterprises and other assets, opening the country’s markets to foreign producers, and a minimal role for the government... In that spirit, legions of American political missionaries and evangelists, usually called “advisers,” spread across Russia in the early and mid 1990s.” S. Cohen (2000), *Failed Crusade, America and the Tragedy of Post-Communist Russia*, New York, W.W. Norton & Company, p. 7

extremist political movements...".¹⁵ The gap between neoliberal economic efficiency (although that is also becoming increasingly questionable)¹⁶ and social deprivation has reached such a level that, as Boaventura Santos notes,¹⁷ democracy in a number of countries is becoming irrelevant for the social well being of citizens. Thus, according to him the coexistence of „political liberalism and social fascism“ has become a realistic possibility. This leads us to another paradox.

It is related to the fact that the protection of human and minority rights rose to the pennicle of the hierarchy of values, at the same time the neoliberal project was promoting a pessimistic anthropology, defining greed and fear as the main motivating forces of human beings. Absolutizing individual egotism, delegitimizing the welfare state and the principle of solidarity, placing the blame on the poor for their plight, was occurring at the same time when the protection of the human rights above and beyond the sovereignty norm were celebrated as the axis of an emerging cosmopolitan order. In other words, moral interdependency as the basis for relativizing the sovereignty norm, was being proclaimed at the same time, when solidarity and common good, as a fundamental precondition of freedom (Z. Bauman), were being erased. The different moral and practical implications of a project based on greed and egotism, and a project based, at least in principle, on solidarity and empathy, tended to be overlooked. However, the defining principles of the two could not be implemented simultaneously without producing incoherent practices, turning the protection of human rights into an additional instrument of domination, among else, into a basis for selective, arbitrary, external interventionism. The power mechanisms operating and being reconstituted on the basis of the neoliberal agenda, did not produce prudent caution (at least among the idealists) in the advocacy of the legitimacy of the interventionist politics based on the new ethics of human rights. The advocacy of the new responsibilities was carried out as if **coherent** economic and political preconditions for a transition to a cosmopolitan order were laid down, as if the neoliberal and human rights agenda have together become a moral imperative. It was promoted as if safeguards against the possible abuse and „frightening arbitrariness“ (Hanna Arendt) by the enlighte-

¹⁵ Gill, op. cit. p. 140

¹⁶ As Ha-Joon Chang, points out, and the current economic crisis confirms, neoliberalism has failed to produce expected results, increasing income inequalities and economic instability, and above all, not generating the promised faster growth. Nevertheless, the neoliberal project is far from being dismantled.

“The world's *per capita* income was growing at 3.1% during the ‘bad old days’ of 1960-80, but it has been growing at only 2% during the neoliberal period of 1980-2000. Growth of *per capita* income in developing countries has decelerated from 3% to 1.5% between these two periods.” Ha-Joon Cheng, op. cit. p. 2.

¹⁷ Santos, Boaventura de Sousa, „Beyond abyssal thinking“, www.euorzone.com/articles/2007-06-29-santos-en.html

ned states in implementing their cosmopolitan responsibilities were being erected. In fact, no such safeguards were constituted, as testified by, for example, the further weakening of the UN, self-exemption of US from the reach of the International Criminal Court, by the erosion of the democratic capacities of the nation-states (for instance, by measures like the Patriotic Act, or Guantanamo torture practices).

A consistent contemplation of a transition to a cosmopolitan order under present conditions, is further complicated by the fact that one of the consequence of the global neoliberal consensus is the **weakening of the state** and its capability to respond to the needs of its citizen. The implementation of the neoliberal paradigm promoting absolute economic deregulation, placing full trust in the mechanism of the market which will automatically resolve economic and (eventually) social problem, has incapacitated the state to perform some of its fundamental classical functions relevant for the welfare of the community, i.e. its citizens. When an order is based on the primacy of economy, while the state/society looses its protective capacity, being subjugated to the market this can, as K. Polany's analysis has demonstrated, lead to an impresive development of the means of production but also to the catastrophic „dislocation of the lives of common people“, that is, to the violation of their human (social) rights.

The weakening of the state is the result of two combined processes: privatization and transnationalization. Within the framework of the dominating neoliberal project, the principle of privatization is extended not only to propety but to the realms pertaining to classical functions of the state. Privatization of the state means that some of the key functions of governance are transferred to the private sector. This has included, for instance in the US, from the managment of energy, setting up private jails (in Texas, for example) to waging wars and fighting the terrorists. It should be particulary noted, that an impressive increase of the number of private companies that offer security, military services to governments and TNC have appeared. These companies offer a wide variety of services, from the maintenance of military bases, compiling intelligence information, scientific research, and training, to sending private armies to the war fronts. They operate by and large beyond democratic control and accountability, extending the space of abuse and corruption, and undermining one of the crucial dimensions of state power – its monopoly over the legitimate use of force.¹⁸

This hollowing of the state by the extension of the processes of privatization means that its cohesive capacities are diminished, while the needs of the citizens in the sphere of education, medicare, security, etc. are marginalized by the profit interests. The main task of the state transformed according to the neoliberal principles is internal restructuration and

¹⁸ R. Schwarz, „Post-Conflict Peacebuilding: The Challenges of Security, Welfare and Representation“, *Security Dialogue*, Vol.36 (4): p.443, 2005.

global integration of local economy. This presupposes the elimination of all barriers to the free flow of the capital, and such a harmonization of the internal economic policy with external demands that will secure macroeconomic stability. Besides macroeconomic stability the state has two more functions (W. Robinson) insuring the basic infrastructure necessary for global economic activity, securing social stability by coercive and ideological instruments (cheap labor, weak unions). In other words, the state is not bound by the needs of internal consensus, redistribution, social protection, but by the external demands of global capital and the interests of the transnational class.

At the point when the state is undergoing transnationalization and privatization, losing fundamental aspects of its autonomy and becoming a „conveyor belt“ for the demands of global capital, when unaccountable, predatory transactors are emerging with little concern for the welfare of the community, it is difficult to identify the real foundations for new cosmopolitan responsibilities. The transformation of the state according to the neoliberal paradigm is an illogical direction of change if an evolution toward a cosmopolitan order is to take place.

The coherent evolution toward cosmopolitan law would require a **social-democratic global paradigm**¹⁹ which would affirm the rule of law, solidarity, accountability, participation, consensus building, retrieving some of the fundamental capacities of the state – its mediating role in the distribution of social wealth, maintaining a social compromise between different social strata, the power to correct the disbalance between the demand of the market and society, autonomy in formulating its own economic policy in accordance with the need of its citizens, specific historical experiences and cultural patterns.

3. Interventionism

The insufficiently problematized tensions between the dominant neoliberal paradigm and the emerging cosmopolitan principles resulted in the entrapment of the assumed „new moral responsibilities“ in exercises extending domination and inequality. Placed in the hands of „global moral actors“ whose existence was simulated, the legitimate need to protect human rights was misused. Thus, an emancipatory vision became, in a number of instances, a force of expansionism, redistribution of resources and property, of redefining borders by violent means. Lacking real conditions for the development of the cosmopolitan order, moral dependency became an additional principle of legitimation for rule making based on „frightful arbitrariness“. What shape strides toward the future cosmopolitan order may

¹⁹ David Held, (2004), *Global Covenant, the Social Democratic Alternative to the Washington Consensus*, Cambridge, Polity Press.

take in these circumstances is demonstrated by the military interventions carried out in its name.

3.1. The case of Kosovo and Metohija

The NATO intervention against Serbia (1999) because of Milosevic's repression in the province of Kosovo and Metohija (Kosovo, for short) was hailed as a defining moment, a dividing line between the era of sacrosanct sovereignty and the era of relative sovereignty. It was seen as an inauguration of the moral, cosmopolitan, project, subordinating sovereignty to the protection of human and minority rights. NATO intervention was interpreted as a sign that the international community was finally accepting its (moral) responsibilities. Although it was carried out without the mandate of the SC, and in violation of the Article 5 of the NATO Charter, the intervention was widely supported across the globe by representatives of the left and right, the establishment and civil society, all sharing a belief that allegedly new ethics, a new notion of justice was residing beyond the UN Charter. Therefore the intervention was proclaimed by a number of its advocates as „illegal but legitimate”.

A complex, protracted conflict was seen, by and large, only as a brutal violation of the human rights of the Albanian minority by the repressive regime of S. Milosevic (undoubtedly a significant part of the story, but not its entirety). Black and white inscriptions were invoked, and the “game of numbers” concerning victims activated, reaching shocking - mobilizing - but unfounded heights. Each and every victim of violence is tragic, but the launching of arbitrary estimates (up to 100.000), the concern only for the victims of one side was in the function of justifying the intervention to the domestic public in spite of its illegality. The fact that the intervention ensued after a simulation of negotiations in Rambouillet and an ultimatum issued to the Serbian state, concerning the acceptance of Annex B (military part of an Agreement, otherwise accepted by the Serbian side), and only acquired a humanitarian label after the bombing started and the situation on the ground turned for the worse, was not the object of reflection for the advocates of the new ethics. During the „humanitarian intervention” the whole country was bombed, a third of the targets were civilian, including, hospitals, schools, bridges, cultural monuments and industrial complexes (the damage was estimated at thirty billion euros), and the weapons used included cluster bombs and depleted uranium. However, all of this did not distort the legitimacy of the intervention. The fact that the ideal of protecting human rights was by this new, modern notion of justice **tied** to military intervention, aggression, war, did not appear to collide with the general humanitarian interest. Legitimizing names for the illegal bombing were invented such as „politically correct militarism”, „liberal interventionism” (M. Ignatieff). A philosopher like J. Habermas, considered that it was perfectly acceptable to

intervene militarily in order to secure the full respect of human rights, particularly when the intervention is **surgically precise** (the civilian victims/collateral damage of the precise intervention were not taken into account) and so efficient as was the NATO intervention.²⁰ Because it is based on the universalistic content of human rights, he concludes, it should be perceived as a leap from international toward cosmopolitan law, a step in the direction of an inevitable transition. NATO simply did what was necessary, when no one else was there to fill the legal vacuum. The end result of the bombing was ethnic cleansing of the non-Albanian population (resulting in around 200.000 internally displaced citizens in Serbia), unilateral secession of Kosovo, in spite of the democratic changes that took place in Serbia, the creation of another weak, economically unviable, criminalized state. With this violent change of Serbian borders, a new chapter of state building opened involving external actors who were prepared in the name of moral principles to ignore the existing norms of international law, agreements, UN resolutions, as well as the violations of the rights of the non-Albanian population remaining in the Kosovo enclaves. The morality of the cosmopolitan advocates was not challenged by these incoherences.

3.2. The cases of Afghanistan and Iraq

Following the 9/11 attack by the terrorist group Al Qaida on New York and Washington, the US responded after several months by launching a military intervention against Afghanistan, holding it responsible for harbouring a terrorist organization on its territory. Prior to the intervention, Afghanistan demanded from the US unquestionable evidence that Al Qaida was responsible for the attack in which case they would agreed to extradite Bin Laden to a neutral country to stand trial. The US did not accept these demands and decided to respond by a military operation legitimizing it by an extended interpretation of the **right to self-defence**, the use of force. Self-defence according to the new interpretation, included the right to respond forcefully not just to aggression committed by states, but also by non-state actors (terrorists) as well. It seemed even to segments of the civil society an acceptable reinterpretation of the Article 51 of the UN Charter in novel circumstances – global interdependence and emergence of powerful non-state actors. Again an alleged void between the existing rules and the new circumstances was being resolved by the rulemaking power of the US. Setting aside, the fact that a military intervention against Afghanistan was contemplated prior to 9/11, the unclear nature of the documented American intelligence blunders/oversights in relation to the terrorist attack, etc. the very legitimacy

²⁰ J. Habermas (2002), *Postnacionalna konstelacija, Politički eseji* (*Postnational Constellation, Political Essays*), Beograd, Otkrovenje, pp.160-183.

of extending the right of self-defence in relation to terrorist groups in the manner which the US did, is not as convincing as it seems.²¹ First, Article 51 gives a state the right to repel an attack that is ongoing or imminent as a **temporary measure** until the SC can take steps necessary for international peace and security. The self-defence of the US has turned into a an unending military operation, i.e. occupation of Afghanistan, with a substantial number of civilian casualties. Second, as S. Hassan points out there is no disclosed evidence that the Afghan Government sent Al Qaida to the US with the instruction to commit terrorist attacks, and the ICJ rejected the notion that mere assistance to rebels was an 'armed attack'.²² Hassan goes on to say, that self-defence as a valid use of force, required it be immediate, not a retaliation, proportionate (a full scale, invasion of Afghanistan cannot be considered proportionate) and necessary. Since the necessity long passed before the bombing of Afghanistan it was legitimized as a defence against an ongoing threat, and turned into a total war against global terrorism, a war that could last several decades. Therefore, the response to the terrorist attack turned essentially into new norm emerging out of US practice, which extended the notion of self-defence into a „perpetual“ use of disproportionate force. Furthermore, this extension of the right to self-defence as part of the new normative order, involved the emergence of secret prisons round the world²³ and brutal torture of prisoners, in violation of the Geneva conventions. The practice of rendition - sending suspected terrorist to third countries where torture was not illegal, also emerged. To conclude, the legitimatiion of interventionary politics by the need to reinvent and redefine the normative assumptions of the emerging order in the case of Afghanistan contributed much more to a new phase of militarism, than cosmopolitanism.

The intervention against Iraq (2003) is explained in another chapter, in rule making and rule breaking. Again without a SC mandate, the US, supported above all by UK, carried out a pre-emptive intervention based on the several unfounded accusations: that Iraq, although it was a secular state, was harbouring terrorists, that Saddam Hussein was in possession of WMD, that he did not discontinue his nuclear program threatening world peace (although the intelligence agencies had knowledge that the program was abandoned ten yea-

²¹Sulman, Hassan, "The legality of the United States intervention in Afghanistan", www.americansc.org.uk/Online/Forum/Afghanlegality.htm

²² S. Hassan, *ibid.*

²³ Guantanamo in Cuba was too exposed to the public, therefore the CIA wanted „ secret places where it could have full control over the interrogations far away from the inquiring eyes of the media and the monitoring of organizations for the protection of human rights, but above all, far away from the authority of the American legal system.“ James Risen, (2006), *Ratno stanje, Tajna istorija CIA-e i Bušove administracije (The State of War, Secret history of CIA and Bush administration)*, Beograd, Samizdat B92, p. 36.

rs earlier), that he was a dictator who had regional ambitions and therefore presented a security threat to the region and the USA, as well. Accordingly, the aim of the intervention was to disarm Iraq, to end Saddam's support for terrorism and to free the Iraqi people (Tony Blair). All of the justifications for the intervention were eventually revealed as blatant lies, constructions. In 2005, the Central Intelligence Agency released a report saying that no weapons of mass destruction had been found in Iraq. There was also no evidence to corroborate that S. Hussein was supporting the terrorists,²⁴ nor that he was in the position to cause any serious regional turmoil, exhausted/contained by the devastating defeats in two Gulf wars and by the ensuing comprehensive sanctions. As for bringing liberation to the Iraqi people, the American led invasion toppled Saddam's regime, and turned the democratization of Iraq into a prolonged occupation that profited American commercial and security companies, created the conditions for the breakout of a ravaging civil war, which according to some analysts, took, the lives of 600.000 civilians.

These episodes of „moral dependency“, demonstrated not only a profound disregard for existing norms of international law, for facts, which were either ignored or intentionally covered up, but also for the rights of the American citizens as well. In the name of the war against terrorism in the case of Afghanistan and Iraq, secret intelligence activities were approved on the American territory, violating the civil rights of its own citizens.²⁵

The three interventionist chapters have a number of serious consequences, none of them paving the way to a cosmopolitan order. First, the consensus of long standing, that borders can not be changed by force was dismantled on the territory of Europe. This opened the doors to further arbitrary „attacks“ on the sovereignty norm – expanding the space for new rounds of violence. Accordingly, voices have already appeared advocating that borders should not be treated as sacrosanct in Africa, because in a number of African states the governments do not control the entirety of their territory. Others have

²⁴In September 2006, a Report of the Senate Intelligence Committee concluded that Saddam Hussein regarded Al Qaida „as a threat rather than a possible ally, contradicting assertions President Bush has used to build support for the war in Iraq“. In their remarks to the Senate document, Democrats contended that former CIA Director George Tenet had modified his position on the terrorist link at the request of administration policymakers. Furthermore, according to the Report there was no evidence that Hussein had the capacity to produce WMD (nor did he possess the alleged mobile laboratories for the production of biological weapons). These accusations were based either on serious errors of judgment by the CIA, on the disregard of assessments made by other intelligence agencies, as well as of reports of agents on the ground. On the whole the Report accuses the administration that it did everything to justify the war. See: Jim Abrams, "Senate: Saddam Saw al-Qaida as Threat", The Associated Press, 08 September, 2006, www.truthout.org/docs_2006/

²⁵ J. Risen, op. cit. pp. 50-54.

suggested that excercises of dismanteling classical sovereignty should also be applied in cases (for instance in Russia), where the mangament of vast resources, defined as the „the common good“ is concerned.

Violent change of borders is supplemented by the project of extending democracy, toppling authoritarian regimes, and restructuring economies by violent means. The criteria for selecting targets for external implementation of democracy are, by and large, linked to „expansive economic and strategic impulses“ (G. Kolko). But not only that, the celebration of democracy goes hand in hand with the attempts to reinvent legal foundations for torture and limiting civil rights in the great democracies themselves. Finally, the extension of the right to self-defence has led to a perpetual war on terrorism, to the suspension of legal rules regulating the use of force and protection of human rights. Disregarding the logic of illegal violence and human rights violations common to all the interventions, the sincere promotores of cosmopolitan order, unfortunately contributed to the delegitimation of law and legitimation of the arbitrary use of force in shaping the post Cold War world.

The bitter conclusion of de Sousa Santos seems a realistic reflection of the present normative paradoxes. Human rights are violated in order to be defended, democracy is destroyed in order to safegurad democracy, life is eliminated to preserve life.

4. Conclusion

Following the end of the Cold war a period of „rule breaking and rule making“ has emerged. Its nature is contradictory, exlusionary, based on the power divide. The powerfull are rule makers, determining the scope of their relevancy (self-exclusion) and the form of implementation. The justification given for the „rule breaking and rule making“ is the moral imperativ and the vaccum created by limited relevance of of the the state-centric international law that can not address the problems, threats, developments that have came about as the result of the transformation of sovereignty, emergence of new non-state actors in the era of globalization. Although one may agree that a new normative order is necessary, what is emerging is not an order of a cosmopolitan nature. On the contrary, it perpetuates the division between the strong and the weak, the dramatic inequalities of states and their sovereign powers, it extends the criteria of arbitrariness in the use of force and instrumentalizes the notion of protecting human rights for geopolitical interests. Not only are fundamental preconditions for a transition to a new cosmopolitan normative order absent, but they are „preemptively“ deconstructed. In order for „moral dependency“ to become a force of cosmopolitanism, coherent critical reflection is required, as well as systematic and unwavering efforts invested into the strengthening of democracy and rule of law at the

global level, decisive affirmation of the spirit of cooperation and nonviolent conflict resolution and the development of effective instruments of transcending the dramatic social divides, new exclusionary practices generated by the old/new world.

REFERENCES

- Chang, Ha-Joon (2003), *Globalisation, Economic Development and the Role of the State*, London, Zed Books.
- Cohen, Stephen, F. (2000), *Failed Crusade, America and the Tragedy of Post-Communist Russia*, New York, London, W. W. Norton & Company
- Gill, Stephen, (2003), *Power and Resistance in the New World Order*, New York, Palgrave, Macmillan.
- Hassan, Sulman, "The legality of the United States intervention in Afghanistan", www.americansc.org.uk/Online/Forum/Afghanlegality.htm
- Held, David (2004), *Global Covenant, The Social Democratic Alternative to the Washington Consensus*, Cambridge, Polity Press.
- Jackson, Robert (2000), *The Global Covenant, Human Conduct in a World of States*, Oxford, Oxford University Press.
- Mann, Michael(2003), *Incoherent Empire*, London Verso.
- Nakarada, Radmila (2008), *Raspad Jugoslavije, Problemi tumačenja, suočavanja i tranzicije(the Disintegration of Yugoslavia, Problems of diagnosing, confronting, transcending)*, Beograd, Službeni Glasnik.
- Polanyi, Karl (1944), *The Great Transformation*, Boston, Beacon, Press.
- Robinson, William, I. (2003), *Transnational Conflicts, Central America, Social Change and Globalization*, London, New York, Verso.
- Santos, Boaventura de Sousa, „Beyond abyssal thinking“, www.eurzine.com/articles/2007-06-29-santos-en.html
- Schwarz, Rolf, „Post-Conflict Peacebuilding: The Challenges of Security, Welfare and Representation“, *Security Dialogue*, Vol.36(4):429-445, 2005
- Stiglitz, Joseph (2007), *Making Globalization Work*, London, Penguin Books Ltd.
- Woodward, Susan L, „Compromised Sovereignty to Create Sovereignty“, u: Stephan. D. Krasner, (ed) (2001), *Problematic Sovereignty*, New York, Columbia UP, pp. 252-300.

КОНЦЕПТИ НА СВЕТСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОРЕДОЦИ

Тони МИЛЕСКИ

911.3:32 (100)

АПСТРАКТ

Трудот се занимава со елаборација на теоретските концепти врз кои се базираат светските геополитички поредоци. Ваквиот пристап, овозможува да се согледаат, низ историската призма, развојните принципи на секој светски геополитички поредок, поединечно. Еволутивниот пат ни дава солидна основа за креирање на претпоставки кои ќе ги втемелат основните карактеристики на новиот светски геополитички поредок. Во трудот се елаборираат концептите на геополитички поредоци на П. Тејлор, Ј. Агне, С. Корбриџ, С. Коен како и современите теории на Лутвак, Фукојама и Хантингтон за развој на идниот геополитичкиот поредок.

Клучни зборови: концепт, геополитички поредок, геополитички дискурс, хегемонија, хегемон.

ABSTRACT:

THE CONCEPTS OF WORLD GEOPOLITICAL ORDERS

The paper is an attempt to elaborate the theoretical concepts on which are based global geopolitical orders. This approach allows to identify, through the historical prism, the development principles of every individually world geopolitical order. Evolutionary path gives us a solid base for assumptions that will be basic features of the new world geopolitical order. The paper will elaborate the concepts of geopolitical orders of P. Taylor, J. Agnew, S. Corbridge, S. Cohen and contemporary theories of development of the geopolitical order of Lutvak, Fukuyama and Huntington.

Key words: Concept, geopolitical order, geopolitical discourse, hegemony, hegemon.

Вовед

Геополитичкиот поредок претставува концепт со кој во геополитиката се објаснува сложеноста на односите кои владеат во геополитичкиот систем. Покрај тоа што претставува концепт кој се применува во геополитичките истражувања, геополитичкиот поредок е и самата состојба на геополитичките односи во геополитичкиот или меѓународниот систем. Односно, доколку се послужиме со терминологијата на науката за меѓународните односи, геополитичкиот поредок претставува специфична состојба на меѓународните односи во еден историски период. Според тоа, геополитичкиот поредок во геополитиката е сличен на историскиот израз на одреден тип меѓународни односи во науката за меѓународните односи.

Низ историјата на геополитиката со проучување на концептот на геополитичкиот поредок не се занимавале многу геополитичари. Најголемиот дел од нив се занимавала со проучување на геополитичкиот поредок како историски период во историјата на геополитичките и меѓународните односи. Својот подем, овие истражувања го доживуваат во втората половина на XX век во период кога владеел геополитичкиот поредок на Студената војна. Имајќи ја предвид исклученоста на геополитиката и непишаната забрана за нејзино споменување, истражувањата се развивале под закрилата на науката за меѓународните односи. Најголемиот број од истражувањата имале силно изразена геополитичка компонента, поради што можеле да се класификуваат како геополитички истражувања.

Авторите од периодот на Студената војна, како што биле Моргентау (*Morgenthau*), Кенан (*Kennan*), Лиска (*Liska*), а подоцна Коен (*Cohen*), Кисинџер (*Kissinger*) и Бжежински (*Brzezinski*) се занимавале со истражување на геополитичкиот поредок на Студената војна и во тие истражувања ги застапувале националните интереси на САД. Еден од истражувачите кои се занимавале со истражување на *теоретскиот концепт* на геополитичкиот поредок е и Роберт Кокс (*Robert Cox*) чии истражувања понатаму ги развиле О' Тул (*O' Tuathail*) и Агне (*Agnew*). Кокс во своето дело „*Social Forces, States and World Orders: beyond International Relations Theory*“ од 1981 година го разработува концептот на геополитичкиот поредок како аналитичко средство за истражување на состојбата на геополитичките односи во светот во одреден историски период. Кокс геополитичкиот поредок го поврзува со хегемонијата која една држава ја наметнува над другите и потоа настојува да ја одржи. Геополитичките поредоци претставуваат комбинација на социјални, политички и економски структури. Оттука, геополитичките поредоци се поврзани со светската економија, односно со растот и падот на големите економски сили кои воедно биле и политички сили низ историјата¹.

¹ Cox, R. (1981.), *Social Forces, States and World Orders: beyond International Relations Theory*, *Millenium*, X, str. 126-155. Снопед: Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex, p. 64.

Исто така, геополитичкиот поредок може да се разбере како збир на геополитички кодови во кои во голема мерка е присутна една единствена матрица, која влијае на сите нив како израз на единствениот геополитички поредок. Геополитичкиот код е резултат на практичното геополитичко размислување. Истиот, во себе содржи збир на политичко-географски претпоставки кои ја поддржуваат надворешната политика на државата. Геополитичкиот код ја опфаќа дефиницијата на националните интереси, идентификацијата на надворешните закани врз тие интереси, планираниот одговор на тие закани и оправдувањето на таквиот одговор. Квантитативно гледано, бројот на геополитичките кодови може да се совпадне со бројот на државите затоа што секоја држава има право и може да има потреба од создавање сопствен геополитички код. Секој геополитички код е единствен, и на неговото создавање влијае состојбата во меѓународниот систем. Најголемо влијание на создавањето на геополитичкиот код на секоја држава, покрај сопствените специфики, имаат геополитичките кодови на соседните држави². Геополитичките кодови на хегемонистичките држави имаат толку големо влијание кое не е ограничено само на соседните држави, туку влијаат и на кодовите на останатите држави во регионот, на континентот или во целиот свет.

Светскиот геополитички поредок исто така, може да се детерминира како распределба на моќта во светот, според која се рамнат и во чиј склад делуваат најголемиот дел од политичките елити во светот. Оваа распределба на моќта вклучува периоди на стабилност и циклуси на хегемонија, како и своевиден ред и поредок помеѓу веројатностите во светот во кој владее хегемонијата. Одредени геополитички поредоци претставуваат периоди во кои наспроти меѓународната анархија преовладува владеењето на големите сили кои вршат прилагодување на своите интереси³. Меѓутоа, анархијата во потесен смисол на зборот останува затоа што во светот никогаш не е воспоставена централна власт бидејќи преовладува меѓународниот систем на суверени територијални држави.

Период на транзиција од еден геополитички поредок во друг се случува кога за тоа ќе се создадат услови во геополитичкиот систем, односно кога еден геополитички поредок ќе доживее криза или геополитичките односи во еден геополитички поредок ќе станат толку нестабилни што ќе продуцираат брза геополитичка транзиција. Тоа подразбира силна промена на глобалните геополитички односи кои низ историјата не се случувале толку изненадно и брзо како што е случај со последните две промени на геополитичкиот поредок кои се однесуваат на преминот од геополитичкиот поредок на Студената војна кон создавањето на новиот светски геополитички поредок со завршу-

² Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex, p. 64

³ Ibid, p.74

вањето на Студената војна. Периодот по Втората светска војна, од 1945 до 1947 година, претставува добар пример на геополитичка транзиција. Настаните кои се случувале во Европа и поранешниот Советски Сојуз од 1989 до 1991 година имаа свое влијание на случувањата во целиот свет. Тоа е последната геополитичка транзиција чија средишна етапа траеше отприлика две години.

Презентираниот труд преку компаративна анализа се осврнува на различни концепти на геополитички поредоци кои претставуваат солидна база за креирање на основните предуслови за развој на новиот светски геополитички поредок. Притоа, се потенцираат предностите и недостатоците на различните концепти кои се обидуваат да го објаснат светскиот геополитички поредок во одредени историски периоди.

Геополитички поредок според концептите на Питер Тејлор (Peter J. Taylor), Ј. Агне и С. Корбриџ (J. Agnew i S. Corbridge)

Според размислувањата на Тејлор, за да се разбере поимот геополитички поредок, на самиот почеток треба да се објасни поимот циклус на хегемонија. Циклусот на хегемонија претставува период во историјата на геополитичките и меѓународните односи во кој е остварена превласт или хегемонија на една држава над останатите или останатиот дел од меѓународната заедница. Генерално гледано, хегемонијата не мора да претставува негативен процес, односно хегемонијата едноставно претставува именување за состојбата на остварена превласт на една држава над другите. На тој начин се создаваат услови за креирање единствен светски геополитички поредок. Впрочем, манифестирањето висок степен на хегемонија во меѓународните односи претставува најважен предуслов за постоење и идентификација на светскиот геополитички поредок.

Развојот на циклусите на хегемонија може да се прати од почетокот на XIX век. Период во кој по падот на Наполеон Бонапарта и рушењето на краткотрајната светска моќ и превласт на Франција доаѓа до создавање на првиот циклус на хегемонија во историјата, односно создавање на британскиот циклус на хегемонија. Британската хегемонија или превласт својата кулминација ја доживува во средината на XIX век. Потоа, оваа хегемонија губи на интезитет, најмногу поради јакнењето на другите држави и обединувањето на Германија. Кон крајот на XIX век почнува циклусот на хегемонија на Соединетите Американски Држави, кој трае сè до крајот на Студената војна кон крајот на XX век. Според одредени аналитичари овој циклус на хегемонија трае сè уште во изразен облик па уште се нарекува втор американски циклус на хегемонија. Според други аналитичари со завршувањето на Студената војна настапува нов циклус на хегемонија кој до сега не добил свое посебно име. Имено, циклусите на хегемонија на Велика Британија и САД можат да се нотираат како периоди на релативна стабилност во меѓународниот

систем во кој државите хегемони успеале да ги наметнат сопствените надворешно-политички ставови врз поголемиот дел од останатите актери и практично да ги реализираат сопствените идеи во рамките на постоечкиот геополитички поредок. Ваквата стабилност овозможила хегемонијата да се поврзе со геополитичкиот поредок⁴.

Табела 1. Циклуси на хегемонија и светски геополитички поредоци.

Етапи на времетраење	Циклус на хегемонија	Години на транзиција	Светски геополитички поредок
	Британски циклус на хегемонија		
1790-98	Раст на хегемонијата		Дезинтеграција на доминацијата на Наполеон
1815-25	Врв на хегемонијата	1813-15	Светски поредок на хегемонија и согласност
1844-51	Зрела хегемонија		Рамнотежа на силите во Европа
1870-75	Пад на хегемонијата	1866-71	Светски поредок на конкурентност и согласност
			Германија доминира со Европа, Британија владее со остатокот на светот
	Американски циклус на хегемонија		
1890-96	Раст на хегемонијата	1904-07	Светски поредок на британското наследство
1913-20	Врв на хегемонијата		САД и Германија стануваат велесили
1940-45	Зрела хегемонија	1945-47	Светски поредок на Студената војна
1967-73	Пад на хегемонијата		СССР закана за американската хегемонија
	Нова хегемонија		
1990-?	Раст на хегемонијата на САД	1989-91	Нов светски геополитички поредок

Извор: Taylor, P. J. (1993), Political Geography, Longman Scientific & Technical, Essex

⁴ Taylor, P. J. (1993), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex, стр. 74

Концептот на геополитички поредок според Ј. Агне и С. Корбриџ се апсолвира на нов, критички начин и на многу пошироки основи. Агне и Корбриџ во своите истражувања се потпираат на резултатите на Лефевр (*Lefebvre*), кој прави аналитичка дистинкција помеѓу просторната практика (*spatial practice*), претставувањето на просторот (*representation of space*) и претставениот простор (*representational space*). Ваквата аналитичка дистинкција е основата за разбирање на врските помеѓу геополитичките поредоци и претставувањето на просторот кои се наоѓаат во дискурсот присутен во надворешно-политичката практика.

Просторната практика се однесува на материјалните и физички токови, интеракции и комуникации кои се случуваат во просторот како главни обележја на економското производство и социјалната репродукција. Претставувањето на просторот ги вклучува сите концепти, практиката и географските кодови кои се користат за објаснување на просторната практика. Просторната практика е втемелена на материјалните ресурси, а претставувањето на просторот е насочено кон идеите и идеологиите. Претставуваните простори се сценарија на просторната практика или „замислени географии“, кои ги мотивираат промените во претставувањето на просторот за трансформирање на просторната практика.

Врз основа на разликувањето на просторната практика и претставувањето на просторот направено е разликувањето на геополитичкиот поредок од геополитичкиот дискурс. Геополитичкиот поредок се однесува на политичката економија на просторната практика или на хиерархиската организација на просторот. Геополитичкиот дискурс се однесува на геополитичката замисла на хиерархиската организација на просторот, која во својот средишен дел ја има интерпретацијата на тој простор, која не мора нужно да се реализира и не мора да биде исправна. Правењето разлика помеѓу геополитичкиот поредок и геополитичкиот дискурс како две геополитички категории, е обележје на критичката геополитика која покрај материјалната просторна практика ги проучува и начините на кои таа се претставува и се оспорува нејзината стварност⁵. Одреден геополитички поредок, вклучувајќи го и современиот, нов светски поредок, всушност е претставуван простор.

Историјата на човештвото познава три геополитички поредоци, додека четвртиот геополитички поредок е период кој денеска трае. Секој геополитички поредок бил пратен со соодветен геополитички дискурс. Британскиот геополитички поредок е објаснуван со цивилизациската геополитика според која Европа и нејзината цивилизација е надмоќна во однос на цивилизациите надвор од Европа, што ѝ дава за право и должност да спро-

⁵ Agnew, J., Corbridge, S. (1995), *Mastering Space*, Routledge, London, p. 7

веде процес на „цивилизирање“ преку територијални освојувања и колонијално уредување.

Геополитичкиот поредок на империјалните судири се објаснува преку природната геополитика во која било присутно влијанието на природните науки и теоријата на еволуцијата, органската теорија на државата и холистичкото поимање на работите. Во конфронтирањето на империите секоја империја полагала право на слабите држави и народи во своето непосредно соседство или во другите делови од светот. Судирите се воделе помеѓу империите кои се бореле за светска доминација. Геополитичкиот поредок на Студената војна ја создава идеолошката геополитика, во која се одвивал судир помеѓу два спротиставени воено-политички блока и два потполно различни става за тоа каква би требало да биде глобалната политичка економија.

Табела 2. Геополитички поредоци и геополитички дискурси низ историјата

	Просторна практика	Претставување на просторот
Период на траење	Геополитички поредок	Геополитички дискурс
1815-1875	Британски геополитички поредок	Цивилизациска геополитика
1875-1945	Геополитички поредок на империјалните судири	Природна геополитика
1945-1990	Геополитички поредок на Студената војна	Идеолошка геополитика
1990-?	Нов светски геополитички поредок	Геополитика на глобализмот и универзализмот, геоекономија

Извор: Agnew, J., Corbridge, S. (1995), Mastering Space, Routledge, London

Геополитичкиот поредок според критичката геополитика се дефинира како збир на вообичаени правила, институции, активности и стратегии низ кои делувала и делува меѓународната политичка економија во различни историски периоди. Атрибутот „геополитички“ укажува на географските елементи на светскиот поредок. Оваа квалификација на поредокот како геополитички се подразбира, заради фактот што поредокот нужно има сопствени географски обележја кои вклучуваат одреден степен на централитет на државната територија во однос на општествените и економските активности, природа на хиерархиски односи помеѓу државите, просторни аспекти на активностите на раз-

лични држави и други субјекти на меѓународните односи, просторна поврзаност или неповрзаност помеѓу различни актери, придонесот на информациските и воените технологии на просторната интеракција како и класификација на светските региони и поединечните држави во однос на законите кон нивната воена и економска безбедност.

Секој светски геополитички поредок претставува мешавина од кохезија и судири помеѓу актерите. За да егзистира, неопходен е одреден вид управување на глобално рамниште кое опфаќа: дефинирање на актерите, правила на дејствување, принципи на интеракција и широко прифатени претпоставки кои се однесуваат на трговијата, воената сила и дипломатијата. Ова ги вклучува меѓународните организации и „режимите“ кои се однесуваат на дејствувањето на државите на одредени подрачја како што се трговијата, паричните токови, безбедност и сл. Светскиот поредок вклучува и збир од субјективни претпоставки и начини на однесување кои ги делат најважните актери на светскиот поредок.

Според претходно изнесените ставови, *Тејлор* во својот концепт на геополитички поредок, истиот го поврзува со хегемонијата на одреден актер на поредокот или повеќе такви актери над останатите актери од геополитичкиот поредок. Според Тејлор, хегемонијата е превласт на хегемонот над останатите⁶. Од друга страна, Агне и Корбриџ хегемонијата ја апсолвираат на малку поинаков начин, односно како збир на вообичаени и прифатени правила и идеолошки претпоставки кои на некој поредок му даваат „нормалност“ и „рационална“ прифатливост на сите актери кои во него учествуваат. Во некој геополитички поредок една држава може да има превласт над останатите, но, не мора нужно да постои хегемонија на одредена држава за да постои геополитичкиот поредок. Според тоа, хегемонијата се однесува на збир од културни политики и претпоставки кои се јавуваат во некој геополитички поредок без постоење на доминантни територијални актери. Во овој контекст хегемонија на правила и идеи постои секогаш, затоа што постоењето на некој геополитички поредок е условено со постоење на одреден степен на превладување на општоприфатените правила, делувања и институции без кои поредокот не би можел да се воспостави и не би можел да функционира. Следствено на тоа, хегемонијата постои од секогаш, но не мора да постојат и хегемони.

Концептот на геополитички поредок според Агне и Корбриџ се темели врз три претпоставки:

1. правила, делувања и идеи кои се присутни во глобалната политичка економија кои од почетокот на XIX век и воспоставувањето на модерните територијални држави најмногу се промениле;

⁶ Taylor, P. J. (1993), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex

2. правилата, делувањата и идеите општествено се втемелени низ интеракцијата на државите и останатите актери. Делувањата и идеите се менуваат како што се менува природата на интеракциите. Интересите на актерите имаат извор во специфичните историски контексти во кои се појавуваат;

3. промените на делувањата и идеите на актерите имаат вистински геополитички карактер, вклучувајќи ги промените во диференцирањето на просторните аспекти од делувањето кои се извор и главно обележје на геополитичкиот поредок⁷.

Геополитичкиот дискурс ја вклучува апликацијата на претставениот простор која ја насочува просторната практика карактеристична за одреден геополитички поредок. Врската на преовладувачките претставувања на просторот и на преовладувачките просторни практики го сочинува практичното геополитичко размислување на политичките елити на државата. Геополитичкиот дискурс е многу повеќе од самите говори и текстови, односно геополитичкиот дискурс претставува збир на правила кои ги обликуваат тие говори и текстови.

Постојат четири тези кои го сочинуваат заклучокот на размислувањата за геополитичкиот дискурс:

1. геополитичкиот дискурс не претставува посебна активност или идентификација на специфични географски фактори на одредена ситуација или состојба во меѓународните односи;

2. геополитичкиот дискурс повеќе вклучува практично размислување отколку формална распределба на формални геополитички модели;

3. географското знаење во геополитичкиот дискурс има редуцирачки карактер;

4. политичките елити имаат различно влијание на тоа како глобалниот политичко-економски простор ќе биде претставен во геополитичките дискурси⁸.

Претходно елаборираните концепти ни зборуваат за тоа што би требало да биде и како се дефинира геополитичкиот поредок, односно ни зборуваат за односот на геополитичкиот поредок со геополитичките дискурси и геополитичките кодови.

Концепт на геополитичка еволуција на Сол Б. Кoen (Saul B. Cohen)

Концептот на геополитичката еволуција се состои од геополитичка динамична рамнотежа помеѓу која се јавуваат периоди на геополитичка транзиција. Автор на концептот на геополитичка еволуција е американскиот географ и геополитичар Сол Бернард

⁷ Agnew, J., Corbridge, S. (1995), *Mastering Space*, Routledge, London, p. 19

⁸ Ibid, p.p. 48-49

Коен. Според него, основното прашање со кое треба да се занимава геополитичката анализа претставува прашањето: дали политичката карта на светот отсликува систем во кој владее ред (дали во него постои геополитички поредок) или неред; рамнотежа или нерамнотежа.

Познато е дека до втората половина на XX век егзистирале биполарниот светски поредок. Во еден таков биполарен свет, којшто го креираа суперсилите, со геостратегиските подрачја и нивните региони, основно обележје претставувале рамнотежата на стравот која постоела помеѓу блоковите чијашто сила имала варијабилна константа. Секој период на слабеење на некој од блоковите, по автоматизам продуцирало јакнење на спротивниот блок. Тие промени на системот му овозможиле опстанок. Системот и поредокот во биполаризмот не беа статички туку динамички, поради што во периодот на Студената војна рамнотежата на силите била втемелена на динамичката рамнотежа. Тоа подразбира дека границите на геостратегиските подрачја и геополитички региони⁹ непрестано се менуваат. Регионите ја менуваат својата политичка и економска ориентација, а нациите ги менуваат своите сојузници. Рамнотежата се остварува кога по одредени пореметувања доаѓа до урамнотежување на состојбите во системот. Со самото созревање на системите, неговите делови се умножуваат и ја одвлекуваат моќта од централниот дел на системот. Во децентрализираниот систем, каде што индивидуалните територијални единици имаат растечка одговорност за насочување на сопствените капацитети, интеракцијата помеѓу компонентите станува самостојно насочена. Таквата интеракција може да биде кооперативна или компетитивна, но секогаш е турбулентна. Најважен израз на интеракција претставува преориентацијата и прегрупирањето на територијално-политичките единици. Прегрупирањето претставува одлика на сите геополитички нивоа – од подрачјето до регионот до државата и субдржавните единици. Геополитичките процеси се случуваат на одредени линии кои се избрани помеѓу група линии кои ни ги овозможува самата природа. Релативната моќ на поедини јадра на моќта го одредува местото и хиерархиското ниво каде што ќе се случи геополитичкото разделување и прегрупирање¹⁰.

Според Коен целиот свет претставува геополитички систем за кој смета дека е органски систем кој доживува еволуција. Со крајот на Студената војна, од аспект на геополитичката еволуција се случиле воглавно позитивни промени, кои не се од круцијално значење и не можат да го променат општиот правец на случувања кои водат кон пого-

⁹ Cohen, S. B. (1963), *Geography and Politics in a World Divided*, Random House, New York, p.p. 56-87

¹⁰ Cohen, S. B. (1994), *Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline*, во: Demko, G. J. (ed.), Wood, W. B. (ed.), *Reordering the World: Geopolitical Perspectives for the Twenty-first Century*, Westview Press, Boulder, Colorado, p.p. 15-48

лема интеграција на самиот систем. Интеграцијата е карактеристична и за глобалното и за регионалното ниво. Државите кои можеме да ги именуваме како регионални сили се обидуваат да станат регионални хегемони и да ја поткопаат моќта на велесилите и суперсилите, но сепак безуспешно. Регионалните сили засега можат да бидат само лидери во соработката во дадениот регион.

Еволуцискиот принцип, кој го разгледува Коен, зборува дека системите се развиваат на определен начин, дека се отворени кон надворешните сили и дека важни елементи на системот се хиерархијата, регулацијата и ентропијата. Постојат четири етапи низ кои се развива системот. Првата етапа е недиференциран систем, во кој деловите на територијата не се поврзани и имаат еднакви функции. Во втората етапа доаѓа до диференцијација, во која деловите на системот функционално се специјализираат, но сè уште се изолирани. Следуваат етапите на специјализација и хиерархиска интеграција што доведува до интеграција на различни делови од територијата во системот¹¹.

Како најголем и најеминентен геополитичар од втората половина на XX век, Сол Коен презел ревизија на старите геополитички и геостратегиски доктрини за Хартланд и Римланд. Коен правилно ги воочува промените кои се случувале во светот, бил против биполарноста и конфликтноста на тоа време. Во еден свој подоцнежен труд, создаден во периодот по Студената војна, Коен дава поглед и дефиниција за новата геополитика и новиот геополитички систем кој претставува израз на политичката организација на глобалниот простор. Коен со моделот на геополитичка еволуција и етапите на развојот на геополитичкиот систем не го отфрла значењето на фактот каков ќе биде геополитичкиот поредок во одредена етапа од геополитичката еволуција. Коен ги идентификува регионите според нивото на ентропија или неред којшто владе во нив. Исто така, Коен ги идентификува државите според нивниот удел во распределбата на моќта во пет категории. Првата категорија им припаѓа на суперсилите, а денес се однесува на единствената глобална сила, САД, како и велесилите Кина и Русија. Втората категорија ја сочинуваат големите држави кои се надрегионални сили, како што се Индија и Бразил. Третата категорија ја сочинуваат регионалните сили како што се: Иран, Египет, Германија. Четвртата категорија ја сочинуваат држави со средна големина и некои помали, кои се доволно развиени и влијателни држави. Петтата категорија ја сочинуваат мали, речиси неважни држави.

Покрај оваа класификација, Коен состојбата во геополитичкиот систем во одреден временски период, што кај други автори се поклопува со геополитичкиот поредок, ја истражува и по хиерархиски нивоа на поделба на просторот (геостратегиски подрачја, геополитички региони, држави и региони во склопот на државите). Покрај овие единици

¹¹ Ibid, p.p. 26-31

на поделба на просторот, Коен идентификува „gateway“ региони кои претставуваат премин помеѓу геополитичките региони или подрачја, и „shatterbelt“ региони кои претставуваат нестабилни зони на судири со јако влијание од другите региони.

***Нов светски геополитички поредок:
претпоставки и предуслови за негово појавување и развој***

Основниот предуслов за настанување на современиот геополитички поредок е дезинтеграцијата на претходниот геополитички поредок на Студената војна. Геополитичката транзиција го менува карактерот на структурата и процесите во меѓународниот систем. Интензитетот на промените на студеновоената структура, можеби не со онаа брзина со која заврши, ги менува геополитичките односи во светот во толкава мера што недвосмислено можеме да зборуваме за настанување на еден нов поредок во светот. Аналитичарите кои се занимаваат со меѓународните односи овој поредок го нарекуваат нов светски поредок. Геополитичарите кои се занимаваат со светскиот поредок и притоа ја користат геополитиката како метод на анализа, го нарекуваат нов светски геополитички поредок.

Основните карактеристики на последната геополитичка транзиција е тоа што се појави релативно ненадејно. Во текот на историјата геополитичките транзиции биле окарактеризирани со големи воени судири, европски и светски војни. Последната транзиција е резултат на крајот на Студената војна, која во суштина не беше војна, туку специфичен облик на биполарните меѓународни односи. Распадот на едниот пол од биполарниот светски контекст, беше изненаден и се случуваше со неочекувано голема брзина. Тој факт доведе до големи промени во целиот свет. Таквата промена овозможува воспоставување нов поредок.

Значи еден од предусловите за настанување на денешното ново време е завршувањето на Студената војна. Новиот светски геополитички поредок се развива во нови услови, постмодерни односи во геополитичкиот свет. Со промената на геополитичките односи и услови, се менува и геополитиката од модерна во постмодерна.

Основни карактеристики на современата геополитичка ситуација во светот се *глобализацијата и детериторијализацијата*.

Колин Флинт во својот труд „*The Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World-Systems Interpretation of the Post-Modern Geopolitical Condition*“ геополитичките услови ги поставува во поширок историски контекст на борба за глобална хегемонија, која ја обележува глобалната капиталистичка економија и создава хегемонистички циклуси. Крајот на Студената војна овозможи појава на одредени процеси кои се протегаат надвор од границите на државата и ги раструаат предрасудите дека државата и општеството се

истоветни. Тоа овозможува да се појави нова геополитичка имажинација која имплицира на тоа дека детериторијализацијата која денес се случува претставува дел од системските циклуси во глобалната капиталистичка економија.

Современите настани наметнуваат две основни прашања. Прво, дали сегашните процеси го поткопуваат суверенитетот на државата на начин кој ќе овозможи крај на Вествалскиот систем на држави или тие процеси се само преодно обележје на хегемониската транзиција? Постмодернистичкиот аспект на современата геополитика претставува релативна сила на државите која им овозможува да управуваат со глобалните процеси или да ги менуваат истите доколку не се по нивна воља.

Пристапот кон светскиот систем, Флинт го користи од причина што содржи поголема теоретска позадина од останатите пристапи. Имено, таквиот пристап овозможува три придобивки. Прво, дава геоекономски концепт кој овозможува разбирање на географската диференцијација во процесот на детериторијализацијата. Второ, нуди временска динамика која ги овозможува одговорите на прашањата зошто одредени процеси се случуваат во реално време и трето, ги истражува клучните институции на глобалната капиталистичка економија и дава можност за насочување на анализата на детериторијализацијата од нејзините географски појави кон социјалните процеси.

Флинт, географијата на територијализацијата ја нарекува географија на смеење и заборав. Во согласност со пристапот кон светскиот систем, светот е поделен на јадро и периферија, кои немаат само географска втемеленост туку претставуваат израз на процесите врзани за јадрото и периферијата. Тоа значи дека и во државите кои географски припаѓаат на јадрото присутни се процесите врзани за периферијата и обратно. Во јадрото кое е богато преовладува геополитика на смеење, која претставува израз на задоволството од самите себе. Исто така, во јадрото владее свест за сопствената позиција и ранливост, како и страв од странците и оние кои се незадоволни со сопствената позиција, за што го обвинуваат јадрото. Спротивно на ова, во периферијата владее геополитика на заборавот која претставува израз на сиромаштијата, фрустрациите, незадоволство од сопствената позиција, за што се обвинуваат развиените кои ја експлоатираат периферијата. Културната политика на јадрото е геополитика на смеење која промовира толеранција и хегемонизација на јадрото, но воедно промовира уште поголеми разлики и одвојување на јадрото од периферијата. Географскиот аспект на оваа политика е очигледен на микро и макро ниво. Меѓутоа, постмодернистичката геополитичка ситуација не овозможува стриктно разликување на внатрешните и надворешните идеологии. Опасноста се заканува, без оглед на затвореноста на јадрото, преку новите нетериторијални предизвици за безбедноста. Геополитиката на заборав се однесува на оние сили во периферијата кои се исклучени од процесите врзани за јадрото и кои се противат на предаторската природа на материјализмот. Елементите кои ја промовираат оваа геополитика

литика ги забораваат современите модерни облици на организација на општеството и ги оживуваат алтернативните облици. Постмодернизмот ја црпи својата сила и од кризата на масовното потрошувачко општество и развојната идеологија која не овозможила сеопшт развој, туку развој на веќе од порано богатите, како и од недостатокот на технологија која луѓето не ги поштедило од работа. Богатите станувале уште побогати, а сиромашните во XXI век се релативно посиромашни отколку што биле пред неколку децении.

Современите геополитички односи можат да се разберат и како смена на хегемонистички циклуси кои ја карактеризираат поновата историја. Оттука, современата геополитичка стварност може да се разбере како период на транзиција од американската хегемонија во некоја нова хегемонија која може да биде американска или може да биде хегемонија на правила и поредок, но без истакнат хегемон.

Американската хегемонија, на начинот на кој функционира покажува голема зависност од мултинационалните компании, нееднаквоста на јадрото и периферијата како и од масовната потрошувачка која го уништува глобалниот еколошки систем. Идеологијата на развој без ограничувања била погрешна и треба да се замени со одржлив развој. Процесите на современата геополитичка реалност претставуваат израз на хегемонија на мултинационалните компании кои успеаја да ја сменат организацијата на просторот. Третиот придонес на пристапот кон светскиот систем на проучување на современите геополитички односи, како што претходно напоменахме, е анализата на социјалните процеси кои ја поттикнуваат детериторијализацијата. Модерната геополитика сè повеќе го намалува својот фокус кон државата како единствен актер на политиката и воведува некои нови актери во политиката. Традиционалната геополитика ја става државата на прво место и ги занемарува останатите актери. Промените кои се случуваат во геополитиката се всушност процесите на детериторијализација, односно борбата за контрола на клучните светски институции. Анализата на современите геополитички услови мора да започне со анализа на социјалните процеси, не со анализа на територијалните аспекти. Глобализацијата како процес, не придонесува кон смалување на важноста на политиката, туку до вклучување на политиката во сите делови од општествениот живот. Современата политика се обликува преку историското наследство и современиот динамизам на политиките на институциите. Институциите на државата го изгубија своето значење, но се појавуваат други институции и територијални облици кои сè повеќе ја преземаат улогата на државата¹².

¹² Flint, C. (2001.), *Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World-Systems Interpretation of Post-Modern Geopolitical Condition*, *Geopolitics*, vol. VI, br. 3, p.p. 1-16

Написот на Флинт претставува успешен пример на еден теоретски пристап, пристап кон светскиот систем, во анализата на современите геополитички услови. Авторот ги интерпретира современите геополитички услови, окарактеризирани со глобализацијата и детериторијализацијата и ги става во контекстот на поделбата на светот на јадро и периферија. Авторот го поставува прашањето колку се навистина длабоки современите промени, дали може да се зборува за фундаментални геополитички промени во светот или е тоа само дел од промените на хегемонистичките циклуси. Во поглед на институциите кои учествуваат во промената на современите геополитички услови, државата сè уште ја има најважната улога, но нејзината важност се намалува, како што и територијалноста губи од своето значење согласно процесот на детериторијализација кој ја обележува современата реалност.

Наместо заклучок

Генерално можеме да се согласиме дека прашањата за концептите на геополитичките поредоци бараат сериозна научна опсервација. Воглавно, концептите се насочени кон елаборирање на прашањата за постоењето на хегемонија како и за тоа кој може да биде носител на геополитичките транзиции и креирањето на новите геополитички поредоци. Од друга страна, одредени геополитичари прават анализи преку кои потенцираат дека хегемонијата може да егзистира без некој изразен територијален субјект кој ќе го понесе епитетот светски хегемон.

Покрај тоа, поголем број политиколози, истажувачи на меѓународните односи, геополитичари, економисти, футуролози и многу други изнесуваат најразлични истражувања кои се однесуваат на условите за развој на новиот светски геополитички поредок и концептот врз кој би требало да се темели истиот. Како посебно значајни можеме да ги издвоиме теоријата на американскиот економист Едвард Н. Лутвак (*Edward N. Luttwak*) за геоекономија, теоријата на Френсис Фукојама (*Francis Fukuyama*) за крајот на историјата и теоријата на Самуел Хантингтон (*Samuel P. Huntington*) за судирот на цивилизации.

Една од најважните теории за иднината на современиот свет е поврзана за геоекономијата на Едвард Лутвак. Геоекономијата според Лутвак претставува „ново орудие за постигнување на целите на високоразвиените држави во меѓународните односи по пат на геоекономски, а не воени стратегии. Лутвак во 1990 година ја дефинира геоекономијата како „логика на судири, преведена на пазарни термини“. Во полето на анализа, Лутвак го вклучува ривалството околу териториите додавајќи дека поддршката која ја добиваат врвните компании станала инструмент на моќ во служба на државата. Лутвак признава дека во сиромашните и несреќните делови од светот и понатаму траат класичните вооружени судири, а воената сила го задржала своето некогашно значење. Ме-

ѓутоа, во Европа, САД и Јапонија, земајќи го предвид интензитетот на нивната трговска размена, воената сила и класичната дипломатија го изгубиле своето традиционално значење. Во тие трговски размени, спротивните ставови на државите се изразуваат само со економски средства. Лутвак ја развива геоекономската визија на тие глобални ривалитети:

- во геоекономијата капиталот којшто го вложува или кој успева да го привлече одредена држава е еквивалентен на огнената моќ;
- субвенциите за развој на производите одговараат на развојот на вооружувањето;
- продорот на пазарот со помош на државата ги заменува воените бази во странство како и дипломатското влијание.
- На почетокот од 1997 година, францускиот истражувач Паскал Лоро се обидува да го предочи поимот геоекономија. Според него, геоекономијата ги анализира стратегиите на економскиот и пазарниот ред за кои се одлучила државата во рамките на политиката чии цели се:

- да се заштити националната економија или некои планови поистоветени со неа;
- да се помогне на „националните претпријатија“ при совладувањето на технологиите и/или при освојувањето на некои делови од светскиот пазар кои се однесуваат на производство или комерцијализација на некој производ или низ на осетливи производи чие поседување за или контрола станува за нивниот сопственик – држава или „национално“ претпријатие елемент на моќ и меѓународно влијание и придонесува за јакнење на неговите економски или државни потенцијали¹³.

Геоекономијата, за разлика од геополитиката, функционира во услови на намалено значење на географскиот простор како ресурс и како препрека, овозможено од технолошкиот развој. Геоекономијата, исто така, функционира во услови на смалени бариери помеѓу државите како и преку интеграција на одредени економии ги подобрува ефектите од делувањето на економијата во просторот. Но и покрај сè, геоекономијата сепак се сведува на борба за странски пазари, блокада на домашните пазари за странски производи преку инструментите на протекционизам, создавање основа за економски развој преку државни вложувања, поставување правила и прописи на меѓународните економски натпреварувања, како и со разузнавачки дејствија во насока на собирање податоци за технолошките иновации на противничката страна¹⁴.

¹³ Avijucki, V. (2009) *Kontinentalne geopolitike – Svet u XXI veku*. Beograd: CLIO, str. 20-22.

¹⁴ Sparke, M. (1998.), *From Geopolitics to Geoeconomics: Transnational State Effects in the Borderlands, Geopolitics*, vol. III, br. 2, p.p. 62-98

Геономијата како концепт за објаснување на современите и идните меѓународни односи има своја применливост во практиката. Актуелноста на геономијата може да се прати преку современите меѓународни економски односи во кои државите преку вpletкувањето и промовирањето на сопствените интереси внесуваат политички аспекти со што ги прават економските односи и политички.

Дали навистина геополитиката му го препуштила местото на геономијата, како што потенцираат Лутвак и Лоро? Секое издвојување на геономијата како поим од традиционалниот географскиот простор и правењето обид да се позиционира во некој нов виртуелен простор, претставува вистинска концепциска заблуда. Теоријата за виртуелен и флуиден простор вреди само за нематеријалните услуги од сферата на новите економии, финансии и информатика. Многу помалку е потврдена во сферата на услугите и производството. Попрецизно би било да се зборува за присуството на економските ривалства во современата геополитика, отколку да се доведува геополитиката во прашање¹⁵.

Теза која ја објаснува сегашноста и иднината на односите во светски рамки, е тезата на Френсис Фукојама за крајот на историјата и последниот човек. Посебно интересен дел од видувањата на Фукојама, кои се интересни за геополитичарите и истражувачите на меѓународните односи претставува критиката на реализмот како нестварно видување на светот. Реализмот, според Фукојама, им ја одзема на меѓународните односи способноста за еволуција, поради што војната станува вечна. Заради анархичната природа на меѓународниот систем ниту една држава не може да биде сигурна во својот опстанок, поради што мора да прави сè за да ја зголеми својата одбранбена способност која останати држави ја разбираат како закана по нив. Поради тоа, трката во вооружување се чини неизбежна. Во периодот на Студената војна, реализмот бил доминантна рамка за разбирање на меѓународните односи и сите најистакнати истражувачи на меѓународните односи биле реалисти. Биполарниот светски поредок имал силен придонес во јакнењето на реализмот, а воедно тој поредок овозможувал и бил користен за некритичко промовирање на тезата за нужноста на судирите и трката во вооружувањето. Реализмот на државите им ја одзема можноста за делување со оглед на нивните внатрешни карактеристики. По завршувањето на Студената војна се поставува прашањето дали реализмот е соодветен како концепциска рамка за истражување на современите меѓународни и геополитички односи во светот и дали некогаш воопшто бил соодветен за тоа.

Третата теза која се занимава со предвидување на односите во светот е тезата за судир на цивилизации на Семјуел П. Хантингтон (Samuel P. Huntington). Хантингтон дава

¹⁵ Avijucki, V. (2009) *Kontinentalne geopolitike – Svet u XXI veku*. Beograd: CLIO, str. 22.

потполно нов поглед на иднината на меѓународните односи во светот. Според него, светската иднина ќе биде одбележана со судири кои ќе се водат на границите на големите светски цивилизации. Хантингтон идентификува осум големи светски цивилизации, односно: западна, православна источна, латиноамериканска, јапонска, кинеска, индиска, африканска и исламска цивилизација. Цивилизацијата претставува највисок степен на идентификација на секој човек. Некогаш војните се водеа помеѓу државите и идеологиите, а денес и во иднина ќе се водат помеѓу различните народи и верски групи. Тие војни нема силно да ескалираат ако се водат помеѓу народи кои припаѓаат на иста цивилизација, но ако се водат помеѓу народи кои припаѓаат на различни цивилизации постои голема опасност за целокупниот мир во светот, затоа што другите држави се вклучуваат во конфликтите на страната на народот кој припаѓа на нивната цивилизација.

Од втората половина на 20. век, доаѓа до намалување на доминацијата на Западот во однос на преостанатите цивилизации. Причините за тоа се повеќебројни како што се трансфер на технологиите во неразвиените држави кои не се дел од западната цивилизација, деколонизацијата, големиот пораст на населението во незападните цивилизации и заситеноста на Западот од сопствените проблеми како што се: слабиот природен прираст на населението и губење на моралноста и религиозноста. Според Хантингтон, најголем предизвик на Западната цивилизација е исламот, заради сè поизразениот фундаментализам, како и кинеската цивилизација заради брзиот економски и политички развој. Западот треба да ја прифати сопствената положба во светот и да ги остави останатите цивилизации да се развиваат самите, а не да се обидува да го „покори“ целиот свет со своето културно и политичко влијание. Истовремено, Западот треба да зајакне преку морална обнова на општествата кои ја сочинуваат западната цивилизација¹⁶.

Претходно изнесените размислувања со своето појавување предизвикаа силен интерес во светската јавност и предизвикаа лавина од критики од страна на оние кои не се согласуваат со визиите за иднината кои ги елаборираат овие парадигми.

¹⁶ Huntington, S. P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster.

ЛИТЕРАТУРА:

- Agnew, J., Corbridge, S. (1995), *Mastering Space*, London: Routledge;
- Avijucki, V. (2009) *Kontinentalne geopolitike – Svet u XXI veku*. Beograd: CLIO;
- Cohen, S. B. (1963), *Geography and Politics in a World Divided*, New York: Random House;
- Cohen, S. B. (1994), Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline, вo: Demko, G. J. (ed.), Wood, W. B. (ed.), *Reordering the World: Geopolitical Perspectives for the Twenty-first Century*, Westview Press, Boulder, Colorado
- Flint, C. (2001.), Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World-Systems Interpretation of Post-Modern Geopolitical Condition, *Geopolitics*, vol. VI, br. 3.
- Huntington, S. P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster,;
- Sparke, M. (1998.), From Geopolitics to Geoeconomics: Transnational State Effects in the Borderlands, *Geopolitics*, vol. III, br. 2;
- Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex.

ГЕОПОЛИТИЧКИТЕ ФАНТАЗИИ И РАЗРЕШУВАЊЕТО НА КОНФЛИКТТЕ ВО 21. ВЕК

Владимир РУКАВИШЊИКОВ

911.3:32]:327.56„20“

АПСТРАКТ

Никој не може да обезбеди прогноза ослободена од политичките претпоставки, национални стереотипи, митови, стравови и предрасуди длабоко вкоренети во минатото. Како резултат на тоа, многу наводни „предвидувања“ не се ништо друго освен *геополитички фантазии*, иако се тврди дека целите и намерите на ваквите прогнози се состојат во идентификување на политичките, социјалните, демографските, економските, културните и воените тенденции и на геополитичките препреки за мирен развој на човештвото. Овој текст ја илустрира оваа идеја преку книгата „Следните 100 години“ на Џорџ Фридман. Ефикасноста на менаџирањето на конфликтите се потпира, барем делумно, на националните интереси на земјите вклучени во акциите и на меѓународното право. Сепак, одредбите на меѓународното право се менуваат под притисок на околностите. Од друга страна, откривањето на националните интереси исто така не е лесна задача. Како пример се земени последните случувања во Киргистан (во 2010 година), заедно со случаите на Косово и петдневната војна помеѓу Грузија и Русија (2008). Статијата се осврнува и на предвидувањата за иднината на САД, ЕУ, Русија и Кина во 21-от век, проблемот на односите меѓу националните интереси и меѓународното право, како и реакцијата на Русија во однос на конфликтите кои неодамна се појавија во близина на нејзините граници.

Клучни зборови: прогноза, 21-ви век, војна, мир, национален интерес, меѓународно право, САД, Русија, Кина.

ABSTRACT

Nobody can provide a forecast free from political assumptions, national stereotypes, myths, phobias, and attitudes deeply rooted in the past. As a result many so called 'forecasts' are actually *geopolitical fantasies* in spite of the announced goals and intentions to identify political, social, demographic,

economic, cultural, military tendencies and geopolitical obstacles for a peaceful development. The paper illustrates this idea by the George Friedman book *The Next 100 years* (2009). Efficiency of conflict-management relies, at least partly, on national interests of countries engaged in actions and international law. However, the international law provisions are changing under the pressure of circumstances. To disclose, the national interest is not an easy task either. The recent (2010) Kyrgyz occurrences are taken as an example along with the cases of Kosovo and the 5-day (2008) Georgia-Russia war. The paper touches forecasts of the future of the USA, the EU, Russia and China in the 21st century, the issues of national interests and international law, the Russian reaction of the conflicts recently emerged near its borders.

Key words: forecast, the 21st century, war, peace, national interest, international law, the US, Russia, China.

1. Вовед

На самиот почеток, разумно е да се кажат неколку збора за насловот на овој текст. Зошто *геополитички фантазии*? *Фантазии* во множина, бидејќи постојат многу спротивставени гледишта во поглед на веројатната иднина, а за жал, ние немаме доволен простор да дебатираме за сите. Освен тоа, голем дел од нив се засновани на геополитичките идеи широко распространети на Запад. За жал, во многу проекции, во центарот на вниманието се можните меѓудржавни војни, а не градењето на мирот. Зошто *разрешување конфликти*? Причината е во широко распространето мислење дека ОН и другите меѓународни тела прават сè што можат за да се запрат локалните конфликти пред да се прелеат во соседството, како и затоа што спречувањето и решавањето на меѓународните конфликти пред да резултираат во насилство од големи размери е далеку поевтино, како во човечка, така и во финансиска смисла, отколку реакциите по нивното избувнување. Исто така, постои широка согласност околу неефикасноста на постојните мировни мисии и мисии за чување на мирот на ОН. Кое мислење е вистинското? Дали светот ќе биде побезбедно место од денешното?

Најновата книга на познатиот американски футуролог Џорџ Фридман се користи како пример за тоа како политичките претпоставки и националните стереотипи можат да ја детерминираат прогнозата, начинот на разрешување конфликти и военото планирање. Книгата е посочена не затоа што е извонредно луцидна и лесно читлива прогноза

за промените кои можат да се очекуваат во целиот свет во овој 21-ви век, туку затоа што авторот на оваа книга експлицитно, можеби и ненамерно ги открива американските стравови и изложува идеја за унилатерална конструкција на светскиот поредок во текот на овој век.

На почетокот ги земаме предвид клучните методолошки прашања, за потоа да направиме краток осврт на двете главни тенденции во денешнината назначени како „победничка војна“ ('winning war') и „победнички мир“ ('winning peace') во контекст на имидот на овој век. Не зборуваме за бројните т.н. „трговски војни“ ('trade wars'), „сајбер-војни“ ('cyber-wars') и другите видови „војни“, кои несомнено се разликуваат драматично од крвавите воени судири. Овој важен аспект на нашата голема тема не е истражен, поради недостаток на простор. Заклучните забелешки се на крајот од ова поглавје.

2. Методолошки проблеми

Некои луѓе велат: „Замислете дека сме на самиот крај на 19-от век и обидете се од таа позиција да го предвидите идниот развој на настаните. Дури и да сме на самиот почеток на 20-от век, ќе беше невозможно да се предвиди текот на историјата на ова столетие, бидејќи во тој момент постоеше нова констелација на сили, кои беа во интеракција едни со други, секои дваесетина години“. Нивните противници тврдат дека „ова не е post-festum оценка, односно мислење на оние кои веќе ја знаат вистинската историја на 20-от век“. Трети пак тивко велат: „Ако не постоеше предвидувањето, многумина не би зборувале за ништо, или барем, целиот процес на меѓусебна комуникација ќе беше многу тежок“. Сепак, сите три страни се согласуваат дека глобалната политика не е како времето, кое се менува од ден на ден.

Идејата да се опишат политичките одлуки и идните настани од перспектива на доминантните искуства во нашиот живот (втората половина на 20-от век, првата деценија на 21-от век) е секако предизвикувачка, но по наше мислење, не многу реалистичка. Секој нареден век се разликува од претходниот во многу димензии, иако носи многу црти од претходните историски епохи. И 21-от век не е исклучок. Со векови луѓето верувале дека големите сили се појавуваат, растат и пропаѓаат постепено, но ненадејниот колапс на Советскиот сојуз и неговата социјалистичка империја го доведе во прашање ваквото уверување. Старата идеја за историски циклуси, исто така, е доведена во прашање. Што ако текот на историјата не е цикличен и лесен, туку напротив, аритмичен? Каква ќе биде судбината на сегашните големи сили, како на пример, САД, Русија и Кина во 21-от век? Што можеме да научиме од минатото? Дали целокупната глобализација е важна? Ова не е чисто реторичко прашање, бидејќи одговорите на овие прашања ја утврдуваат националната политика, мирот и безбедноста на светот.

Многу истражувачи се обидуваа да најдат објаснување за падот на големите империи во минатото во рамки на модерната теорија на сложени системи. Според оваа теорија, големиот сложен систем е ранлив на навидум незначайни фактори, кои во крајна линија ќе доведат до уништување на системот. Ова е главната симплифицирачка претпоставка на оваа теорија. Веројатно, теориските модели од овој вид не се лоши, но, за жал, во практика тие не се применливи на реалните геополитички системи. Политичката реалност вклучува премногу немерливи елементи, и можеби, тоа е главната причина за неуспехот на овој модел. Менливото опкружување може да стане 'затвор' за натамошниот развој на една голема сила, но понекогаш нациите се извонредно способни да ги избегнат ограничувањата и да развијат нов светски поредок. Но, никој не ги знае границите на прилагодливоста кон промени на одредена нација. Па дури и револуционерни трансформации го носат печатот на историјата.¹

Повикувањето на економијата навистина помага многу. Земете ги САД за пример. За Нил Фергусон, професор на Харвард, главната опасност за иднината на САД во 21-от век не е огромниот буџетски дефицит (во 2010 година САД ја очекува буџетски дефицит од повеќе од 1,5 трилиони долари, или околу 11% од БДП), туку домашната субјективна перцепција за економската состојба на САД: „Наведената статистика сама по себе не може да ја ослабе моќта на САД, но тоа може да доведе до намалување на слепата верба во способноста на САД да издржат секаква криза“ (Niall Fergusson, 2010). Кога луѓето ќе почнат да се сомневаат во монетарните и фискалните мерки на владата, фискалната криза ќе се влоши, вели Фергусон, посочувајќи го примерот на Грција. Накратко, Фергусон стравува од денешната глобална финансиска криза и предвидува залез на американската „кревка“ империја.

Додека за економистот Фергусон главното прашање не е неизбежниот пад на американската економија, туку темпото на процесот на опаѓање на американската империја, односно дали ќе дојде ненадејно до колапс како во случајот со СССР или не², а за политикологот Џорџ Фридман, ова не е вистинското прашање. Според него, целиот 21-ви век ќе биде американска ера, првенствено поради нејзината огромна економска моќ,

¹ Земете ја за пример руската 'мека сила' (soft power) (Rukavishnikov, 2010). Не треба да се забораваат неисполнетите западни очекувања за брза руска трансформација во западен тип на демократија, по падот на СССР.

² Ова е затоа што „со векови, историчарите, политичките теоретичари, антрополозите а и јавноста беа склонни да размислуваат за политичкиот процес во сезонски, циклични услови. Од Полибус до Пол Кенеди, од антички Рим до империјална Британија, ние го забележуваме ритамот на историјата. Големите сили, како и големите луѓе, се раѓаат, растат, владеат и постепено исчезнуваат. Без разлика дали цивилизациите пропаѓаат во културна, економска или еколошка смисла, нивните падови се долготрајни“ (Fergusson, 2010).

која ќе остане неоспорена. Ова значи дека и загрижувачката визија на американската иднина на Фергусон и прогнозата на Фридман, кој ја глорифицира американската ера, се базираат на различни толкувања на современата економска реалност и економски трендови.

Како што беше веќе кажано, Фергусон не размислува за тоа дали ќе се случи или нема да се случи падот на Америка, туку дали овој процес ќе биде бавен или брз. Тој, исто така го измисли терминот *Кимерика* (*Chimerica*) и концептот на симбиоза помеѓу две големи сили - САД и Кина. Тој се надева дека во таква коалиција САД можат да преживеат, и без да играат главна улога во глобалната економија. „До 2027 година домашниот бруто производ во Народна Република Кина ќе биде поголем од оној во САД, не поради американската стагнација, туку поради незапирливиот подем на кинеската економија“, смета Фергусон.³ И веројатно овој чисто економски аргумент е централната точка на Фергусоновата поддршка за јакнење на партнерството меѓу САД и Кина.⁴

Самата идеја за партнерство помеѓу САД и Кина се смета клучен тренд на глобалната политика на 21-от век. Поддржувачите на оваа идеја се повикуваат на неодамнешната (ноември 2009) посета на претседателот на САД, Барак Обама во Кина. Но, тие забораваат дека кинеските лидери не го поддржаа предлогот на Обама да го споделат товарот на неформалната одговорност за иднината на светот. Денес Кина е економски гигант, но сè уште е слаба во воена смисла.⁵ Сепак, основното прашање гласи: колку долго Кина ќе биде нарекувана економски гигант, а не суперсила?

³ Всушност, тој не се плаши премногу дека Кина наскоро ќе ги надмине САД во економска моќ, или дека ќе се случи многу брзо, туку повеќе од фактот дека тоа не зависи од Америка, туку од Кина која исклучиво дејствува врз основа на сопствените национални интереси.

⁴ Временскиот опсег кој го предвидува Фергусон е 2027, додека неговиот колега, признатиот економски историчар и Нобелов лауреат од областа на економијата, Роберт Фогел ќе погледне малку подалеку во иднината – не во 2021, туку во 2040-та, и предвидува дека за тоа време кинеската економија не само што ќе ја надмине американската, туку и ќе ја остави далеку зад себе. Учеството на американската економија во светскиот бруто производ, според предвидувањата на Фогел, ќе се намали за една третина, додека кинескиот дел ќе се зголеми трикратно (Фогел, 2007, забелешки за оваа студија може да се најдат на:

http://www.marginalrevolution.com/marginalrevolution/2007/06/robert_fogel_is.html).

⁵ Кина ја има најголема копнена војска во светот и огромен број тенкови. Но во споредба со САД, тоа не е важно. Воениот баланс помеѓу нив ја одредува силата на морнарицата и нуклеарната моќ. Според достапните информации, Кина е далеку зад САД по бројот на нуклеарни боеви глави и интерконтинентални балистички проектили. САД има 11 носачи на авиони, а Кина ниту еден. Јазот на воените трошоци помеѓу Кина и САД е огромен. Конечно, Кина се уште не е на ниво на технологија која овозможува оваа нација да се натпреварува со американскиот воени систем. Исто така, нема знаци кои би укажувале дека Народна Република Кина, ќе биде конкурент на САД во воена смисла во наредните години. Ние мора да ја направиме

Овде мора да напоменеме дека, американската огромна воена моќ е вториот базичен аргумент во корист на тезата на Фридман за американската доминација во модерната ера. Тој е сигурен дека не постои нација која би се натпреварувала со САД во воената сфера, ниту сега, ниту на крајот на 21-от век. Дали е неговата прогноза точна? Тоа не е само реторичко прашање, туку ја претставува суштината на проекциите за можната иднина на светот.⁶ На ова прашање ќе се навратиме во следните поглавја.

Исто така, потребно е да се нагласи дека постојат бројни публикации за веројатноста на дезинтеграцијата на САД во 21-от век.⁷ Некои публикации прикажуваат многу нејасни сценарија за процесот на распад, а други го специфицираат точниот период на „смртта на Америка“ (се смета дека декадата од 2010-2020 ќе биде деценија на пропаѓање и распаѓање на САД)⁸. Сепак, ниту еден од авторите не размислува за светскиот поредок по распадот на САД во детали. Тие не разбираат дека светот во 21-от век е речиси целосно интегриран поради интензивниот процес на глобализацијата, моделите на меѓународните односи од 20-от век, не се повеќе применливи, итн. Всушност, сите овие анти-американски публикации можат да се класифицираат како „пуста желба“.⁹ Затоа и нема потреба да се расправа за методологијата на овие текстови.

3. Потенцијална Студена војна на овој век

Непотребно е да се потсетува дека Советскиот Сојуз се распадна пред крајот на 20. век, т.е. дека СССР доживеа пораз во Студената војна во втората половина на минатиот век. Постоеше загриженост од појава на нова „квази-студена војна против Русија“ по руската воена победа над Грузија¹⁰. За среќа, таквите мрачни очекувања не се реализи-

оваа забелешка овде, бидејќи постојат аргументи против нивното мислење, но ние немаме простор за да ги изложиме во целост.

⁶ Ние мора да ја направиме оваа забелешка овде, бидејќи постојат аргументи против нивното мислење, но ние немаме простор за да ги изложиме во целост.

⁷ Листата на публикации е премногу долга за да биде претставена во овој труд.

⁸ Цитат од есејот: „The death of America“ (<http://e2000.kyiv.org/2000/america.htm>).

⁹ Во долгата листа на причини, има такви кои се по природа многу различни и се движат од макро-економски (фискална криза, итн) до психолошки мотиви (криза на индивидуалноста и сл), стареење на населението и меѓуетничките тензии.

¹⁰ Краткиот воен судир во Јужен Кавказ помеѓу Грузија и Русија во август 2008, ги исплаши и политичарите и пошироката јавност во руското соседство, во Европа и во САД. Искрено, во текот на 2008 - 2009 година, авторот имаше чувство на „веќе видено“ кога виде како еден начин на користење притисок во меѓународните односи се сметаше за „легитимен“ и како политичките спорови кои што се однесуваат на надворешната политика и меѓународните односи се разгоруваат, како беа медиумски покриени и како беа решение.

раа. Победоносниот (за Русите) исход на петдневната војна против Грузија покажа дефинитивно оживување на големата сила, но исто така, наметна прашања за подигање на политичкото влијание на Русија во светот (Rukavishnikov, 2010).

И САД и Русија имаат потреба една од друга како геополитички партнери, првенствено затоа што иранскиот нуклеарен проблем не решен ниту политички, ниту со други средства. Таканаречениот „режим на кооперативна коегзистенција“ во односите меѓу двата големи ривали од блиското минато се враќа. Затоа Русија не е лесен партнер за САД, и покрај неодамнешниот обид да се „ресетираат“ американско-руските односи, помирувањето сè уште е крeвко, некомплетно, а со сигурност, и политички проблематично. Сепак, колку и да е голем предизвикот за ова партнерство, и Москва и Вашингтон не можат да си дозволат да не ги подобрат односите. Русите се, и ќе останат важен актер на светската сцена. Оваа нација има долга традиција на постоење како суперсила и нема да се согласи да игра подредена улога или да се распадне во догледна иднина. Според наше мислење, таа никогаш нема да биде дел од ЕУ или НАТО.

Гласините за новата Студена војна помеѓу САД и комунистичка Кина првично се појавија во меѓународниот печат во пролетта 2010 година. Тие беа главно поврзани со воинствената реторика на водечките кинески генерали во однос на американските вежби во морето на Јапонија. Потоа, тврдејќи дека американските вежби се закана за Пекинг, Кинезите одговорија на перцепираната закана со поморски вежби во Јужното Кинеско Море, сосема јужно од Јапонското Море. Вежбите имаа цел да покажат дека Кина станува вистинска суперсила и дека оваа нација, игнорирајќи ги меѓународните приговори, би сакала да го контролира Јужното Кинеско Море, преку кое минува половина од светската поморска трговија и кое има богати риболовни и нафтени ресурси.¹¹

За наведениот спор на американска конзервативна веб-страница можеше да се прочита следното: „Кинескиот милитантен наплив им се заканува на долгорочните интереси на САД во Азија, особено поради тоа што Пекинг, според државната Бела книга за одбраната од 2006 година, намерно планира да користи воена сила заради унапредување на своите економски интереси. На Америка ѝ е потребен план за победа на Студената војна, кој мора да вклучи три елементи. Прво, САД мораат да го зголемат своето воено присуство во Азија преку воспоставување бројни бази со кои ќе ги заштитат своите сојузници и ќе го запрат военото јакнење на Пекинг. Второ, САД мораат да формираат робусна азиска алијанса. Конечно, САД и нивните азиски сојузници мора да

¹¹ Некои велат, кинеските вооружени сили се впуштија во брза модернизација за да и овозможи на Кина да ги проектира националните интереси на земјата преку воената моќ и далеку од своите копнени граници и територијални води. Тоа е вистина. Во времето на пишување, модернизацијата на кинеските вооружени сили не е завршена, и не може да се каже дека оваа нација ги надмина соседите во воена смисла.

применат ефикасна „мека моќ“ („soft power“). Бизнисот ќе има клучно значење (Maginnis, 2010).

Како треба да се анализираат овие зборови? Се разбира, американското воено присуство во Азија може да се зголеми во наредните години, но постои сомнеж дека овој чекор ќе им помогне на САД да ја спречат „офанзивата“ на Кина, или дека ќе доведе до воена конфронтација со комунистичка Кина. Денес, самата идеја за создавање азиски пандан на НАТО изгледа нереално. Светот е во 21-от век, а не во средината на минатиот век кога беше создаден НАТО. Затоа, не постојат шанси дека американската „мека моќ“ ќе помогне да се создаде нов блок на азиски држави против континентална Кина.

Според пресметките на бројни експерти, економијата на САД (БДП) ќе биде надмината од страна на кинеската економија во средината на 2020 година. Овој вид економска проекција тешко е да се игнорира. Освен тоа, Кина одржува високи стапки на економски раст, дури и денес кога постои глобална финансиска и економска криза која започна во САД. Кина речиси победи во светската економска трка. Овој факт е навистина важен.

Можеби, американските конзервативци треба да сфатат дека на деновите на нивната глобална супериорност заснована на економска и воена моќ им доаѓа крајот. Затоа, гореспоменатиот рецепт за тоа како да се победи Студената војна против Кина во 21-от век се чини *застарен*. Самата појава на овој рецепт го покажува длабокото незадоволство со американско-азиските односи (и надворешната политика на Обама).

Постапките на војската секогаш говорат повеќе од зборовите и насмевките на дипломатите. Што се однесува на воените вежби, тие не се одржуваат за забава. Често државите покажуваат мускули како вовед во војна, па затоа набљудувачите мора внимателно да ги следат сите евентуални „игри“ на војските. Не треба да се заборави и дека страните можат да бидат запознаени со главните стратешки проекции на другата држава, и оттука од суштинско значење е да се демонстрира борбената готовност на трупите пред очите на потенцијалните противници.

Русија има потреба од странски инвестиции за развој на економијата. Но, исто така, нејзе ѝ е потребно да ја задржи ефективната контрола на далечниот исток на сопствената огромна територија. Поради постојаната нестабилност во односите помеѓу САД-Кина (од пријателските гестови до тензии), оваа поента има големо значење. Русите внимателно го следат растот на кинеската воена моќ. Русија е најблискиот сосед на Народна Република Кина. Очигледно, со спроведувањето на неодамнешните (2010) многу скапи вежби на далечниот источен дел на Руската Федерација, Москва сака да покаже пред Пекинг дека руското раководство е подготвено да стави лимит на растечката кинеска експанзија во источните региони на земјата, има доволно сили да се спротивстави на кинеската воена офанзива во случај на иден воен судир, и дека голем број на

декларации за „стратешко партнерство“ меѓу Русија и Кина, сè помалку и помалку се релевантни за геополитичката реалност.¹² Нови воени вежби не се исклучени. Се разбира, во краток период не е можна отворена војна помеѓу овие две големи нации. Постојат одредени проблеми во нивните односи, но сепак нема основа ниту за тезата за почеток на нова студена војна меѓу нив.

За среќа, нова глобална Студена војна, придвижена од геополитика и поткрепена со други мотиви, не се случи. Ова е важно заради тоа што секоја „студена војна“ има капацитет да се подигне на ниво на „жешка војна“, односно да се претвори во вистинска војна.

4. Светска војна во 21-от век

Третата светска војна ќе започне во 17,00 часот на 24-ти ноември 2050 година. Токму во тоа време! На Денот на благодарноста во 2050 година! Неверојатната прогноза на Џорџ Фридман, раководителот на *Стратфор*¹³ (Strategical Forecasting = Strategic Forecasting Corp.), беше објавена во книгата „Следните 100 години“.

Пред да се случи овој настан, изгубената војна меѓу САД и џихадистите ќе биде заменета со нова студена војна против Русија. Русија, пак, ќе се обиде да ја обнови својата империја меѓу 2010-2020, за на крајот да ја доживее тажната судбина на СССР, и конечно ќе се распадне околу 2030 година. Во средината и крајот од 21-от век ЕУ не ќе може да игра улога на светски актер, поради своите внатрешни тензии, ниски стапки на економски раст и други причини.¹⁴ Така, судбината на ЕУ во втората половина на

¹² Рускиот воен врв беше алармиран од неодамнешните (2009) кинески воени маневри (наречени „Голем чекор“) близу границите со Русија. Руската воена вежба „Восток-2010“ (Исток-2010), всушност беше одговор на кинеските воени активности, иако декларативно војниците требаше да реагираат на „напад од терористички формации“. Ова вежба беше чиста политичка порака до Пекинг и Токио: чувајте се од руската мечка! Воената вежба „Восток-2010# нема сличен пандан во воената историја, и во советскиот и во постсоветскиот период, ако се предвид бројот на војници и воена опрема пренесени од западниот дел на Руската Федерација во источниот дел на оваа огромна земја. Сепак, руските независни воени експерти беа незадоволни од борбената подготвеност на армијата демонстрирана во овие воени вежби. (Khramchikhin, 2010).

¹³ Stratfor (Strategic Forecasting) – американска приватна фирма, формирана во 1996, позната како „ЦИА во сенка“. Невладината компанија врши редовен мониторинг на политичката ситуација во сите региони во светот, користејќи само отворени извори, и на своите претплатници им испраќа дневни брифинзи со изборот на теми интересни за нив. Компанијата традиционално има поддршка од Републиканската партија.

¹⁴ Додека економиите на петнаесетте земји кои беа дел од Европската Унија во 2000-та (ЕУ-15), ќе продолжат да растат се до 2040 година, тие нема да бидат во можност да одговорат на растот кој ќе се случи во Јужна и Источна Азија, тврди Фридман. Како резултат на таквиот развој, сегашниот јаз меѓу богатството на Кина како држава и просперитетот на нејзините граѓани, сосема ќе исчезне. Економистот Фогел, исто така, забележува дека во моментот кинескиот бруто производ по глава на жител е околу пет пати помал од оној

овој век воопшто не е розова. Глобалната улога на земјите членки на ЕУ, особено на старите, како и повеќето мали нации, во втората половина на 21-от век ќе биде безначајна. И улогата на Кина во светот ќе се намали, бидејќи околу 2020 година, оваа голема нација ќе биде фрагментирана. Азискиот континент како целина ќе остане на периферијата на светските работи. Жално, но кинеската трагедија се чини неизбежна, но само ако веруваме во проекциите од Стратфор, се разбира.

Во средината на овој век Третата светска војна ќе се води помеѓу САД, Полска - како нова регионална сила, и некои други американски сојузници, од една страна, и Турција и Јапонија, како нови големи сили и нивните сателити, од друга страна. Се разбира, по тешките битки, САД ќе биде победник во оваа голема војна. Дваесет и првиот век е американска ера (како што минатиот век беше европска ера). Но, до крајот на 21-от век, Мексико како растечки џин ќе го предизвика северниот остарен сосед.

Да резимираме: за Фридман и неговите соработници од Стратфор, следната (трета) светска војна е неизбежна. Американците повторно ќе бидат главни победници. Немојте да се смеете, Ве молам!

Секако, многу е лесно книгата на Фридман, која 21-от век го нарекува Американска ера, да се класифицира како пропаганда за американската воена супериорност, насочена главно на домашниот аудиториум, но, по наше мислење, тоа не е фер заклучок. Се разбира, проекцијата Фридман не е толку прецизна како пресметките направени врз основа на показателите за макроекономските трендови, па можеби, таа би можела да биде соодветно обележана како *геополитичка фантазија*. И самиот Фридман ги замолува читателите да не ја земаат неговата прогноза премногу сериозно, а истовремено ги повикува да не ја перцепираат како премногу имагинарна, потсетувајќи на тоа дека човечката историја познава многу случаи кога научната фантастика од книгите се остварила. Некои од неговите претпоставки, идеи и заклучоци ќе бидат накусо продискутирани и ќе ни ја потврдат нашата дијагноза.

Прво, Фридман тргнува од основната идеја дека *21-от век е век на војна, не на мир*, и ова е појдовна точка во конструкцијата на целата негова проекција. Затоа неговото внимание беше посветено на одржувањето на глобалната доминација на Соединетите Американски Држави.

Мирот и градењето на мирот не се од интерес за Фридман. Тој зборува за мобилизирање на својата нација заради добивање на војните во 21-от век. „Освојувањето на мирот“ не е негова тема. Мировните мисии на ОН ќе бидат неефикасни во 21-от век. Ова е ставот на лидерот на Стратфор. Во книгата на Фридман, читателот не може да сретне

во ЕУ. Но мнозинството од денешните генерации Европејци ќе го доживеат моментот кога просечниот кинески граѓанин ќе биде два пати побогат, а веројатно и поздрав од просечниот Европеец (Fogel, 2004)

подолги пасоси посветени на градењето на мирот.¹⁵ Употребата на терминот градење на мирот (peace-building) во текот на децениите по завршувањето на Студената војна, најави пренесување на вниманието на меѓународната заедница од вториот тренд, кој ја нагласуваше способноста на учесниците вклучени во зафатот „победа во војната“ и се манифестираше во текот на историјата на човештвото, кон првиот тренд претходно именуван како „освојување на мирот“ (‘winning the peace’). Непотребно е да се каже дека таквата способност не се потпира исклучиво на употреба на воена сила, туку и на другите инструменти на политиката, како дипломатијата, мерките на економски блокади и др.

ОН и другите меѓународни тела реагираат остро на меѓународните кризи и на локалните конфликти кои можат да се прелеат во локални војни, со што ќе ја загрозат регионалната или глобалната безбедност. Сепак, аналитичарите се согласуваат дека клучните конфликти се згаснати по Студената војна, а во мировните операции се кријат одредени интереси на големите сили, зад површината на дебатите водени внатре во рамки на ОН (Rukavishnikov, 2001).¹⁶

Преминот од војна до стабилни мирни услови е тешка задача и често бара многу време и ресурси (Collmer, 2009). Во случајот на Ирак, на пример, периодот на транзиција од војната започна уште во 2003 година и сè уште трае, односно мирот се гради веќе седум години, всушност овој транзициски период не е завршен до истекот на времето на пишување (септември-октомври 2010), и покрај декларираното повлекување на американските борбени единици од оваа земја на крајот на летото 2010 година. Транзицијата „од војна во мир“ речиси секогаш има негативни колатерални ефекти.

¹⁵ Тука треба да се напомене дека терминот градење на мирот (peace-building) се најде во широка употреба по 1992 година, кога Бутрос Бутрос Гали, тогашниот Генерален секретар на Обединетите нации, го употреби во своето обраќање насловено како Агенда за мир (Boutros-Ghali, 1992). Од тогаш, терминот тој стана широко користен, но и понатаму остана лошо дефиниран и често се меша со други термини на мировните студии, како што е „одржување на мирот“, итн. (Rukavishnikov, 2001). На кратко, станува збор за капацитетот на меѓународните органи, разни невладини организации и така натаму, за изградба на политичките структури и институции, за воспоставување на одржлив процес на помирување и помирни односи меѓу ривалите во дадената држава или регион. Станува збор за сè поголемата важност на „освојувањето на мир по војната“ и затоа акцентот е на поголемата побарувачка за актерите кои се во состојба ефикасно да раководат со транзицијата од војна кон одржлив и траен мир (Stepanova, 2004).

¹⁶ ОН распоредуваат мировници од 1948 година, но Големите сили всушност се активираат во областа на одржувањето на мирот по крајот на Студената војна. Во 1990-тите, по интервенцијата на НАТО во Југославија, експертите почнаа да зборуваат за т.н. „американизација на чувањето на мирот“. Пост-советска Русија во раните 1990-ти дејствуваше како мировник на територијата на поранешниот СССР. Руските (или ЗНД) мировниот персонал соработува со воените набљудувачи и мировните мисии на ОН и ОБСЕ во многу од таканаречените „жешки зони“.

Воената интервенција предводена од САД по окупацијата на Ирак од страна на мултинационалните сили, е пропратена со непрестанато растење на тензиите во целиот регион, како и со огромен раст и прилив на наркотици во Русија преку таџикистанско-ирачката граница.

Војната и мирот во 21-от век, очигледно, се разбираат на неверојатно различни начини од страна на војската, политичарите, научниците, писателите и пошироката јавност. Сите се согласуваат дека, сепак, војната, по дефиниција е најчесто многу насилна и крвава. Мирот најчесто се дефинира како слобода од војна. Затоа, обидите да се искористат сите расположливи средства за да се избегне трансформација на некаков спор во војна станаа дел од меѓународната практика.¹⁷ Останува надежта дека оваа тенденција ќе се зајакне во 21-от век и покрај мрачните прогнози за неизбежната трета светска војна.

Фридман, можеби не може да се нарече јастреб, но не е ни галеб, уште помалку галеб на мирот. Но, може со сигурност да се каже дека тој е голем патриот на САД, а книгата е рефлексija на постоечките стравови и соништа на оваа голема нација, или барем на дел од нејзината елита. Фридман ги експлоатира стравовите раширени меѓу дел од Американците (или можеби кај лицата кои се на негова возраст), за тоа кои се вистински американски ривали и зошто. Но, од неговите фантазмагорични проекции многу лесно може да се извлече заклучокот дека, всушност, САД чувствуваат екстремна недоверба во главните сојузници од НАТО, со исклучок на Велика Британија и Полска, како и дека Турција и Јапонија, порано или подоцна, ќе ја предводат групата на можни „предавници“. Самата појава на неговата прогноза значи дека секавањето за трагедијата Перл Харбур е сè уште живо и потајно ја труе популарната визија за американските односи со Јапонија и со други сојузници. Дали книгата е обид да се привлече вниманието на американските власти за можно „предавство“ од најблиските партнери во големата војна на претстојната иднина, како што некои критичари ја нарекуваат (Tinsky, 2010) или не, тешко е да се каже.

Второ, во книгата „Следните сто години“ авторот ја обновува старата идеја за „војна на ѕвездите“ ('star wars'). За потсетување треба да се каже дека постои меѓународен договор со забрана за милитаризација на вселената, вклучувајќи ја и Месечината, потпишан во втората половина на 20-от век. Дали прогнозата за „војна на ѕвездите“ е само сигнал дека дел од земјите се веќе подготвени повторно да постават смртоносно оружје во вселената? Дали оваа книга е апел до властите на САД да ја милитаризираат вселената уште сега, и покрај забраната?

¹⁷ Слично на тоа, постои консензус меѓу аналитичарите дека конфликтите не можат да се разделуваат од нивните политички и социјални извори, историски корени, итн.

Анализата на сценариото на третата светска војна во пишувањето на Фридман, индицира начелен заклучок според кој, подготвувајќи се за „војна на ѕвездите“, Американците не можат целосно да се заштитат себеси и своите сојузници против моќните воени машинерии кои можат да навлезат во американскиот одбранбен систем. Можеби, единствениот рационален одговор на алармантните прогнози на Фридман е апелот за зајакнување на меѓународната контрола врз мирното користење на вселената од страна на сите држави на планетата Земја.

Трето, Фридман користи некои од базичните идеи на геополитиката, како и многу други западни прогнозери пред него, но во основа се фокусира главно на демографските, а не на економските трендови, како круцијални точки за предвидување на иднината. Делото на Фридман не ја фали ниту демократијата, ниту слободната пазарна економија, но го свртува вниманието кон забавувањето на светскиот прираст на населението, на неправилностите во локалните демографски процеси и др. Спротивно на многумина автори, тој не посветува внимание на глобалното затоплување и на други прашања за животната средина, како глобални предизвици на 21-от век, мислејќи дека човештвото ќе се справи со овие проблеми како што се справуваше со глобалните закани во претходните епохи. Освен тоа, нема ниту збор за менаџирањето на конфликтите. Во меѓувреме, меѓународниот мир, економската глобализација, културниот развој и демократијата меѓусебно се поткрепуваат и во денес, како што беше случај и во 20-от век.

Фридман како политолог и футуролог се разликува од други автори, кои исто така се обиделе да ја предвидат иднината, но кои всушност се плашат од сегашноста, откажувајќи се од старите догми (погледнете ја, на пример, огромната книга на Филип Бобит (Bobbitt, 2002). Тој отворено гледа напред и го претставува 21-от век како ера на трагични и крвави војни, а не ера на мирна соработка и интеграција. Ова е навистина застрашувачка слика на *можната* иднина.¹⁸ За среќа, денешните тенденции не ги потврдуваат предвидувањата на Фридман. Но, тој ја игнорира реалноста, бидејќи најверојатно е убеден дека светот движејќи се напред во 21-от век неповратно ќе се промени.

Во врска со книгата на Фридман во целина, внимателниот читател може да посака да формулира провокативно прашање: Дали оваа проекција е некој вид на фројдовски лапсус (што е мислење на Тински), или не? Читателот може да ја почувствува добро скриената омраза на авторот кон поранешните и сегашни ривали на САД. Американскиот футуролог не верува ниту во „ресетираното“ партнерство меѓу САД и Русија, ниту пак во сојузот меѓу САД и континентална Кина. Поедноставено кажано, Фридман не ја перцепира Русија за непријател во иста смисла во која тоа беше поранешниот СССР, туку

¹⁸ Овој факт не ја намалува силата на мојата убеденост дека долгорочно предвидување навистина не може да се направи, иако обидите се разбирливи.

како опасен противник. Тој нема доверба и во Кина. Во спротивно не може да се објасни зошто авторот на книгата „Следните 100 години“ предвидува нова Студена војна, неуспех на Русија и фрагментација на НР Кина.

И, конечно, би можеле да го поставиме и следново прашање: дали задачата на „освојување на мирот по војната“ е конечно напуштена од американското водство поради неуспехот на САД во Ирак и веројатно во Авганистан, каде што војната против Талибанците е далеку од успешно окончавање? Такво прашање се наметнува од големото Фридманово потенцирање на целта за победување во американските војни, а не на трендот на „победнички мир“ ('winning peace').

6. Политички претпоставки и воено планирање

Прво, геополитичката проекција е неопходен темел во планирање на одбраната на секоја држава. Ретко кој би се спротиставил на оваа теза. Сепак, не треба да се заборава дека различни политички одлуки може да креираат неосновани очекувања, и дејствувајќи заедно, да резултираат во промена на геополитичкиот контекст во догледна иднина. Накратко, секоја геополитичка прогноза е неизбежно пристрасна, но во прв момент, дури и со таква лоша прогноза не мора да е толку лоша за планирањето на одбраната. Некои велат дека предизвикот е да се ублажат ризиците и да се создадат услови за справување со неизвесноста, а не таа да се елиминира, но за жал тие забораваат да објаснат како овој „мудар совет“ може соодветно да се спроведе во военото планирање (Gray, 2008).

Второ, геополитичките предвидувања секогаш се базирани на одредени политички претпоставки, национални стереотипи, стравови и митови. Понекогаш не е лесно да се откријат скриените идеи или политички претпоставки да се направат експлицитни. Аналитичарите може и да не знаат кои политички претпоставки и идеи се користеле од страна на прогнозерите. Некои додаваат и дека политичките претпоставки можат да бидат доста пермисивни и инклузивни. Тоа е точно, но точно е и тоа дека лошите претпоставки ги потпираат политичките насоки во планирањето на одбраната. Други велат дека подобро е да се има дури и кобни визии за иднината, отколку да не се прават ниту обиди за предвидување на можните начини за развој на ситуацијата. Понекогаш стратешките аналитичари го занемаруваат ова правило, а превидот може да чини скапо. А ова не е оправдување за да не се користи добро познатата фраза „во догледна иднина“.

Трето, Русите во моментов се повеќе фокусирани на внатрешните државни вооружени судири, отколку на меѓудржавни војни во догледна иднина. Општо земено, мнозинството Руси го делат мислењето дека 21-от век ќе биде ера на мали војни и бројни локални конфликти, предизвикани главно од меѓуетничките противречности, додека голе-

мата нуклеарна војна, односно третата светска војна е практично невозможна. Постои една стара мудрост која гласи: *Последната работа која било која земја може да ја посака е војната*. За Русите ова со сигурност е точно.

Четврто, воените експерти во оваа земја зборуваат за примена на мирот и мировните операции, земајќи ги предвид „замрзнатите“ конфликти во „блиското соседство“ како потенцијални „жаришта“. Воените експерти, во оваа држава како и во која било друга, ја следат едноставната идеја: „Иако не сакаме да се поттикне непријателство, ризикот од прекумерена воената подготовка е мудро да се преземе, бидејќи тоа е многу подобро од коцкањето со недоволна подготовка“ (Gray, 2010). Тоа е разбирливо, бидејќи секогаш е подобро да се направат помали грешки во предвоеното планирање, отколку големи грешки во воените дејствија. Зад военото планирање секогаш стои националниот интерес. Ова е поента вредна да се истакне. А ова е и потсетник дека военото планирање секогаш се базира врз политичките претпоставки на елитите и јавните стравувањата. Сепак, зборувајќи во јавноста, експертите претпочитаат да се осврнуваат на националната безбедност и слична реторика.

Опстанокот на нацијата или на државата е број еден на листата на националните приоритети. Ако некој конкретен конфликт може да се смета како закана за постоењето на дадената нација, националната држава или нејзините соседи, тогаш ситуацијата станува навистина алармантна. Тоа е причината зошто мислењата на руските експерти стануваат опречни кога тема на дискусијата се можни сценарија за воени конфликти или идни војни во кои руските сили би можеле да бидат ангажирани.¹⁹

Никој во светот не може да предвиди нови големи војни, како на пример: воени судири меѓу Руската Федерација и ЕУ, САД и Јапонија или Народна Република Кина и Индија (секако, овде не станува збор за проекциите кои се однесуваат на Талибанците и т.н. асиметрични војни). Сите, сепак, се согласуваат дека политичките настани во поранешната советска Централна Азија (Киргизстан, Таџикистан, Туркменистан и Узбекистан) и алармантните случувања на Блискиот Исток (во основа во Ирак, Авганистан, Иран, Турција итн.) заедно со долгогодишниот палестинско-израелски и кашмирски конфликт ќе ги детерминираат природата и карактерот на односите меѓу клучните светски актери. Веројатно, Големите сили ќе најдат начин на прагматична соработка, обединување на напорите во борбата против глобалните закани и предизвици, и тогаш односот помеѓу овие земји ќе се развие во долгорочно партнерство. Ако не, глобалната безбедност ќе биде во опасност.

¹⁹ Руските медиуми, на пример, живо ги дискутираат прашањата за какви војни Русија мора да биде подготвена во догледна иднина (Baranets, 2006).

7. Заклучок

За да се разбере 21-от век, потребно е да се разбере зошто доаѓа до војни, кои војни ќе се водат и за што, па дури и повеќе од тоа. Глобализацијата - економската и културната, го намалува значењето на националните граници. Предвидувања засновани на екстраполација не функционираат денес. Дури и во економијата, научниците се во можност да направат или краткотрајна прогноза или прогноза со среден временски дострел. ОН го губи авторитетот во глобалната политика. Се чини дека можните визии за идниот светски поредок почесто зависат од промените, отколку од стабилноста на геополитичкиот пејзаж. Таканаречениот „здрав разум“ не може да помогне во разбирање на иднината. Доволно е да се замисли денешната карта на светот обоена во различни бои според степенот на непријателство/ пријателство vis-à-vis СССР во 70-те години. Оттука, голем број на т.н. „геополитички прогнози“ наликуваат на едноставни детски *фантазии*, и покрај декларираните цели и намери на нивните творци, кои претендираат да ги идентификуваат политичките, социјалните, економските, културните и воени тенденции и геополитичките пречки кои ги ограничуваат можните случувања, како и да ги предвидат главните настани кои може да се случат во набљудуваната иднина.

И прогнозата на Фридман, исто така, припаѓа на жанрот на *геополитичките фантазии*. Анализирајќи ја геополитичката фантазија на Фридман ги откривме скриените идеи и претпоставки за американските национални интереси, потенцијалните перцепции за заканите и можните реакции, базирани на комбинација од стравови, системи на верување и толкување на трендовите. Треба да се стави акцент на самиот факт дека еден од најинклузивните футуристи со шокантен поглед на она што лежи пред САД и светот, всушност, не обрнува никакво внимание на меѓународниот мир, додека се обидува да ја мобилизира нацијата да се соочи со можните опасности во иднината која доаѓа. Конфликтниот менаџмент е надвор од неговата прогноза!

Општиот предизвик е да се биде свесен за националните стереотипи и други релевантни прашања. Сепак, никој точно не знае како ќе изгледа дури и релативно далечната иднина (онаа преку 10 години). Се разбира, никој не може да обезбеди прогноза на идниот развој на настаните, а да е ослободен од предрасуди, пристрасни ставови или фиксни политички убедувања и ставови длабоко вкоренети во националната историја и митовите, затоа што и самиот футурист ги споделува основните разбирања за светот, меѓународните односи, и е под влијание на националните истории и географии. Прогнозите за долгорочни периоди привлекуваат широко внимание на јавноста, не само поради нивната елеганција, туку и затоа што тестирањето на нивната точност и остварливост е невозможно за оние кои ги читаат. Само следната генерација ќе биде во можност

да ја провери точноста на предвидувањата. Се разбира, генерацискиот јаз постои, и никој не знае со што точно ќе се соочува една држава во ера на страв и неизвесност.

Тековниот 21-ви век, не е веројатно дека ќе биде Американска ера. Непрекинатата линија на вооружени судири во текот на првата деценија на 21-от век, јасно го изложи лимитот на мировните напори на ОН, Африканската унија, ОБСЕ и другите меѓународни безбедносни организации, но и неефикасноста на американскиот унилатерализам, односно неуспехот на американскиот начин на управување со светот.²⁰

Користена литература

Friedman George (2009). *The Next 100 Years. A forecast for the 21st century*. New York: Anchor Books, 2009.

Fergusson Niall (2010). "America, the fragile empire". *The Los Angeles Times*, February 28, 2010 (was available on the LAT web-site in February 2010).

Fogel Robert W (2007). *Capitalism and Democracy in 2040: Forecasts and Speculations*. NBER Working Paper No. 13184, June 2007.

„Robert Fogel is optimistic about China“ (unknown author, 2007).. web-site 'Marginal Revolution' www.marginalrevolution.com/marginalrevolution/2007/06/robert_fogel_is.html

„The death of America“ (unknown author, 2010), <http://e2000.kyiv.org/2000/america.htm>

Maginnis Robert (2010), „Winning the New Cold War“, web-site <http://www.humanevents.com/article.php?id=38425>

Khramchikhin Alexander A. (Храмчихин А.А., 2010). „The inadequate Response (Неадекватный ответ)“ . *Independent Military Review (Независимое Военное Приложение)*, July 23, 2010 (in Russian); http://nvo.ng.ru/news/2010-07-23/1_vostok.html

Fogel Robert. (2004) *The Escape From Hunger and Premature Death, 1700-2100: Europe, America, and the Third World*. Cambridge University Press, 2004.

²⁰ Сите мировни акции и активности за спроведување на мирот имаат за цел да го обноват и да го одржуваат мирот и безбедноста во конфликтната област. Меѓународните власти треба да обезбедат правна основа за спроведување на таквите операции. Понекогаш мировна операција на ОН, не е дозволена поради судир на мислењата на членовите на Советот за безбедност, во одредени случаи во САД делуваа еднострано или заедно со мал број на нации. Во текот на последната деценија, НАТО постепено бил вклучен во американските операции во Авганистан, како новиот политички мотив за Алијансата.

- Boutros Boutros-Ghali (1992). *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*. UN Document A/47/277 - S/241111, 17 June 1992 (New York: Department of Public Information, United Nations) 1992.
- Rukavishnikov Vladimir (2001). *Peacekeeping and National Interests*. COPRI Working Paper 20/2001. Copenhagen: Copenhagen Peace Research Institute, 2001.
- Stepanova Ekaterina (2004). War and Peace-building. *The Washington Quarterly*, Vol.27, No. 4, August 2004, pp. 127-136.
- Collmer Sabine (ed.) (2009). *From Fragile State to Functioning State*. Berlin: Lit, 2009.
- Тинский Григорий, „Мечты Фридмана: американский век, азиатский кризис, распад России#, website: warandpeace.ru
- Баранец Виктор, „К каким войнам должна быть готова Россия#, *Комсомольская правда*, 2006. On web-site: <http://kp.ru/daily/23721.5/53925/>
- Rukavishnikov Vladimir, Russia's "soft power" in the Putin's epoch. Ch. 4 In: Kanet R. (ed.) *Russian Foreign Policy in the 21st century*. Palgrave, 2010, pp. 76-97.
- Bobbitt Philip, *The shield of Achilles: war, peace, and the course of history*. Knopf, 2002.
- Gray Colin S., „The 21st Century Security Environment and the Future of War#. *Parameters*, Winter 2008-09, p. 14- 26. <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/08winter/gray.pdf>

ПОСТМОДЕРЕН СЕНДВИЧ: ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА МЕЃУ ТЕРОРИЗМОТ И БЕЗБЕДНОСНАТА ПОЛИТИКА НА ПОЧЕТОКОТ НА НОВИОТ МИЛЕНИУМ

Жарко ПУХОВСКИ

341.231.14 „1“

АПСТРАКТ

Текстот претставува филозофско-политичка расправа за дилемата во кој степен е навистина редефиниран концептот на суверенитетот, и дали е воспоставен нов постмодерен баланс меѓу безбедноста и слободата. Хобсовиот диктум според кој фундаментална задача на државата е гарантирањето на безбедноста на граѓаните е фокусот низ кој се анализираат прашањата за државниот терор и тероризмот, односно употребата на насилство за одржување или соборување на режимот. Зад тврдењата за наводни епохални новини, авторот открива дека многу малку е променето во однос на одржувањето на односите на моќ, како и во однос на балансирањето меѓу безбедноста и слободата. Човековите права се најчесто жртвувани за постигнување некоја (наводно) повисока цел. Во услови на глобална војна против тероризмот, зафатот на државата во сферата на човековите права станува сè поевидентен, а употребата на сила добива нова легитимација. Во овој контекст посебен акцент е ставен на улогата на религијата и медиумите.

Клучни зборови: човекови права, суверенитет, тероризам, терор, насилство

ABSTRACT

The paper represents a philosophical and political debate over the dilemma to what degree have been truly redefined the old concept of sovereignty, and if there is a newly-established postmodern balance between security and liberty. The Hobbesian dictum that the state's fundamental task is providing security for its citizens is the focal point through which the author analyses the issues related to state terror and terrorism, as well as the use of violence for regime's protection or change. Behind the arguments about the alleged epochal novelties, the author discovers few changes when it comes to preser-

vation of power relations and balancing between security and freedom. Human rights are most often sacrificed for the sake of another (allegedly higher) good. Under the circumstances of the global war on terrorism, state's penetration and reduction of human rights become more evident, while the use of force gets new form of legitimation. In this context special emphasis is put on the role of religion and media.

Key words: human rights, sovereignty, terrorism, terror, violence

1. Хобсовиот диктум, суверенитетот и посткомунистичките дилеми

Тектонските промени до кои дојде по распадот на реал-социјализмот/комунизмот уште еднаш ја покажаа полната смисла на познатиот Хобсов диктум дека темелна, па оттука и легитимирачка задача на државата е безбедноста на нејзините поданици/ граѓани.¹ Последниве дваесетина години, независно од постојаните тврдења дека настанал епохален новум, повеќе политичко-безбедносни феномени, навидум неповрзани, одбележија еден период во кој во голема мерка, всушност, се актуелизираа старите обрасци.

Етно-националистичкиот исход на посткомунистичката фаза во нејзините оригинални локации предупреди на изменетиот глобален безбедносен контекст (од отворени војни, преку тероризам, до растечка фундаментална социјална небезбедност). Основното идеолошко и појавно оправдување на процесот на посткомунистичка транзиција, имено, се наоѓа во двострана промена на превладувачката интерпретација на националниот суверенитет чија реализација битно влијаеше на изменетата безбедносна ситуација во светот.

Од една страна, станува збор за свртување кон народниот суверенитет во класичното значење на оваа парадигма, т.е. за воведување на демократски (по пат на слободни избори) легитимирана власт (со сите опасности кои произлегуваат од пренесувањето на демократските форми во општества без елементарна демократска култура). Од друга страна, пак, доаѓа до ренесанса на традиционалистичките концепти на државниот суверенитет, кој се оличува не само во настанокот на низа нови национални држави (кои себеси не се признаваат како нови), туку и во етнизирани интерпретација на националниот суверенитет, и тоа во речиси сите посткомунистички држави. Притоа, државната

¹ Направи споредба со валидната интерпретација на познатите места од Левијатан (prvenstveno, I, XIII) во S. S. Wolin, *Politics an Vision*, Princeton U. P., Princeton a. Oxford 2004, chapter „The Sovereign Definer“, pp. 238-243

независност е толкувана идолошки, а барем во еден период и прифатена, и како несомнена гаранција за индивидуалните слободи (во принцип, за припадниците на мнозинските етнички групи).² Како што обично и се случува, историјата на воспоставувањето и јакнењето на државниот суверенитет истовремено е и историја на неговото непрекинато доведување во прашање. Изворно, сувереноста била оспорувана во контекст на револуционерните преврати против неиздржливоста на монархот/суверенот, но исходот се јавува во вид на јакнење на ново легитимирана („национална“) сувереност. Сувереноста е, секако под знак прашање и во демократскиот (особено во подоцнежниот, либерално-демократски) премин кон нововековна политика, но и овој пресврт, барем од позициите на меѓународното право, ќе значи „само“ значајна, но сепак внатрешна промена во легитимирањето на поредокот, оставајќи ги односите меѓу државите начелно непроменети.

Социјалистичката програма, оставајќи ја одлучно на страна либералната традиција, со сите сили беше свртена кон подготвувањето на конечното уривање на „чисто-формалната граѓанска сувереност“, развивајќи, меѓутоа, и самата нови појавни форми на ригидно поимање на суверенитетот, како кон внатре, така и спрема надвор. Во децениите на Студеновоениот период, успешно беше експлоатирана формулата за „немешање во внатрешните работи на суверените држави“ и тоа како сопствена основа за *оградување* наспроти светот, што всушност ја гарантираше предмодерната внатрешна *извесност* (=непроменливост) на односите на моќ, со што во голема мерка беше затворен кругот на содржински определби на суверенитетот.

Накратко, кон крајот на осумдесеттите и почетокот на деведесеттите години на 20. век, милиони луѓе – доброволно напуштајќи го стариот режим - наивно (и радосно) веруваа во можноста од редефинирање на Хобсовата формула: дека ќе се реализира („револуционерна“) транзиција која би претпоставувала напуштање на (социјалната) безбедност (која во стариот поредок беше загарантирана на елементарно ниво) за да се постигне (политичка) слобода.³ Овој обид, во основа, не успеа, што може лесно да се докаже и на емпириско ниво: во речиси сите посткомунистички средини на првите плуралистички избори победија антикомунистите (со различни деноминации), но во речиси сите земји од оваа група на наредните избори, новонастанатите социјалдемократи и сл.). Експериментот со слобода за мнозинството не им се допадна: наместо да станат милионери на слободниот пазар, милиони мораа да научат како се живее во услови на невработеност. Оттука, не е ни чудно што, изгорени со ваквото искуство, голем број из-

² спопеди, Ž. Puhovski, "Proceduralna ili atomarna suverenost?", "Politička misao", Zagreb, 4/1993.

³ Ž. Puhovski, "The moral basis of political restructuring", *Political Restructuring in Europe. Ethical perspectives*, (ed. Ch. Brown), Routledge, London a. New York 1994.

бирачи се свртеа (и тоа во услови на повекепартиски плурализам!) кон политичките опции кои им изгледаа поблиску до (неслободната) безбедност од блиското минато.

Престанокот на Студеновоената динамика доведе до ново контекстуализирање на нарушувањата на безбедноста. Но, нивното легитимирање, меѓу другото, беше изведено на суштински предмодерен начин, со истовремено рехабилитирање на религиските творби. Еден од транзициските фактори, кој очекуваше премногу од новата ера, во значителен дел од пост-комунистичка Европа беше токму Католичката црква (*mutatis mutandis*, во други делови на Европа слична беше состојбата со Православната црква). Таа, на различни организациски нивоа, вклучувајќи ги и некои од највисоките, беше уверена дека со посткомунистичката транзиција допрва доаѓа времето во кое нејзиниот морален авторитет ќе добие многу, односно дека ќе добие неприкосновено признание и непосредна ефикасност. Но, самата не успеа да ја согледа битната внатрешна апорија на преовладувачките програмски формулации, кои експлицитно се залагаа за либерално демократско општество во кое, такво нешто, како што е неоспорен авторитет, е едноставно системски неможно.⁴

И покрај искуствата од претходните децении, црквите, имено, не сфатија дека нивниот неспорен морален авторитет функционираше само наспроти неспорниот политичкиот авторитет на тоталитарната власт, кој се подразбираше сам по себе. Тоа беше случај дури и кај онаа „мека“ тоталитарна власт, каква што беше онаа во последните години на комунизмот. Поентата е во тоа дека во либерално-демократскиот контекст постојат само два вида легитимно јавно истапување. Едниот е оној кој е втемелен на интересот. Секој што може да застапува разумен (и секако, незабранет) интерес, претставува легитимен учесник во јавната расправа. Безбедносниот модел, пак, е ориентиран кон заштита на така структурираните и признаени интереси. Другиот е оној кој не се базира на интересот како социјален легитимитет, туку се легитимира себеси аргументациски. Тоа значи дека се работи за (главно јавен) притисок врз оној кој не застапува интересовни позиции (па така располага со одреден аргументациски „попуст“ во јавната расправа), да се обиде да биде колку што е тоа можно интелектуално и морално аргументациски консеквентен. Гледано низ безбедносна смисла, овде станува збор првенствено за слободата на јавното изразување како носечка вредност.

Пренесено на конкретната епоха, тоа значи дека црквите најчесто не можат да настапуваат како обични синдикати на верници, туку како само институционализиран носител на морален авторитет во расправата. Тоа, пак, значи дека тој авторитет веќе не може да биде зададен по силата на саморазбирањето на верниците, туку постои тогаш

⁴ Спореди, начелно во R. Inglehart, P. Norris, *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*, Cambridge U.P., Cambridge 2004.

и само ако е аргументициски потврден во јавната расправа, која е заштитена со правно загарантираните комуникациски слободи. Оттука, таквиот „авторитет“ мора секогаш да биде во можност да се реафирмира во актуелните констелации на расправата, односно, со други зборови кажано, мора одново и одново да се обновува во јавноста и од неа. Внатрешното устројство на носечките монотеистички религии, како што е познато, не го поддржува ваквото постапување, бидејќи почива на неспорни и трајни догми.⁵ Тоа, очигледно, е нешто што црквата во посткомунистичките средини (неретко и макотрпно) мора да го учи: да ѝ се поставуваат прашања на кои таа ќе одговара со аргументи, и да биде одговорна не само во морална, туку и во комуникациска смисла. Да се биде комуникациски одговорен значи да се биде подготвен да се даваат одговори на сите релевантни прашања кои се однесуваат на црквата како институција меѓу институциите (како што тоа, од позиција на неверниците, би го формулирал Маритен). Нешто слично важи и за зајакнатата позиција на исламот, особено во Западна Европа. Притоа, црквата мора да може да се носи со предизвикот нејзиниот јавен ангажман да се мери редукциски и со мерката на нејзините огромни материјални добивки во последно време, што значи дека од тие позиции не се толкува и нејзиното определување по клучните социјални проблеми, но и моралните прашања поврзани со животот и смртта. А такви прашања се поставуваат во секоја заедница (од проблематизирањето на износот на финансиски средства кои од јавните фондови се издвојуваат за јавното здравство, па до класичните дилеми поврзани со абортусот и евтаназијата). Но, од морално-филозофска позиција, епохата на една заедница е вистински морално обележана претежно со (военото или терористичкото) масовното убивање, заради сета негова екстермност. За прашањата поврзани со масовните убивања, посткомунистичките цркви (и на т.н. Исток и на т.н. Запад) од одредени причини немаа многу што да кажат, а посебно не покажаа храброст за јавно протестирање кога стануваше збор за „нашите“ масовни убиства на цивили, т.е. за воените или терористички акти сторени со експлицитно повикување на некоја од етаблираните верски заедници (од талибанците, па до оправдувањата на Буш).

3. Интелектуално соочување: тероризмот и концептот на насилство

Современиот тероризам е можно да се разбере дури во новата светлина. Тој, во многу нешто, претставува нов феномен, првенствено затоа што тој системски се оправдува со една стратегија, која само навидум парадоксално, би можела да се нарече милитаризација на цивилното општество. Обидот тероризмот сериозно да се промисли како феномен за кој последниве години (повторно) толку се расправа, претпоставува најнапред

⁵ Спореди, J. Stout, *Democracy nad Tradition*, Princeton U.P., Princeton a. Oxford, 2004., посебно стр. 147/8.

негово интелектуално соочување со концептот на насилството.⁶ Ваквата намера е една-пред сама по себе контрадикторна. Имено, додека насилството во суштина ја актуелизира свеста на поединецот за сопствената биолошка ограниченост, со посредство на стравот од болка (или закани за нејзино предизвикување), од размислувањето се очекува објективност, односно токму она што теророт предизвикан со насилство однапред настојува да го спречи. Но проблемски гледано, комплексот е далеку посложен: теророт не е просто насилство (ниту пак секое насилство делува терористички); теророт е симболички ориентирано насилство, па како такво, значи, тоа претставува употреба на насилство кое го „надминува“ непосредниот објект на насилниот акт. Жртвата на теророт најчесто не е и жртва на непосредно насилство, туку насилство над (случајно, или заради симболични причини намерно) избрана жртва, која ја пренесува пораката на терористите до непосредните или медиумски посредуваните сведоци. Ним, пак, им преостанува само да ги (ре)организираат своите животни стратегии, за и ним да не им се случи нешто слично.

Антрополошката основа на целиот овој склоп лежи во едноставниот, и за чудо пречесто превидениот факт дека насилството е првенствено комуникациски медиум. Навистина, со опсегот со кој располага тоа претставува најширок замислив модус на комуницирање. Пораката која ја пренесува насилството „ја разбираа“ (или дури и навистина разбираат) и странците кои не го говорат локалниот јазик и не ги познаваат обичаите, глумите и слепите, идиотите и мали деца, животните, па дури можеби и растенијата. За среќа, споменатиот комуникациски медиум е подобен само за рудиментарни комуникациски содржини, но неретко тој е употреблив за нагласување на одредени (разбирливо, содржински попримитивни) содржини, кои понатаму се пренесуваат со посредство на другите медиуми.

За расправата се значајни три нивоа на проблемот. Првото се однесува на односот на актуелното, односно физичкото насилство со симболичкото. Наједноставно кажано, класичниот проблем на секоја филозофија на практичниот живот се базира на следното: постојат ли зборови (или гестови) кои (симболички, секако) повредуваат во степен кој оправдува физички одговор на истите? Ваквиот процес, на општо општествено ниво има двојно значење. Пред да дојде до војна, говорот на омраза има подготвителна улога; во периодот по војната, симболичкото насилство ја врши функцијата на деескалација. Или, како што тврди Фројд, првиот човек кој го опцул другиот наместо да му фрли камен в глава, го означил почетокот на цивилизацијата. Значи, во процесот на де-

⁶ Види го инспиративното резиме во D. C. North, J. J. Wallis, B. R. Weingast, *Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, Cambridge U. P., Cambridge a. New York, 2009.

ескалација треба да се биде особено внимателен со забраната на вербалното насилство, бидејќи тоа е потребно за да работите евентуално (секако, постапно) се нормализираат.

Нормализацијата, пак, ја означува (втората) фазата на јасно поставени општествени односи, прифатени правила на однесување, односно култура. Но, токму таа е и определениот простор за симболичкото насилство, каде што на оние кои не ѝ припаѓаат на таа култура (од повторувачите, преку фудбалски „навивачи“, до припадниците на исклучените културни модели) понекогаш се реагира со непосредно насилство.⁷ Притоа, насилниците се уверени дека се бранат од општествената (образовна и друга) привилегираност, надмоќ, или во крајна инстанца: се бранат од наметнување за нив неприфатливи правила. Оттука следи и нужноста од избегнување на популарниот (неретко дури и добронамерниот) појмовен галиматijas, кој го осудува „насилството како такво“, притоа промашувајќи ги реалните различни нивоа на проблемот.

Насилството е, сепак, социјално (па и антрополошки) зададено, па затоа, ако се промисли сериозно, станува збор за негово можно рационално (т.е. постепено) редуцирање. Тоа значи: а) редуцирање на бројот на убиствата; б) редуцирање на тешките физички повреди, силувања и сл.; в) редуцирање на сите физички повреди; г) редуцирање на симболичкото насилство. Меѓутоа, ако станува збор за општествената реалност, тогаш е битна стратегијата за редуцирање на политичката употреба на насилството, а тоа значи: демилитаризација и разоружување (така, од позициите на Хрватска, испраќањето војници во Авганистан долгорочно гледано е поопасно од сите нереди на стадионите и слични настани).

Според тоа, многу е важно теориски да се разгледа односот меѓу симболичката и актуелната употреба на насилство, односно моралната оправданост на насилството. Тоа пак значи, осветлување на фактот дека строгите, силни, апсолутистички морални ставови, во основа, водат кон насилство (бидејќи со презир одбиваат секаков компромис, бидејќи некои егзистенциски модели ги сметаат за едноставно неоправдани и редунантни, а со тоа погодни за отстранување, на пример, со практикување тероризам).

Теророт (како организирано државно дејствување) и тероризмот (како користење методи на терор одоздола, во организација на мали или општествено нелегитимирани групи) на овој антрополошки извор се поклопуваат во специфичниот политички контекст. Како што е веќе кажано, насилството се користи за индиректно комуницирање, поточно за провоцирање на оние кои се на другата страна. Предизвикувајќи страв, како што оригиналниот термин, уште од француската револуција, тоа јасно го означува, теророт главно тежнее кон запирање на можните општествени и/или политички промени,

⁷ A. Phillips, *Terrors and Experts*, Harvard U. P., Harvard, 1995.

а тероризмот, пак, обратно, настојува да ги промовира. Независно од најчесто неспоредливите односи на моќ (па и квалитет и квантитет на средства за насилно делување), методички гледано, обрасците се, во најмала рака, споредливи. Преку напади на објекти кои ќе предизвикаат внимание, како и со посредство на медиумите и стравот, се создава перцепција за моќта на оние кои го користат теророт. Но, истовремено, или дури и првенствено се настојува да се провоцира другата страна на дејствување (или недејствување), кое им одговара на авторите на терористичките планови. Така, на пример, државниот апарат ќе настојува да ги парализира поданиците (таквата држава, логички, и нема државјани/граѓани), или барем најголемиот дел од нив, со намера да се спречи менување на системските политички околности.

Тероризмот, наспроти тоа, ќе настојува да ја нападне државата (или симболички одбраните цели кои ги персонализираат за нив сосема неприфатливите вредности). Токму поради ваквата структура на терористичко дејствување, тоа успева. Затоа, честите фрази на политичарите кои тврдат дека тероризмот нема да мине, се сосема погрешни, што со сигурност може да се констатира и однапред (бидејќи оваа теза е повеќепати потврдена во минатото). Како што „големиот терор“ на Француската револуција своевременно целосно ја промени политичката и општествената слика на Франција за повеќе децении, во шеесеттите и седумдесеттите години од дваесеттиот век (особено во Европа) тероризмот радикално ги измени безбедносните услови на секојдневниот живот на милиони луѓе, кои на пример, патуваат со авион. (За новите генерации е потребно да се спомене дека некогаш со авион се патуваше на начин сличен со денешното патувањето со автобус; имено се доаѓаше неколку минути пред полетување, се покажуваше билетот и се тргнуваше на пат, но со тек на време мерките за безбедност се прошируваа се порадикално). Ниту поразот на Француската револуција, ниту исчезнувањето на терористите, не означиле враќање на периодот кој им претходеше. Новите практики, првенствено иако не исклучиво полициски, беа неповратно прифатени како составен дел на општествената нормалност.

Теророт претставува најрадикален облик на кршење на човековите права преземен од страна на државниот апарат, додека тероризмот, по правило, предизвикува таква реакција на власта која, исто така, ги ограничува не само реалните, туку и понекаде и претходно загарантираните човекови права.⁸ Во двата случаи се тврди дека станува збор за одбрана (во првиот случај од превратнички елементи, односно од преземање на власта, во вториот). И во двата случаи се смета на провокацијата како на еден вид интимно комуницирање помеѓу непријателите, кои на друг начин воопшто не комуницираат. Властите постигнуваат состојба на неделотворност во општеството (што, впрочем,

⁸ *Human Rights and Terrorism*, Netherlands Helsinki Committee, The Hague 2004

сосема им одговара за да можат да тврдат дека никој освен нив не може да ја заштити жавата), терористите од друга страна, ја предизвикуваат власта да употреби сила (што во принцип им одговара за да можат да тврдат дека постоечкиот режим никогаш не бил демократски/слободарски, што ете и се покажало). Притоа, „самоисполнувачкото пророштвото“ е битен модел на легитимирање на ваквото дејствување, особено во однос на симпатизерите.

Како што тоа го покажаа случувањата кои започнаа на 11 септември 2001 година, со тоа што удира по најчувствителните места, тероризмот постигнува таква состојба во јавноста, во која речиси моментално се напушта рационалноста (а правата и слободите, еднаквоста и солидарноста се потпираат, пред сè, на рационални претпоставки). Дотолку тој, уште еднаш, во потполност успеа. Најголемата светска сила – и традиционално најстарата демократска држава – реагираше со терор на тероризмот, како на внатрешен план (најпрво со фактичко, а подоцна сè повеќе и со законско ограничување на некои од основните права на своите граѓани, а особено на странците), така и на меѓународен (тоа се случи со нападите во Авганистан и со убивањето голем број цивили, што следуваше по еден старомоден ултиматум во многу нешто сличен на ултиматумот кој Австро-Унгарија му го упати на Кралството Србија во 1914 година).

Имајќи во вид дека во современиот свет, отворениот терор како појава, во повеќето држави е веќе напуштен (па и забранет), она што најчесто предизвикува терористичко дејствување не е веќе толку отворено, како што е тоа случај со структурното насилство. Теророт на општественото секојдневие со огромниот број одомаќинети неправди кон поединците, а во одредени случаи и кон цели групи (од социјална беда до отворено ускратени права) секогаш ќе предизвикува одново и одново незадоволство на различни нивоа. Во ситуации во кои свеста за непостоење перспектива за некаква промена предизвикува социјален очај, отвореното насилство против структурно насилство на „режимот“, „системот“, „естаблишментот“ и сл., ќе се појави барем како можност, особено меѓу оние кои во таквото општество прилично страдаат. Тоа може да биде, на пример, концептот на *contrapotere* во верзија на италијанската радикална левица од крајот на шеесеттите и почетокот на седумдесеттите години од минатиот век.

Но, објективните социјални услови не се никогаш доволни сами по себе за да дојде до размав на тероризмот; улогата на оние, кои марксистичката идеологија ги нарекува субјективни фактори, во секој конкретен случај се покажа решавачки. Точно е дека левичарскиот тероризам ги повикува сиромашните и експлоатираниите, но неговите (особено водечките) активисти неретко потекнуваат од привилегираните средини, што е слично и со случајот на Бин Ладен. Салонските револуционери (во терминологија на Коминтерната) неретко кокетираат со тероризмот. Во оптимистичката варијанта на филозофијата на историјата (од анархистите, па натаму) терористичките акции се сметаат ка-

ко своевиден фитил, кој по догорувањето ќе предизвика револуционерна експлозија. Во онаа историско-песимистичка интерпретација на современоста која се разви во шеесеттите години, повеќе не се ни размислува на фитилот, бидејќи пропаста на идејата за светска револуција беше конечно препознаена како епохално релевантен факт. Во тој период тероризмот почнува да се зема како замена за револуцијата, која тогаш беше префрлена во (во голем степен и натаму мотивирачка) фикција. Притоа, на терористите, како и секогаш, им претходат идеологизирани интерпретации на теории во чие име тие дејствуваат.⁹ Кога теоријата за револуција се зема како темел за радикално делување, иако се знае дека револуцијата не е можна, или кога Куранот се идеологизира, со што терористичките акции се интерпретираат како света, односно оправдана војна, се случува истото - односно, на терористите им претходат *теористи*, толкувачи на расчеречени теории приспособени за терористички прирачници, но и активисти разочарани од неуспехот на цивилното дејствување.

Притоа, и во сегашноста се повторува образецот, кој беше карактеристичен за германските случувања по 1968 година, односно за периодот во кој настанува и функционира германската *Фракција на црвената армија*. Радикалната левица тогаш, веројатно не и за последен пат, се обиде да ги прескокне историските епохи. Паднаа многу жртви, но директните намери на рафовците доживеаја потполн неуспех. На малку парадоксален начин, државата - речиси во склад со левичарската дијагноза/прогноза условена од нивниот поглед на свет - во својот удар врз терористите и симпатизерите (па и на „симпатизерите“) покажа дека барем на ова подрачје важи максимата за супериорноста на општественото организирано делување врз она кое е приватно воспоставено. Сепак, Германија и Европа од тогаш се променија многу; по престанокот на „вооружената борба“ активистите на РАФ искусија необични, па и неверојатни процеси кои, иако само делумно, се и последици на нивните делувања, односно слабеење на радикалната левица со истовремено јакнење на прифатливоста на државната интервенција. И уште еднаш - на трагичен начин, со бројни акти на насилство - емпириски е докажана темелната Хобсова теза за безбедноста, а не за слободата, како предуслов за секоја легитимација на секоја држава.

Парадоксот на епохата е очигледен: пропаста на реал-социјалистичкиот/комунистички поредок е интерпретирана како победа на духот на слободата. Но, тој дух релативно брзо се преточи во материјал на безбедносната политика, која неретко се храни со параноични конструкции, формулаторно слични на практиката на стариот поредок (а бројот и силата на непријателот не се ни приближни на она што во студеновоената си-

⁹ S. B. Hashmi (ed.), *Islamic Political Ethics. Civil Society, Pluralism, and Conflict*, Princeton U. P., Princeton a. Oxford, 2002.

туација се користеше како изговор).¹⁰ Теориската парадигма која делумно одговара на оваа постапка, може да се толкува со идејата за сувереноста, која е суштински зацртана во Хобсовите становишта, а развиена од Карл Шмит. Конструирајќи го концептот за држава во триесеттите години врз основа на односот пријател-непријател во темелите на сопственото разбирање на политиката, Карл Шмит се соочува со многу големи потешкотии. Имено, од една страна, тој настојува суверенитетот да го дефинира како важна особина на државата која, сепак, се изразува само во *исклучоци* (тој самиот говори за вонредна состојба и „евентуалност“ на судир со надворешен непријател, како знаци за состојба во која непосредното практикување на суверенитетот е нужно). Но, ако е така, ако е *ius belli* интегративен составен дел и на сувереноста кон внатре, а не само кон надвор, останува дилемата за тоа каде опстојува суверенитетот во секојдневнието кон кое тежнее секоја политичка заедница, во нормалниот живот на општеството (што, патем, Шмит воопшто и не може да го сочува како еднозначен поим)¹¹. Всушност, ваквото *празнично* сфаќање на сувереноста очигледно повеќекратно кореспондира со посткомунистичките случувања, но го остава практикувањето на суверената моќ начелно неконтролабилно, што секако им одговара на бројни емпириски воспоставувачки комплекси, но поништува една од содржините кон кои се стреми на секој кому му е важна сувереноста, *трајност на неприкосновеноста* на едно (во традицијата највисоко) ниво на моќ. Сепак, Шмитовото сфаќање е премногу поврзано со военото комуницирање, дури и коегзистенција со непријателот, за да тој (национално или поинаку воспоставен колективен субјект) би можел да се поистовети со „нашите“ (за што се многу заинтересирани сите тие субјекти). Но сепак, „борбата против тероризмот“ - која е така широко прифатена од бројни светски „демократски ориентирани политичари“ - во суштина ја брише посебноста на воено комуницирање и овозможува глобално *препорудување* на оваа позиција¹² (колку сето ова отиде далеку, покажува фактот што Нобеловата награда за мир беше доделена на американскиот претседател, кој воедно е врховен командант на армијата која секојдневно убива во Ирак и Авганистан).

¹⁰ D. A. Baldwin, „The Concept of Security“, *Review of International Studies* (1997), 23, 5-26.

¹¹ H. E. Herrera: *Carl Schmitt als politischer Philosoph. Versuch einer Bestimmung seiner Stellung bezüglich der Tradition der praktischen Philosophie*. Duncker & Humblot, Berlin 2010.

¹² Sporedi, Österreichisches Studienzentrum für Frieden u Konfliktlösung (Hg.), *Die Weltordnung von Ökonomie und Krieg. Von der gesellschaftlichen Verwerfungen der neoliberalen Globalisierung zu den weltumspannenden politischen Ansätzen jenseits des Casinokapitalismus*, Lit Verlag, Wien, 2006.

3. Наместо заклучок

Поради тоа, клучното прашање во периодот што следува е поврзано со повеќеслојната структурна демилитаризација: на државите, заедниците и на цивилното општество. Најдобар начин да се стори тоа, секако постапно, се чини дека е глобализирањето, или со други зборови преку денационализирање. Во стриктно филозофска смисла, станува збор за (евентуален) процес на надминување на веќе зацртаните фиксаци на националниот суверенитет, кој всушност претставува *легализирано запирање на секое соопштување, односно суспендирање на универзалноста*. Во таков случај, надворешната (на пример, меѓународно-правна) регулација престанува да важи во моментот на допирање на точката на сувереноста (односно важи само ако е дополнително „поткрепена“ со авторитетот на внатрешната сувереност), како што и внатрешното законодавство, обратно, се „простира“ само до точката на сувереноста.

За актуелноста на расправа за суверенитетот во поново време особено придонесе новиот, посткомунистички преоден период. Речиси сите историски воспоставени парадокси се емпириски поткрепени од современите случувања, па се дури и радикализирани. И покрај постојаното нагласување на *традицијата* на сувереноста во посткомунистичките ситуации, самата постапка со која е избран тој суверенитет (особено кога станува збор за новоформирани или „обновени“ држави), јасно покажа колку многу промени настанаа токму во однос на постојано потенцираната традиција. Сите новоформирани држави, всушност беа принудени да бараат (и секако да го слават) *надворешното признавање* на својата сувереност, како клучен момент на нејзиното оживотворување. Самиот факт на остварување на контрола над одредена територија очигледно не е доволен; се бара *сооднос со околината кој е детерминиран со правни норми*, како битен предуслов за фактичката сувереност. Со тоа, пак, се отстапува од традиционалното поимање, кое суверенитетот го смета за првенствено внатрешна работа на државата, а неговата надворешна компонента само како компонента зависна од односите на моќ. Ова особено се гледа во примерот со Хрватска, бидејќи таа е прва држава која е меѓународно призната како суверена и на оние територии кои во моментот на признавањето, па и доста подоцна, не ги контролираше на никаков начин. Всушност, странскиот фактор доби исклучителна важност, па на тој начин е потврдено веќе споменатото современо *релативизирање* на класичното сфаќање на државниот суверенитет.¹³

¹³ Ž. Puhovski, "Yugoslav Origins of the Post-Yugoslav Situation and the Bleak Perspectives for Civil Society", P. Akhavan, R. Howse (eds.), *Yugoslavia, the Former and Future. Reflections by Scholars from the Region*, Brooking Institution/Washington, UN Research Institute for Social Development/Geneva 1995.

Современите теориски модели многу повеќе се занимаваат со процедуралниот, отколку со традиционалниот, односно со атомскиот (неделливиот) аспект на сувереноста. Во стварноста тоа значи дека суверенитетот не се сфаќа првенствено како методички загарантирана точка на прекин на интеграциите, туку со клучното прашање се искажува само (првенствено „внатрешното“) функционирање на онаа власт која треба да ја гарантира сувереноста.

Во многувековната традиција, загарантираниот мир бил сфаќан како доказ за постоење на функционална сувереност. Настанувајќи, по правило, во услови на војна, модерната сувереност секогаш тежнела кон мирот (воспоставен, секако, под свои услови). Нешто слично се случуваше и со „внатрешниот“, т.е. со односите на суверената моќ и нејзините поданици. Дури со демократскиот концепт на народен суверенитет, начелно, е избрано решението на оваа традиционална апорија. Но, и ова решение е радикално доведено во прашање деведесеттите години, со етничката интерпретација не само на државниот (национален) суверенитет, туку и на припадноста на конститутивниот народ. Можно е, војните кои беа последица на најнеповолната варијанта на прифаќање на овие толкувања (во постјугословенскиот случај) да помогнаа, барем во почетното осознавање за погубноста на претходно опишаната редуктивна интерпретација на сувереноста.¹⁴ Оттука, се чини, барем начелно, дека глобализациските процеси ги надминуваат не само воспоставените ограничувања на националните држави и на нивниот суверенитет, туку и некои од нивните најлоши последици.

Неодамна се покажа дека работите, сепак, не функционираат така едноставно: обидите глобализацијата да се прикаже како интересовна завера на крупниот капитал против работништвото (на пример, во наивните левичарски варијанти), едноставно не функционираа во целост, но имаат одредени упоришта во стварноста.¹⁵ Повторно мора да се сложиме дека политичкиот, а не економскиот фактор има решавачка улога (иако и либералите и марксистите, како и Фукујама, но и запенетите улични антиглобалисти, глобализацијата ја доживуваат како важно прашање на економијата).

Тој пропуст да се промисли самостојноста на политичкото, да се сфати државата како *апарат*, во што Маркс паѓа под нивото на либералите на кои им се потсмева (а либералите ја измислија државата како апарат), теориско-идеолошки му овозможи на марксистичкиот комунизам да биде авторитарен, а им оневозможува на „изворните“ марк-

¹⁴ Ž. Puhovski, "Frieden oder Gerechtigkeit?", G. Mader, W.-D. Eberwein, W.R. Vogt (Hg.), *Frieden durch Zivilisierung? Probleme - Ansätze - Perspektiven*, Agenda, Münster 1996.

¹⁵ M. Hardt, A. Negri, *Empire*, Harvard U. P., Cambridge, London 2000, chapter „Capitalist Sovereignty, or Administering the Global Society of Control“, p. 325

системи (и мнозинството леви, па и десни анти-глобалисти) да разберат во која мерка глобализацијата е, всушност, политичко случување. Во таа мерка дури и самиот термин идеологиски крие нешто што би требало да се именува со вистинското име, а тоа е *американизација*. Глобализацијата не е ништо друго, туку идеологизирана американизација. Тоа е онаа состојба на запоставување на националната литература за сметка на светската, во која сите треба да зборуваат англиски, и ништо што не може да се преведе на англиски не може да биде релевантно (за другите уметнички и комуникациски форми тоа важи уште појасно).

Но, наспроти тврдењата на критичарите, глобализацијата, се чини дека не само што ја нема премногу, туку ја има премалку. Политичката глобализација е веројатно единствениот одговор на современата национално-државна инсуфициенција (но и супремација). Впрочем, нејасно е како би можело да се излезе на крај и со теророриската закана, ако се знае дека таа располага со несомнена способност за користење на една верзија на глобална солидарност со која ги надминува дострелите на националните апарати на сила. Во секојдневието, полициите на бројни држави веќе меѓусебно соработуваат, и тоа подобро од она што им го овозможуваат важечките државно-правни системи. Освен тоа, новинарските површни, но и сериозните анализи го објаснуваат дејствувањето на САД по Студената војна врз основа на сè популарната синтаagma за „светскиот полицаец“.

Оттука, ако веќе постои своевидна светска полиција, светски суд сè уште не постои, а за парламент и влада и да не говориме. Значи ли тоа дека светот, по двесте години, е доведен во состојба карактеристична за некогашните гратчиња на дивниот запад, во кои има само шериф, но не и судија или законодавец? Се чини дека, и покрај сите концепциски разлики, јавното добро на светот, како глобално јавно добро, навистина ја наметнува потребата барем за промислување на можноста за воспоставување на глобална политичка заедница. И поради глобалноста на човековите права, и поради глобалната безбедност.

(превод од хрватски, Билјана Ванковска)

Референци

Baldwin, D. A., „The Concept of Security“, *Review of International Studies* (1997), 23

Hardt M. and Negri A., *Empire*, Harvard U. P., Cambridge, London 2000

Hashmi, S. B. (ed.), *Islamic Political Ethics. Civil Society, Pluralism, and Conflict*, Princeton U. P., Princeton a. Oxford, 2002.

- Herrera, H. E.: *Carl Schmitt als politischer Philosoph. Versuch einer Bestimmung seiner Stellung bezüglich der Tradition der praktischen Philosophie*. Duncker & Humblot, Berlin 2010.
- Human Rights and Terrorism*, Netherlands Helsinki Committee, The Hague 2004
- Inglehart R. and Norris P., *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*, Cambridge U.P., Cambridge 2004
- North D. C., Wallis J. J. and B. R. Weingast, *Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, Cambridge U. P., Cambridge a. New York, 2009.
- Österreichisches Studienzentrum für Frieden u Konfliktlösung (Hg.), *Die Weltordnung von Ökonomie und Krieg. Von der gesellschaftlichen Verwerfungen der neoliberalen Globalisierung zu den weltumspannenden politischen Ansätzen jenseits des Casinokapitalismus*, Lit Verlag, Wien, 2006.
- Phillips A., *Terrors and Experts*, Harvard U. P., Harvard, 1995
- Stout J., *Democracy nad Tradition*, Princeton U.P., Princeton a. Oxford, 2004.
- Wolin S. S., *Politics an Vision*, Princeton U. P., Princeton a. Oxford 2004
- Puhovski Ž., "Frieden oder Gerechtigkeit?", G. Mader, W.-D. Eberwein, W.R. Vogt (Hg.), *Frieden durch Zivilisierung? Probleme - Ansätze - Perspektiven*, Agenda, Münster 1996.
- Puhovski Ž., "Yugoslav Origins of the Post-Yugoslav Situation and the Bleak Perspectives for Civil Society", P. Akhavan, R. Howse (eds.), *Yugoslavia, the Former and Future. Reflections by Scholars from the Region*, Brooking Institution/Washington, UN Research Institute for Social Development/Geneva 1995.
- Puhovski Ž., "Proceduralna ili atomarna suverenost?", "Politička misao", Zagreb, 4/1993.
- Puhovski Ž., "The moral basis of political restructuring", *Political Restructuring in Europe. Ethical perspectives*, (ed. Ch. Brown), Routledge, London a. New York 1994.

РАДИКАЛНИОТ ИСЛАМ: РЕАЛНА ЗАКАНА ЗА БЕЗБЕДНОСТА НА БАЛКАНОТ

Ненад ТАНЕСКИ

297:355.45(497)

АПСТРАКТ

Голем број безбедносни проблеми и закани во современиот свет се поврзани, на еден или друг начин, со исламскиот фундаментализам и неговата доктрина и политика. Не поради тоа што исламот сам по себе е склон кон конфликти и насилство, туку поради тоа што мнозинството од фундаменталистичките движења, од Хезболах и Хамас на Блискиот Исток, преку Бин Ладен и неговите соборци во Авганистан и насекаде низ светот, па до Абу Сајафовата група на Јужните Филипини, имаат заклетва дека нивниот „пат“ може да се оствари само со насилство. Впрочем и 9 од 10 најактивни терористички организации се исламистички, што укажува на фактот дека исламскиот фундаментализам е една од главните безбедносни закани во светот. Иако исламот е вкоренет уште од времето на Турската Империја, сепак, во времето на распадот на Југославија, поточно војната во Босна, од арапските држави беше увезен радикалниот ислам. Во периодот од 1992-1995 година трајно се населуваат светите војни, муџахедини, кои понатаму во времето на конфликтите на Косово и во Македонија дејствуваат на овие територии од поранешна Југославија. Нивните активности претставуваат реална закана по безбедноста на државите на Балканот.

Клучни зборови: безбедносни закани, радикален ислам, тероризам, екстреман национализам, Балкан

ABSTRACT

Numerous security problems and threats in the modern world are, one way or another, related to the Islam fundamentalism i.e. its doctrine and politics. The reason is not to be found in the Islam itself as (allegedly) religion that promotes conflicts and violence. The explanation lies rather in the fact that the majority fundamentalist movements, from Hezbollah and Hamas in the Middle East to Bin Laden and his followers in Afghanistan and elsewhere

in the world, as well as Abu Saif's group in the South of Philippines, act on the basis of the belief that their "way" can be realized only through violence. Moreover, 9 out of 10 most active terrorist organizations have Islamist background, which is enough to classify this fundamentalism as one of the major security threats in the world. The Islam arrived in the Balkans with the spread of the Ottoman Empire, but the radical Islam is a novelty that coincided with the dissolution of ex-Yugoslavia, or more precisely during the Bosnian war, directly from the Arab states. In the period of 1992-1995 there was an influx of the holy warriors (mujahedins), who later got involved also in the conflicts in Kosovo and Macedonia. Their activities represent real security threat for the states in the Balkans.

Key words: security threats, radical Islam, terrorism, extreme nationalism, the Balkans

1. Радикалниот ислам на Балканот како закана за Македонија

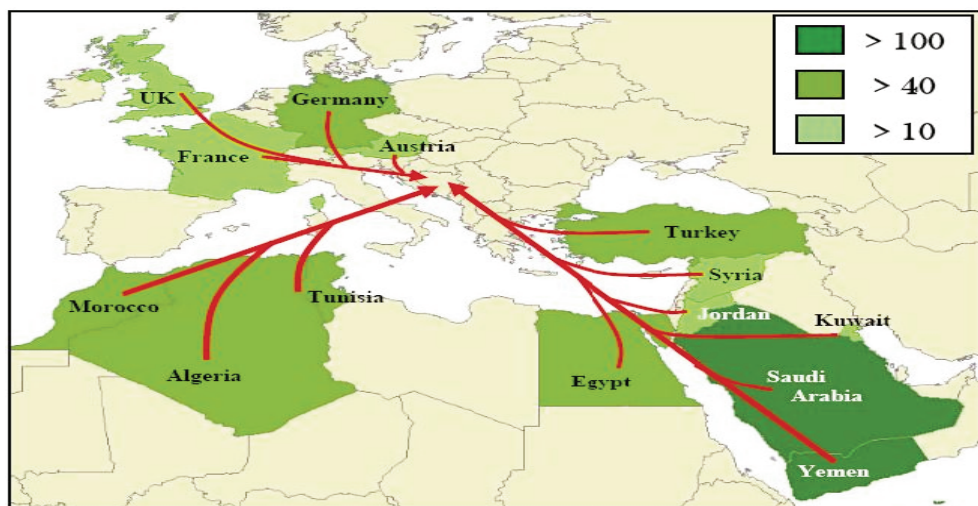
Според Кенет Морисон вехабиизмот е увезен на Балканот. Радикалното исламистичко движење пристигна на Балканот со војната во Босна за време на деведесеттите. Со цел да се опише ситуацијата на босанските муслимани еден од соработниците на Бин Ладен, Насир Ахмад Насир Абдалах ал-Бахри, познат како Абу Џандал, кој учествуваше во војната во Босна изјави:

„Комунистичката идеологија ги избришала сите симболи на исламската религија и сфаќањето за исламот. Ние видовме млади муслимани кои носат крст на нивните вратови без да знаат што тоа значи, иако тие доаѓаат од муслимански фамилии и имаат муслимански и арапски имиња. Тие имаа игнорантски однос кон исламот. Оттука сфативме дека обврската што ни се наметна во Босна е побитна од мисијата да се бориме, за која што дојдовме. Па така сфативме дека иако дојдовме да ги научиме да војуваат ние сепак имавме обврска да ги научиме на нивната религија”¹

Иницијалната причина за доаѓањето на луѓето како Ал Бахри на Балканот, беше да им се помогне на нивните браќа муслимани во Босна. Откако во Босна дојдоа поголем

¹ Morrison Kennet, *Wahhabism in the Balkans*, Advanced Research and Assessment Group Balkans Series 08/06 (Swindon, UK: Advanced Research and Assessment Group, 2008), стр. 2, достапно на [http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/balkan/08\(06\)KM.pdf/view](http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/balkan/08(06)KM.pdf/view), датум на пристапување 12.02. 2010 година

број муџахедини, тие решија да останат во Босна, се оженија со босански жени и добија босанско државјанство. Подоцна, со зголемувањето на вахабистичките групи во регионот, тие се проширија во регионот, на териториите претежно населени со муслиманско население, како Санџак, Косово, Црна Гора и Македонија, демонстрирајќи дека вахабистичкото движење се шири низ Балканот.²

Карта на прилив на Муџахедини во Босна од 1992 до 1995 година³

Првиот чекор во откривањето на Џихадот во Косово е направената анализа на НАТО и КФОР со наслов „Косово во фокусот на интересирањето на исламските екстремисти“. Во неа јужната српска покраина е означена како рута за екстремистите кои доаѓаат од Заливот на исламските земји во Европа, користејќи ја слабата гранична контрола на Косово, како и речиси непостоечкото владеење на законот во покраината. Исто така, Косово е означено како потенцијален терен за регрутирање на исламски екстремисти. Голем број млади муслимани кои живеат во беда и сиромаштија се идеален плен во рацете на терористичките работодавци. Градот Призрен е идентификуван како примарен центар на исламскиот екстремизам во Косово, а Екрем Авдија од јужниот дел на Косовска Митровица е еден од главните пропагатори на радикалниот ислам во покраината.⁴ Од по-

² BIRN, *Raid of Wahhabi „Camp“ Raises Tensions in Sandzak*, достапно на <http://www.birn.eu.com/en/75/102496/> датум на пристапување 20.12.2009 година

³ Oluic Steven, US Military Academy, „*Radical Islam on Europe's Frontier - Bosnia & Herzegovina*“, Oluic, 2006, стр. 39.

⁴ Deliso Christopher, „*The Coming Balkan Caliphate*“, London, 2007, стр. 66

себно значење се информациите проследени од страна на Томас Гимбл, поранешен шеф на разузнавачката служба на ОБСЕ на Косово во период од 1999-2004. Во декември 2006 година, тој тврдеше дека Косово е најголемиот резервоар на џихадски терористи во светот, а Ал Каеда вложува огромни количини пари во регионот. Според неговите извори Саудиска Арабија, Иран, Ал Каеда и Хезболах, заеднички работат на воспоставување исламска војска во Европа, составена дури од 75.000 војници. Регрутните центри се наоѓаат во новите изградени џамии ширум Косово, Македонија, Босна и Албанија, изградени на трошок на арапските земји.⁵

Според разузнавачките извори на ОБСЕ, мрежата на Ал Каеда на Косово достигнала огромен оперативен капацитет. Во обуката се користи пакистанскиот метод на индоктринација во џамиите и верските училишта во Албанија, Косово, јужна Србија, Македонија и Црна Гора. Во Косово арапските хуманитарни организации пружаат помош на месното население доколку постои согласност за изградба на нови џамии. Проповедниците во овие џамии често се воени инструктори. Овие инструктори се ирански и ирачки воени личности, како и припадници на Ал Каеда кои се бореле против САД во Авганистан. Низ верските обреди се предава за воена обука во градска борба и за користење софистицирани оружја и експлозиви.

Како параван за воспоставување на исламските терористички ќелии се користат арапските хуманитарни организации. Албанците постепено ги прифаќаат новите обичаи, почнувајќи со молење по петпати на ден. Во новите џамии има нови проповедници кои се разликуваат во однесувањето и физичкиот изглед од стариот мулах и имам. Исламските екстремисти кои доаѓаат од Блискиот Исток и Централна Азија, внимателно се координираат при формирањето на нивната терористичка мрежа во Македонија и Косово. Исламските екстремисти имаат три центри на операции: 1. Скопје, северо-западниот дел на Македонија, 2. Тирана (Албанија) и 3. Косово. Секоја година околу 200 млади Албанци од трите центри добиваат образование во Саудиска Арабија, на трошок на саудиската влада. Најистакнати активни исламски невладини организации на Косово се: 1. Саудискиот комитет за помош на Косово,⁶ 2. Исламската хуманитарна фондација Ел Харамеин,⁷ 3. Ал Вакх ал Исламија, 4. Глобален совет на млади муслимани,⁸ 5. Исламски

⁵ Vladislav Gulevich, "Balkans: US-Style Wahhabism", en.fondsk.ru – 04.11.2009 dostapno na http://www.gab-ibn.com/IMG/pdf/Re3_Balkans_US-Style_Wahhabism.pdf

⁶ A COMPREHENSIVE REPORT PUBLISHED IN RIYADH ABOUT THE ACHIEVEMENTS OF THE SAUDI COMMITTEE FOR THE RELIEF OF KOSOVO AND CHECHNYA, достапно на <http://www.ainalyaqeen.com/issues/20000505/feat8en.htm> датум на пристапување 23.01.2010 година

⁷ Islamskata humanitarna fondacija El Haramein, достапно на <http://www.satp.org/satporgtp/ajaisahni/NewTheme0703.htm> датум на пристапување 22.02.2010 година

меѓународен фонд за помош,⁹ 6. Глобална фондација за помош,¹⁰ 7. Друштво за оживување на исламското наследство¹¹ и 8. Калири Ил Мерилис „повеќе добрина“. Овие организации претставуваат основна база за оперирање на Ал Каеда на Косово. За јавноста, организацијата се занимава со образование и пружа медицинска помош на луѓето во Косово, а во реалноста организацијата им плаќа на луѓето да го следат исламот. Најголемиот дел на нивните активности е промоција на исламското фундаменталистичко убедување и финансирање на исламските радикали со помош на хуманитарни донации. Најважна логистичка база на исламскиот екстремизам се новоизградените џамии во кои се проповеда вехабизам или со други зборови идеологија на милитантен ислам.¹²

Келии на Ал Каеда во Косово, Албанија и Македонија
извор: <http://www.serbianna.com/columns/mb/035.shtml>

Низ оваа таканаречена хуманитарна мрежа, оперативците на Ал Каеда делуваат во два правци. Тие работат со албанските терористички и криминални организации, од една страна создаваат силна база на џихадот помеѓу албанското и другото муслиманско население од друга страна. Проповедањето на идеологијата за вахабизмот во новоизградените џамии, е патоказот за новите верници финансирани од Ал Каеда. Верските

⁸ GIYC Global Islamic Youth, достапно на <http://www.giyc.com.au/html/index.php?categoryid=1> датум на пристапување 11.02.2010 година

⁹ Islamic Aid , достапно на <http://www.islamicaid.org.uk/aboutus.html>, датум на пристапување 24.01.2010

¹⁰ <http://www.globalaidfoundation.org/> датум на пристапување 11.01.2010 година

¹¹ Deliso Christopher, "The coming Balkan caliphate: the threat of radical Islam to Europe and the West" , Westport, 2007, стр. 31

¹² Gold Dore, "SAUDI ARABIA'S DUBIOUS DENIALS OF INVOLVEMENT IN INTERNATIONAL TERRORISM", No. 504, 5 Tishrei, 5764 / 1, October 2003, достапно на <http://www.jcpa.org/jl/vp504.htm> датум на пристапување 13.01.2010 година

школи се користат за запознавање на младите муслимани со идеологијата на милитантниот ислам, а и за каналите за шверц на оружје и терористи на Косово. Примарна мета се тинејџерите и децата без родители на кои им плаќаа од 300 до 500 долари за да бидат „добри муслимани“. Исламската заедница на Косово нема никаква контрола врз подрачјата каде што делува Ал Каеда.

Како и во случајот на Косово, креатор на нестабилноста во Албанија беше Ал Каеда во 1990-тите. Неквалитетна внатрешна безбедност, лошата гранична контрола и високата стапка на криминал произведоа средина погодна за терористички активности. Некои странски исламски екстремисти, Албанија ја користеа како засолниште и притоа се здобија со албанско државјанство. Некои поранешни албански официјални претставници се линк за одржување на врските со овие странски екстремисти. Исламски невладини организации, некои од нив фронтови на Ал Каеда, биле основани во Албанија по падот на комунистичкиот режим во 1991 година. Ситуацијата се влошила во текот на граѓански немири во Албанија во 1997 година, при што со падот на централната власт големи воени магацини беа ограбени. Војните во соседно Косово во 1999 година и Македонија во 2001 година, исто така, имаа негативно влијание врз стабилноста на Албанија.

Терористички закани во средината и кон крајот на 1990-тите години предизвика привремено затворање на Амбасадата на САД во Албанија и на откажувањето на планираната посета на Албанија од страна на високи американски претставници. Во 1998 година, Албанија и САД го спречиле планираниот напад врз американската амбасада во Тирана, од страна на Ал Каеда, при што биле уапсени неколку личности на Ал Каеда.¹³

Меѓутоа, на 10 декември 2005 година, еден од најрадикалните следбеници на цихад-терористите, поранешен директор на Албанската разузнавачка агенција, Башким Газидеде, се врати во Албанија. Од 1992 – 1997 година, со поддршка од тогашниот претседател Сали Бериша, работел како прв разузнавач. По изборите во јуни 1997 па сè до 2001 година бил во бегство и бил обвинет за злосторства против човештвото. Газидеде се сметал за екстреман фундаменталист, кој и понатаму имал блиски односи со екстремни исламисти и со членови на меѓународната терористичка организација Ал Каеда. Тој ги поддржувал исламистите на Балканот и тој бил главен организатор за превоз на волонтерите Албанци кои се придружија на исламистичките терористи во Чеченија. Во 1996 година, го донел Осама бин Ладен во Албанија и Косово. Башким Газидеде исто така ја предложил Албанија за прием во Исламската конференција. Башким Газидеде бил врска помеѓу турската разузнавачка агенција (МИТ) и ШИК од Косово, а исто така ги задржува многу блиски односите со лидерот на албанската ШИК, Џавит Халити. Со неговите исламистички и криминални канали, успеал да организира транспорт на голе-

¹³ 9/11 Commission Report, стр. 127.

ма количина хероин, со што обезбедил финансиски средства за активностите на исламските фундаменталисти на Балканот. Средствата се користеле и за поддршка на црни операции на ШИК (албанското разузнавање). Водечкиот агент на ШИК и поранешен припадник на УСК, Џавит Халити на 17 ноември 2005 година е уапсен од сириската државна безбедност во Дамаск. Халити е обвинет како припадник на Ал Каеда, со задача да формира ќелии и регрутира припадници на „белата Ал Каеда“ на Балканот.¹⁴ Блиски соработници на Халити се Азема Суља и Рифа Хаксхијај, осомничени за воени злосторства и тероризам, со блиски врски со Хашим Тачи.¹⁵

2. Албански екстремн национализам

Уште од стекнување на независноста, Македонија се соочуваше како со внатрешни така и со надворешни предизвици. Во овој дел ќе ги објаснам внатрешните предизвици. Ќе се обидам да го опишам опкружувањето и албанскиот екстремн национализам, неговата агенда, целите и манифестацијата во Македонија. Мојата интенција не е да ги претставам етничките Албанци како насилни, туку да ги потенцирам прашањата и аспектите од политичкиот и социјалниот живот, кои влијаат на благосостојбата на сите граѓани во Р. Македонија и прогресот на земјата во Евроатланската интеграција.

2.1.Потекло

Албанскиот екстремн национализам е мотивиран од Пан-албанската идеја од 1878 година – проект за обединување на сите албански провинции во една автономна држава, со албански јазик и албанска национална армија. Во 1913 година Албанската држава беше воспоставена, но не беа исполнети овие цели. За време на Втората светска војна со помош на фашистичка Италија, Албанците успеаја да ја воспостават Албанија во „историските и етнички граници на Голема Албанија“, вклучувајќи делови од Србија, Црна Гора и Македонија. По Втората светска војна и ослободувањето од фашистичката окупација, дел од оваа територија влезе во состав на Југославија. Од тогаш албанскиот екстремн национализам постојано прави проекти за остварување на сонот Голема Албанија.

Иако центарот на гравитација на албанската заедница во Југославија беше Косово, сепак Албанците живеат и во неколку други републики вклучително и Македонија. Во неколку обиди, со цел да ја подобрат нивната позиција во Југославија, 1960, 1980 и

¹⁴ Kosovo SHIK, Directly Linked With Albanian SHIK Intelligence Organization, Prepares for "Big Push" For Kosovo Independence, Defense & Foreign Affairs Special Analysis – Monday, January 16, 2006

¹⁵ Hedges Chris, "Kosovo's Rebels Accused of Executions in the Ranks", News York Times, June 25, 1999.

1998 година, албанската заедница од просторите на Југославија создаде мрежа за албанските екстремни структури. Овие движења беа поддржани директно од Албанија.¹⁶

2.2.Пан-албански проект

Пан-албанската идеја беше родена од албанската Призренска лига, активна во периодот од 1878-1881 година. Во септември 1878 година Призренската лига усвои програма за унификација на сите Албански провинции во една автономна држава со албански јазик и албанска национална армија. Примарната цел на Призренската лига беше да создаде политичка и воена структура за одделување на териториите населени со Албанци, од Отоманската Империја и креирање независна албанска провинција како вазална држава на Отоманската Империја. Во овој административен регион требало да влезат Јанинскиот, Битолскиот, Косовскиот и Скадарскиот вилает. Од тогаш овој проект претрпе неколку ревидирања во зависност од моменталниот развој на политичката ситуација на Балканот. На сите проекти заедничко им е: сите Албанци на една територија. Единствено различни се само стратегиите за остварување на целта.

Регионите кои се вклучени во проектите за Голема Албанија се секогаш истите: Албанија, Косово, Западна Македонија (Република Илирида), Југоисточна Црна Гора (Малесија), Северозападна Грција (Семерија). Првиот основен проект е познат како Голема Албанија. Втората варијација е Големо Косово-обединување на Косово, Прешевската долина и западна Македонија со центар во Приштина. Третата варијација на проектот е Обединети Албански Држави. Овој проект би значел обединување на албанските региони во една федеративна обединета независна држава. Временската рамка за реализација на овој проект е 2013 година, стогодишнина од основањето на албанската држава. За остварување на оваа цел беа формирани Ослободителната војска на Косово (ОВК) - 1998 година, Ослободителна војска на Прешево, Медвеѓе и Бујановац (ОВПМБ) и Ослободителна национална армија (ОНА) - 2000 година. Крајната цел била припојување на овие територии кон Косово. Во однос на Македонија платформата ги предлага примерите на Швајцарија и Белгија, односно федерализација на Македонија, по што следен чекор би бил отцепување.¹⁷ Истиот план се однесува и на Црна Гора. „Ослободувањето“ на грчките области Епир или Семерија, се оставени за крај поради очигледни причини.

¹⁶ White Nicholas, Abratova Alexandrova Nadia and Allin H. Dana, *The Macedonian Crisis and Balkan Security, European Security Forum, Working Papers No. 2* (Brussels: Centre for European Policy Studies and the International Institute for Strategic Studies, July 2001) достапно на <http://shop.ceps.eu/book/macedonian-crisis-and-balkan-security> датум на пристапување 12.01.2010

¹⁷ Balkaninsight.com, *Albanian Mayor Suggest Bi-National Macedonia*, April 2009, достапно на <http://www.balkaninsight.com/en/main/news/18331/> датум на пристапување 12.01.2010 година

Иако постои уште еден план за обединување на сите албански територии во една преку обединувањето на државите од западниот балкан во ЕУ,¹⁸ сепак оваа варијанта, не е воопшто популарна меѓу екстремистите кои своите цели ги постигнуваат со насилство.

Друга варијанта на проектот за обединување на албанските територии, е преку поврзување на исламските области. Уште во 1990 година, претседателот на асоцијацијата на исламизираниите Македонци Исмаил Бојда, ја поддржа идејата муслиманите да ја поддржат идејата за Голема Албанија.¹⁹ Оваа обединета територија во ликот на Голема Албанија, би ги обединила муслиманите од регионот и би претставувала мост помеѓу Средниот Исток, Турција до Санџак. Овој проект всушност е и дел од пошироката идеологија на Ал Каеда. Некои елементи од оваа идеологија веќе се остваруваат на територијата на Босна, Санџак и Косово. Најголема поддршка добиваат од муслиманите Геги (етнички Албанци), кои го поддржуваат вахабистичкото движење.

Ако ја набљудуваме ситуацијата во Косово, ќе можеме да забележиме дека таму веќе се одвиваат некои настани. Косово освен територијата околу Митровица, веќе е чисто муслиманска територија, со непризнавање и протерување на сè што е немуслиманско.²⁰ Опасноста за Македонија е што веќе се исполнети некои критериуми од сценариото. Етничките Албанци во Македонија се муслимани Геги, а вахабистичкото движење е постојано во пораст. По распадот на Југославија, Приштина стана центар на екстремните албански структури.²¹

Во Македонија покрај незадоволството од почитувањето на човековите права, радикалните Албанци ја протежираа нивната агенда за поделба или федерализација на западна Македонија, со јасно истакната желба да се стане дел од албанската заедница во Голема Албанија. Во специјалниот извештај на Институтот за мир на САД, се истакнува дека уште од независноста етничките Албанци постојано се жалат на третманот на граѓани од втора класа и постојано бараат идентичен статус како уставотворна нација во

¹⁸ International Crisis Group, *Pan-Albanianism: how big a threat to Balkan stability?* ICG Europe Report N°153, 25 February, 2004

¹⁹ Shea John, *Macedonia and Greece: the struggle to define a new Balkan nation*, Jefferson, N.C.:McFarland, 1997, стр. 235-236

²⁰ Carpenter Galen Ted, *"Kosovo and Macedonia: The West Enhances the Tread", Mediterranean Quarterly* 13, No.1, 2002, стр. 21-37

²¹ White Nicholas, Nadia Alexandrova Abratova and Dana H. Allin, *The Macedonian Crisis and Balkan Security, European Security Forum*, Working Papers No. 2 (Brussels: Centre for European Policy Studies and the International Institute for Strategic Studies, July 2001) достапно на <http://shop.ceps.eu/book/macedonian-crisis-and-balkan-security> датум на пристапување 22.01.2010 година

бинационална држава.²² Тие бараа признавање на албанскиот јазик за службен јазик, признавање на употребата на албанските симболи, признавање на Тетовскиот универзитет за државен и зголемување на бројката на Албанците во јавната администрација, вклучувајќи армија, полиција и судство. Со промена на уставот во 2002 година и имплементацијата на Рамковниот договор овие барања се остварија. Македонците генерално веруваат дека Албанците уживаат значителни права со промена на уставот. Постојаните политички, економски и безбедносни проблеми со кои се соочува земјата се причина за зголемување на фрустрациите меѓу двете страни. Македонците тврдат дека зголемувањето на политичките барања на Албанците претставува закана за идентитетот на македонската држава, додека етничките Албанци се фрустрираат поради нивната неможност да се обединат со соседна Албанија. Во јануари 1992 година албанската заедница во Македонија организираше нелегален референдум за територијална и политичка автономија на западна Македонија наречена Илирида.

Косовската криза во 1999 година имаше значителна улога во радикализацијата на етничките Албанци во Македонија. Многу Албанци од Западна Македонија беа на лидерски позиции во ОВК. Успехот на ОВК на Косово, во 2001 година ги охрабри албанските екстремисти од ОНА да започнат насилни акции во Македонија.²³ Натрпување на оружје од нивна страна, обидите за суспензија на Уставот и законите на територијата со доминантна албанска популација во Македонија, наоѓање „шанса“ во новата територијална и административна поделба (локална самоуправа) за непречено остварување на нивниот националистички концепт, претставуваат само дополнителни елементи во зголемување на конфликтната енергија.²⁴ Случувањата во 2001 година доведоа до подлабока поделба на етничките заедници. ОНА ја користеше истата терористичка тактика на ОВК и под закрилата за борба за човекови права, всушност беа палени цркви и протерувани Македонци од териториите со мнозинско етничко албанско население. Очигледно беше дека крајна цел на терористите беше територија.

3. Исламски фумдаментализам во Македонија

Во Македонија исламот е втора религија по бројност со 30% од населението.²⁵ Оттаму, Македонците се навикнати да гледаат традиционално забулени муслимански жени.

²² Williams Samanta and Serwer Daniel, *Albanians in the Balkans*, United States Institute of Peace, Special Report No. 77, November 1 2001

²³ Pettifer, *Former Yugoslav Macedonia – The Shades of Night?* стр. 11

²⁴ Котовчевски Митко, *Македонија воена алка на светот*, Скопје, Македонска цивилизација, 1999, стр.326

²⁵ Republic of Macedonia, The State Statistical Office, Census of population, достапно на http://www.stat.gov.mk/english/glavna_eng.asp?br=18 датум на пристапување 01.02.2010 година

Но, она што предизвикува страв кај нив е појавата на религиозни постери од Мека и Медина, ДВД филмови со џихад – војни во Авганистан и Чеченија, мажи со долги бради и традиционално облечени во вахабистичка облека. Младите муслимански жени многу брзо го прифатија традиционалниот начин на облекување со црн вел. Ова беше сигнал дека нешто значително се менува кај локалните муслимани.

Во Македонија темите за радикалниот ислам излегоа на површина за време на вооружениот конфликт од 2001 година. Од 2001 година постојано се известува за присуство на исламски екстремисти во регионот.²⁶ Во 2002 година Министерството за внатрешни работи на Македонија, изготви извештај за состојбите во однос на присуството на Ал Каеда. Овој извештај содржи детални информации за врските помеѓу радикалните исламисти и Ал Каеда. Според овој извештај постојат две исламистички единици активни во северозападна Македонија. Овие единици се составени од поранешни борци муџахедини од Саудиска Арабија, Авганистан, Босна, Чеченија и Косово.²⁷ Скот Тејлор истражувајќи ја улогата на муџахедините за време на Косовската војна, од интервјуто со Мирослав Тодоровски, официјално лице од македонското разузнавање, изјави:

*„Муџахедините борци беа сржта на единиците на ОБК, и тие се единствените одговорни за некои од најкрвавите заседи против македонската полиција и армија. Една од единиците на ОНА, наречена „Емре Елези“, која членовите на ОНА ја нарекуваа муџахединска единица содржи странски борци и локални радикални муслимани.“*²⁸

Според македонските медиуми во Македонија постојат три екстремистички групи: Тарикат, Црвена Ружа и Вахабист.²⁹ Регионот сепак е најмногу погоден од присуството на вахабистите. Според извештаите, активностите на радикалните исламисти во регионот создадоа огромна недоверба помеѓу етничките Македонци и Албанци во регионот. Основните цели на радикалните исламисти во Македонија се: 1. воспоставување база за формирање на официјално исламско општество; 2. ширење на радикалната идеологија и нивниот поглед кон исламот; 3. градење џамии и создавање нови медреси; 4. ширење на исламското влијание помеѓу младите кои во иднина би имале значајна улога.³⁰

²⁶ BIRN, *Raid of Wahhabi "Camp" Raises Tensions in Sandzak*, достапно на <http://www.birn.eu.com/en/75/102496/> датум на пристапување 20.12.2009 година

²⁷ Dettmer Jamie, "Al-Qaeda's links in the Balkans." *Insight on the News* 18, no. 26 (2002) стр.22

²⁸ Shay Shaul, *Islamic terror and the Balkans* (New Brunswick, NJ: Transaction Publisher, 2007), стр. 114

²⁹ Kennet Morrison, *Wahhabism in the Balkans*, Advanced Research and Assessment Group Balkans Series 08/06 (Swindon, UK: Advanced Research and Assessment Group, 2008), стр. 10, достапно на [http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/balkan/08\(06\)KM.pdf/view](http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/balkan/08(06)KM.pdf/view), датум на пристапување 12.02.2010 година

³⁰ Зафировски Емил, "Во ИВЗ се води битка меѓу радикалниот и традиционалниот ислам", *Време*, 06 јули, 2005 година

Активностите и влијанието на мала група исламисти би била незначајна доколку тие не би биле поддржани од исламските држави, како Саудиска Арабија. Фондовите (парите) доаѓаат со услови џамиите да бидат изградени во арапски стил.³¹ Кога парите се дадени на индивидуалци или фамилии, главниот услов е да се следи вахабизмот – мажите да носат долги бради, а жените велови. Најактивните невладини организации и исламските организации во регионот се поврзани со радикални мрежи.³² Една од тие мрежи Светскиот совет на муслиманската младина од Саудиска Арабија е директно поврзана со Ал Каеда,³³ и хуманитарни организации од Босна – Игаса, Ел хилал итн.³⁴ Некои од локалните организации имаат врски со Пакистан, Саудиска Арабија и Сирија. Некои невладини организации се инволвирани во регрутација на млади волонтери кои ќе завршат во Авганистан и Ирак.³⁵

Во Македонија има неколку радикални исламистички движења: Вахаби, Салафи и Табличи џемат. Највлијателно од сите е вахабистичкото движење. Етничкиот состав е пред сè од Албанци, но и од Македонци муслимани (торбеши), Босанци и незначителен број Турци. Секако, сите нивни лидери се Албанци од Скопскиот регион со силни врски со Косово. Вахабистичкото движење е најмногу фокусирано во Скопскиот регион, но и во руралниот северозападен дел на Македонија, каде луѓето се сиромашни, неписмени, порелигиозни. Всушност, тоа ги прави и подостапни на вахабистичките активности. Значителни вахаби заедници веќе постојат на целата граница со Косово, Куманово, Тетово, Гостивар, и во струшкиот регион.³⁶

Исламската верска заедница (ИБЗ) во Македонија, беше инволвирана на неколку пати во тензиите меѓу проарапските радикални вахабисти и традиционалната Суфи фракција. Практично, главните сили на вахабистите се насочени кон преземање на контролата врз Исламската верска заедница (ИБЗ). Ова е борба за доминација врз муслиманското население. Вахабистичкото движење ги поддржува младите имами коишто се об-

³¹ Bougarel Xavier, *The role of Balkan Muslims in building a European Islam*, European Policy Centre, EPC Paper no. 43, стр. 18

³² Kohlman F. Evan, *The role of Islamic Charities in International terrorist recruitment and financing*, *Danish Institute for International Studies*, DIIS Working Paper No. 2006/7, стр.7

³³ Ibid.

³⁴ Serbian Government White Paper, *Albanian terrorism and organized crime in Kosovo and Metohija*, достапно на <http://www.docstoc.com/docs/2481409/Albanian-terrorism-and-organized-crime-in-Kosovo-and-Metohija> датум на пристапување 12.01.2010 година

³⁵ Ibid.

³⁶ Емил Зафировски, "Тепаните имами предупредуваат: насилството ќе продолжи додека Зенун Бериша е на слобода", *Време*, 06 јули, 2005 година

разување на Блискиот Исток, Саудиска Арабија и Сирија.³⁷ Како што еден млад верски ученик изјави „многу од учениците арапската верзија за исламот ја сметаат автентична.“³⁸

Вахабистите со нивниот агресивен настап успеаја да проникнат и во главниот град Скопје. Пред неколку години преку заплашување и поддршка од радикалните имами од ИВЗ, вахабистите успеаја да ја преземат под контрола најголемата џамија во градот – Јаја паша.³⁹ Од тогаш веќе се покажуваат и во јавноста. Во 2006 година вахабистите организираа протест во Скопје и Тетово, како израз на осуда против карикатурата на пророкот Мухамед. Протестите покажуваа неколку работи: 1. ова беше првпат ваков настан да се случи во Македонија, 2. вахабистите јавно го покажаа нивното присуство, 3. тие успеаја да ги одржат протестите и во Скопје со што докажаа дека можат да се појават и во главниот град.⁴⁰

Вахабистите се пропагираа себеси и преку активна пропаганда на радикалниот ислам и пропагирање на џихадот во џамиите, каде локалните имами ги поддржуваат.

Тие имаа насилни конфронтации и со суфизите бекташи. Оваа група на суфизии бекташи најмногу се застапени во Тетово. Вахабистите се во нетрпение со бекташите, бидејќи бекташите прокламираат либерален ислам, со конзумирање алкохол и во нивните ритуали жените се рамноправни со мажите. Во 2002 година локалните вахабисти засилени со арапските борци, насилно со закани со оружје го заземаа тетовското теќе кое беше главниот бекташки верски објект во Тетово. Оттогаш, вахабистите го употребуваат за свои верски ритуали.⁴¹

Вахабистичката агресивна агенда е главно фокусирана на регрутација на млади муслимани. Регрутацијата во Македонија не се разликува од било каде во светот. Вахабите регрутираат во мали групи, преку блиска комуникација и стриктна селекција. Целна група им се млади момчиња меѓу 16 и 20 години. Иницијалниот приод е најчесто немилитантниот фундаментализам, потенцирајќи ја човечката димензија и почитувањето на животот според Куранот. За време на процесот на индоктринација младите се селек-

³⁷ Christopher Deliso, "Fissures in Balkan Islam", *The Christian Science Monitor* 98, no. 55 (2006): стр. 6

³⁸ Мухамед Зекири, млад албански новинар кој дипломираше во медресата во Кондово - Скопје

³⁹ Risto Karajkov, "The Young and the Old: Radical Islam Takes Root in the Balkans", May 2006 достапно на <http://www.worldpress.org/Europe/2335.cfm> датум на пристапување 12.12.2009 година

⁴⁰ Зафировски Емил, "Во Скопје околу 5.000 муслимани изразија револт: протести поради карикатурите со мухамед", *Време*, 11 Февруари, 2006 година

⁴¹ Schwartz Stephen "The balkan Front", *The Weekly Standard*, no.12 (2007): стр. 14-17

тираат и безбедносно се вршат проценки преку нивната економска ситуација, според нивната интелектуална способност, снаодливост и верност.⁴²

Во следното ниво на претставување на исламот вахабистите ги запознаваат младите муслимани со славата и животот на муџахедините, основните техники и вештини за да се биде арапски војник покажувајќи им видеа од Чеченија, Босна и Авганистан. Следбениците се охрабрени да го прифатат и практикуваат вахабистичкиот стил на живот: долги бради, кратки панталони и традиционална арапска облека.

На крајот избраните се праќаат на понатамошно образование во арапските земји, Саудиска Арабија, Сирија, Египет, каде што тие одат во медреси и го изучуваат исламот. Или тие се праќаат на понатамошни терористички тренинзи.

Според Делисо, вахабистите добиваат помош од радикалните имами, кои ја прават селекцијата на младите кадри. За време на интервјуата со младите Албанци, Делисо научил за еден од методите на регрутација:

„Кога мојот братучед го заврши универзитетот на Саудиска Арабија, вахабистите му понудија 200 евра месечно и стан доколку се врати и го шири вахабистичкото движење во Македонија.“⁴³

Во 2004 година растечката загриженост од вахабистичките активности во Македонија доби и меѓународен карактер. Францускиот експерт за тероризам Клод Моне предупреди дека некои лидери на ИВЗ, добиваат голема сума пари, најверојатно од Ал Каеда, а со тие пари вахабистите се стремат да ја преземат ИВЗ. Тој, исто така предупреди дека околу 100 фундаменталисти поврзани со терористички организации оперираат во Македонија.⁴⁴ Предупредување за присуство на вахабисти во Македонија излезе на 26 март 2010 година во британскиот весник Сандеј Тајмс, кој објави статија дека „Саудиска Арабија инвестира во исламистичките групи на Балканот.“⁴⁵

На 20.09.2010 година ИВЗ немоќна, сама да се справи со радикалните вахабисти, јавно побара помош од власта, албанските политички раководства и странските амбасади во земјата. Поглаварот на верската заедница, Ефенди Реџеми, по повеќемесечен молк, откако скопското муфтиство призна дека ја изгубило контролата врз четири џамии во Скопје, побара политичките авторитети да им помогнат да се справи со радикалните верски групи, чија основна цел била да го разрушат имиџот на исламот.

⁴² Shay Shaul, *Islamic terror and the Balkans* (New Brunswick, NJ: Transaction Publisher, 2007), стр. 10 - 11

⁴³ Deliso Christopher, "Fissures in Balkan Islam", *The Christian Science Monitor* 98, no. 55 (2006): 6.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ The Sunday Times, „Saudis fund Balkan Muslims spreading hate of the West“ достапно на http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/middle_east/article7078771.ece датум на пристапување 30.03.2010 година

Но, и покрај предупредувањата, македонските власти не сметаат дека Македонија е главната цел, туку сметаат дела Македонија ја користат само како територија за регрутирање млади вахабисти, како почетна точка од каде што ќе се извршуваат нападите кон Запад.⁴⁶

Нивото на успешност на вахабистите во регрутирање млади муслимани може да се набљудува преку следење на групите кои 2007 година ја нападнаа базата на САД во Форд Дикс, Њу Џерси. Групата се состоеше од 6 муслимани, еден палестинец од Јордан, еден Турчин, 4 етнички Албанци – еден од Косово и 3 од Македонија. Сите тие беа на возраст од околу 20 години. Овој пример живо ја претставува сликата на исламските групи финансирани на Балканот. Македонските албански политичари се свесни дека вахабистите претставуваат „јасна и присутна опасност“ како за македонските муслимани така и за албанските. Тие се под постојан притисок да станат „поисламски“. Имаше извештаи за време на кризата во 2001 година за обиди на ирански групи, да ги снабдат со оружје и опрема Албанците. Во едно интервју со Штефан Шварц, Арбен Џафери изрази загриженост од вахабистичката закана за Македонија. Тој изјави:

*„Албанскиот ислам се соочува со закана од фундаментализмот. Тоа е апсурд, вахабистите да дојдат тука и да бараат во името на исламот ние да живееме како нив и да се облекуваме како нив. Јас сум загрижен заради економската слабост на Албанците, јас мислам дека заради тоа тие ќе подлежат“*⁴⁷

Лошите економски услови во Македонија и нестабилната меѓуетничка состојба, најверојатно се најдобрите сојузници на вахабистите, кои со надворешна помош успеваат да внесат голема сума пари, со помош на кои многу муслимани ги претвараат во екстремисти. Оттука во Македонија веќе не е несекојдневно да се видат млади вахабисти облечени на нивниот традиционален начин. Од друга страна, бројот на младите жени кои носат вел е во постојан пораст, веќе мал број се целосно покриени со црна традиционална облека.

На крај од оваа анализа може да се заклучи дека: вахабизмот на Балканот е едно од клучните политичко-безбедносни прашања. Јасно е дека оваа формирана екстремистичка и терористичка структура на Косово, Македонија и Албанија е составен дел од глобалната мрежа на Ал Каеда. Таа е многу добро организирана, постојано се шири и регрутира нови членови на дневна основа, претставува сигурно засолниште и претставува преодна врата за исламските екстремисти и терористи и способна е за извршување на терористички напади од големи размери не само на Балканот, туку и во Европа.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Schwartz Stephen "The Struggle within Islam: Albanian Muslims reject extremism", *Terrorism Monitor*, February 12, 2 no. 3 (2004) стр. 2

Стратешки, значењето на Македонија за радикалниот ислам е да се употреби како логистичка база „безбедносен рај“, и сигурен пат кон Европа. Вистинската закана за Македонија е базирана на перцепцијата на радикалниот ислам меѓу младите муслимани. Идејата е да се изврши притисок на немуслиманската популација и да ја напушти територијата со цел создавање чисто етнички територии што е главна цел на радикалните фундаменталисти. Ова е докажана формула од Косово. Едно од најстрашните сценарија е доколку вахабистите поддржани од Ал Каеда решат да ја поддржат идеата за Голема Албанија.

Ако ги споредуваме стратегиите за борба против тероризмот и заканите од него на балканските држави со Македонија воочливи се две работи. Прво, Македонија иако е дел од меѓународната антитерористичка коалиција и има завидно учество во мисиите низ светот сепак, на национално ниво има најмалку разработена стратегија за борба против тероризмот. Но овој факт сам по себе не значи дека Македонија нема да знае или нема да успее да се справи со евентуалните терористички закани. Проблемот којшто ја става Македонија во незавидна позиција во справување со тероризмот се наоѓа во втората воочлива работа. Најсмртоносните терористички организации се религиозните исламистички организации, додека, едни од најмотивирани се сепаратистичките. Во случајот со Македонија станува збор за симбиоза на религиозни и сепаратистички причини за регрутирање на идни терористи и создавање на терористички ќелии.

Односно, доколку се има предвид пан-албанскиот проект за создавање Голема Албанија со кој во било кое од трите сценарија е засегната и Македонија, повеќе од јасно е дека сепаратистичкото чувство кај дел од Албанците се негува уште од осамостојувањето на Македонија. Разликата во религиите меѓу Македонците и Албанците дополнително ја усложнува сериозноста во корист на тероризмот, со што повеќе од јасно е дека станува збор за сериозен безбедносен проблем, кој може многу лесно да ја дестабилизира Македонија.

Но, сепак, издржани се тврдењата на дел од теоретичарите и разузнавачите кои присуството на радикалниот ислам и терористички ќелии во Македонија го врзуваат повеќе со закана по безбедноста на западноевропските држави, отколку со безбедноста на Македонија. Сè дотогаш додека ќелиите на Ал Каеда непречено функционираат на територијата на Република Македонија не постои сериозна закана од терористички напади врз цивили или предизвикување материјални штети.

Користена литература

- Morrison Kennet, *Wahhabism in the Balkans*, Advanced Research and Assessment Group Balkans Series 08/06 (Swindon, UK: Advanced Research and Assessment Group, 2008).
- BIRN, *Raid of Wahhabi „Camp” Raises Tensions in Sandzak*.
- Oluic Steven, US Military Academy, „*Radical Islam on Europe's Frontier - Bosnia & Herzegovina*”, Oluic, 2006.
- Deliso Christopher, *„The Coming Balkan Caliphate”*, London, 2007.
- Kosovo SHIK, Directly Linked With Albanian SHIK Intelligence Organization, Prepares for "Big Push" For Kosovo Independence, Defense & Foreign Affairs Special Analysis – Monday, January 16, 2006.
- Hedges Chris, "Kosovo's Rebels Accused of Executions in the Ranks", News York Times, June 25, 1999.
- White Nicholas, Abratova Alexandrova Nadia and Allin H. Dana, The Macedonian Crisis and Balkan Security, *European Security Forym*, Working Papers No. 2 (Brussels: Centre for European Policy Stydies and the International Institute for Strategic Studies, July 2001)
- Balkaninsight.com, *Albanian Mayor Suggest Bi-National Macedonia*, April 2009.
- International Crisis Group, *Pan-Albanianism: how big a threat to Balkan stability?* ICG Europe Report N°153, 25 February, 2004.
- Shea John, *Macedonia and Greece: the struggle to define a new Balkan nation*, Jefferson, N.C.: McFarland, 1997.
- Котовчевски Митко, *Македонија воена алка на светот*, Скопје, Македонска цивилизација, 1999.
- Dettmer Jamie, "Al-Qaeda s links in the Balkans." *Insight on the News* 18, no. 26 (2002).
- Shay Shaul, *Islamic terror and the Balkans* (New Brunswick, NJ: Transaction Publisher, 2007).
- Bougarel Xavier, *The role of Balkan Muslims in building a European Islam*, European Policy Centre, EPC Papper no. 43.
- Kohlman F. Evan, The role of Islamic Charities in International terrorist recruitment and financing, *Danish Institute for International Studies*, DIIS Working Paper No. 2006/7.
- Deliso Christopher, "Fissures in Balkan Islam", *The Christian Science Monitor* 98, no. 55 (2006).
- Swartz Stephen "The balkan Front", *The Weekly Standard*, no.12 (2007).
- Swartz Stephen "The Struggle within Islam: Albanian Muslims reject extremism", *Terrorism Monitor*, February 12, 2 no. 3 (2004).
- "Macedonian Paper weighs Wahhabi, Al-Qaidah threat to Balkans." (15 April). *BBC Monitoring European*.

ПРЕВЕНТИВНАТА ДИПЛОМАТИЈА – ИНСТРУМЕНТ НА МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ: ОСНОВНИ ТЕОРЕТСКИ АСПЕКТИ

Марина МИТРЕВСКА

327.82(100)

АПСТРАКТ

Во фокусот на трудот е ставена превентивната дипломатија како инструмент кој има посебно место во современите меѓународни односи. Истражувањето е фокусирано кон основните теоретски аспекти на превентивната дипломатија. Во таа смисла, значајно е да се напомене дека превентивната дипломатија е тесно поврзана со мултилатералната дипломатија која истовремено бара поврзување на различни надворешно-политички инструменти и методи. Токму затоа, содржината на превентивната дипломатија е амбициозна и нејзината акција е многу побрза отколку акцијата на т.н. обична дипломатија.

Клучни зборови: превентивна дипломатија, преговарање, превентивна акција

ABSTRACT

The paper is focused on preventive diplomacy as an instrument which has a special place in the contemporary international relations. Basic theoretical aspects of preventive diplomacy are the center of interest of the research. In that sense, it is emphasized that preventive diplomacy is closely connected with multilateral diplomacy which at the same time requires connection of different foreign policy instruments and methods. That is why, the contents of preventive diplomacy are ambitious and its action is much faster than the action of the so called ordinary diplomacy.

Key words: preventive diplomacy, negotiation, preventive action

Вовед

Терминот „**превентивна дипломатија**“ е релативно нов во репертоарот на претконфликтната превентивна практика. Историчарите и практичарите на овој занает ги наоѓаат неговите корени во иновативните размислувања на вториот генерален секретар на Обединетите нации (1953-1960) Даг Хамаршелд (Dag Hammarskjöld).¹ Неговото толкување е дека Организацијата на Обединетите нации во тој период требало да настојува со сите сили новите потенцијални конфликти да ги држи понастрана од сферата на разликите меѓу суперсилите.

Според Хамаршелд терминот „**превентивна дипломатија**“ се употребува во врска со оние случаи каде што може да се рече дека првобитниот конфликт е резултат на создаден вакуум на моќ меѓу главните блокови, или онаму каде што постоеше ризик од такво нешто.² Според Сокалски оваа дефиниција е рамковна, која загуби голем дел од својата легитимност по завршувањето на Студената војна и со слабеењето на кризата меѓу суперсилите, односно меѓу нивните застапници.

Превентивната дипломатија има посебно место во современите меѓународни односи. Таа претставува активност која е тесно поврзана со мултилатералната дипломатија и која истовремено бара поврзување на различни надворешнополитички инструменти и методи. Постои дистинкција помеѓу превентивната дипломатија од останатите видови дипломатска акција, заради вклучувањето на: градењето на мирот (peacebuilding), одржување на мирот (peacekeeping) и создавање мир (peacemaking).

Притоа е значајно да се има предвид дека разликата која постои помеѓу превентивната дипломатија и т.н. обична дипломатија се гледа пред сè во тоа што превентивната дипломатија има „активен“ а не „реактивен“ пристап. Според тоа, превентивна дипломатија делува во ситуација пред да се случи „ескалација на криза“ која пак може да го загрози мирот. Со други зборови, содржината на превентивната дипломатија е амбициозна и нејзината акција е многу побрза отколку акцијата на т.н. обична дипломатија.³

Превентивната дипломатија вклучува дипломатско, политичко, воено, економско и хуманитарно делување на влада, на мултилатерални организации, на регионални организации, невладини организации и други меѓународни агенции, со основни заеднички цели: спречување спорови и судири помеѓу државите, спречување ескалација на спорови и судири во вооружени конфликти, лимитирање на интензитетот на насилството кои

¹ Сокалски Х., (2005): Грам превенција: Македонија и искуството на Обединетите нации во превентивната дипломатија, МИ-АН, Скопје, стр. 30

² Исто, стр.31

³ За оваа види пошироко: Vukadinović R., Politika i diplomacija, Politička kultura, Zagreb, 2004, str.147

произлегуваат од конфликтите, спречување и **совладување** на хуманитарните кризи, иницирање мерки кои водат до евентуално решавање на кризите и конфликтите.⁴

Оттука, превентивната дипломатија, по пат на преговарање, се занимава со решавање: на поедини прашања пред тие да станат проблем и со решавање проблеми пред тие да ескалираат во вооружен судир.

1. Преговарање: начин на остварување на превентивната дипломатија

Преговарањето ја претставува основата на превентивната дипломатија. Во таа смисла Бутрос Гали, дефинирајќи ја превентивната дипломатија, констатира дека *„акцијата на превентивната дипломатија“*, всушност, претставува преговарање. Од овој аспект се извлекува и поврзаноста дека превентивната дипломатија речиси секогаш делува преку преговарање. Според тоа, преговарањето може да се одвива на два начина, и тоа:

прво, директно помеѓу страните во спорот; и

второ, преку посредување на третата страна.

Интервенцијата на третата страна е една од техниките на преговарање која почесто се користи. Притоа е значајно да се има предвид дека механизмот превентивна дипломатија можат да го користат и самите спротиставени страни, со цел да се реши спорот, или, пак, тој да остане во границата во која спорот може да се реши со политички инструменти.

Посредувањето е најчест облик на преговарање во кој третата страна делува како иницијатор и катализатор во остварувањето на преговорот, а за кој страните во спорот не се во состојба сами да го остварат.⁵ Исходот од преговарањето зависи од самите страни во спорот, но исто така, и учеството на *„посредникот“* е пресудно. Всушност, листата на улогата на посредникот вклучува: координација на активностите за да бидат донесени двете страни во спорот на маса и активности преговорите да не се прекинат.

Медијацијата е најчеста форма на посредникот. Медијаторот игра една од трите улоги, во зависност од типот на блокадата која ги спречува страните во спорот сами да преговараат.

Трите улоги на медијаторот се: **катализатор, формулатор и манипулатор.**

Првата улога медијаторот ја обезбедува со комуникацијата помеѓу страните и пренесувањето на пораките. Тој тука делува во вистинска смисла на зборот како катализатор.

⁴ Исто, стр.227

⁵ Kovačević Z., (2004): Megunarodno pregovaranje, Diplomatska akademija MSP SCG, Beograd, str.45

Во втората група, медијаторот како формулатор внесува во преговарачкиот процес сопствени идеи, бидејќи страните во спорот не се во состојба да го видат решението на спорот, така што внесува значаен инпут на активно барање солуција.

Третата улога „манипулатор“ придонесува за самиот исход: бидејќи страните не сметаат дека понудените решенија се доволно привлечни, тој активно влијае на нивното прифаќање по пат на „стап или морков - придобивка која содржи награда или закана“.⁶

Една група истражувачи на превентивната дипломатија (Zartman, Pruitt and Olczak, Raiffa, Bauwens and Reychler) сметаат дека три елементи се клучни во одвлекувањето на спротиставените страни од ескалација и насилство, и тоа: *влогот, ставовите и тактиките*.⁷

Влогот (Stakes) би требало да ги опфати објективните елементи на спорот, иако често се работи за нечија перцепција. Влогот е значаен за спротиставените страни. Во тој случај е важно која е цената и каков е бенефитот од влогот. Во превентивната дипломатија преговарачот влијае на страните во спорот, при што влогот (според својата перцепција за влогот) помага за промена на ситуацијата во која едната страна добива само ако другата губи или, пак, во друга ситуација, во која е можно сите да добијат.

Со влогот може да се оствари различно вреднување на поедини спорни прашања. На пример, може да се создаде простор за спогодба за прашања кои немаат иста вредност за двете страни, преобликување на спорниот проблем, притоа да се дозволат конкурентни решенија и заеднички добивки, обезбедување додатни ситуации или нови добивки.⁸

Се смета дека е многу тешко да се применат овие методи во случај кога на едната страна и е единствено важно само да го одбие онаа што другата страна го бара, без разлика на сопствената полза. Во таква ситуација **„преобликувањето на влогот, или, пак, додатната стимулација“** малку значат. Во тој случај медијаторот мора да делува како манипулатор и наместо настојувањето да ги промени улогите и да ги направи попривлечни, со авторитетот на својата моќ ќе наметне свое решение, користејќи ја притоа можноста да вети награда или, да се закани со санкции.⁹

Ставовите (Attitudes) се секако субјективни елементи во спорот, со кои улогата се гледа само како „црно-бела“ варијанта. Превентивната дипломатија настојува да влијае на ставовите на страните во спорот, и тоа: да се менуваат од конфликтни кон прилагодувачки.

⁶ Zartman W.I.(2001) : Preventive Negotiation, Rowman&Littlefiend Publishers, Inc, Oxford.

⁷ Kovacevic. Str.45

⁸ Isto, str.46

⁹ Isto, str.46

Дефинирани се три вида ставови, и тоа:

- конфликтни ставови кои ја гледаат спротивната страна како непријател. Се смета дека овие ставови претставуваат моторна сила за ескалација и насилство;
- приспособени ставови – кои го гледаат проблемот како непријател, а спротивната сила како сојузник што пак значи здружување на страните за да се спречи реализација на заканата од ескалација и насилство.¹⁰

Тактиката претставува трет елемент на превентивната дипломатија. Под тактика се подразбира *„вистинските работи да се направат во вистинското време.“* Тактиката вклучува: избор на вистински момент, услови, неоткажување на превентивниот преговарач поради потешкотии и препреки.

2. Фактори кои ја одредуваат успешноста на превентивната дипломатија

Ланд смета дека присутноста на пет фактори во досегашните искуства на преземените превентивни дејствија, ја определуваат успешноста на истите. Најчесто биле присутни во превенцијата на конфликти. Меѓутоа, отсуството на овие фактори во превенирањето на конфликтите најчесто резултира со употреба на воени сили.

Пет фактори ја одредуваат успешноста на превентивната дипломатија, и тоа: ***тајмингот на третата страна, разнобразната акција, поддршката од големите сили, умереното лидерство и автономијата на државата.***

Тајмингот на третата страна, односно времето на преземање превентивна акција е од големо значење за понатамошниот тек на развојот, како на конфликтот, така и на превентивните дејствија. Според Анан, за да биде ефективна превентивната акција, најнапред треба да биде иницирана во најраниот можен стадиум на конфликтниот циклус. Во овој случај, една од основните цели на превентивната акција треба да биде *„посочување на длабоко вкоренетите социоекономски, културни, еколошки, институционални и други структурални причини кои честопати ги поттикнуваат директните политички симптоми на конфликтите.“*¹¹ Оттука, следењето на овие насоки води до заклучокот дека *„временската димензија е многу значајна, затоа што некои превентивни мерки можат да бидат практични, доколку се преземат во ран стадиум. Во тие околности тие можат да станат несоодветни или, пак, целосно неприфатливи доколку спорот се продлабочи и се зголеми можноста за ескалирање вооружен конфликт“.*

¹⁰ Исто, str.47

¹¹ Annan A. Koffi (2002): Prevention of Armend Conflict, Report of the Secretary-General, United Nations Publications, New York.

Всушност, од исклучително значење е да се сфати потребата од навременото инволвирање на трета страна во превентивната акција. Притоа, мора да се има предвид дека само тогаш превентивната акција е поефективна и шансите за спречување на појавата на конфликт се поголеми. Аналитичарите сметаат дека е многу потешко да се придобие поддршката од страна на инволвираните страни во конфликтот кога тој веќе се појавил и се карактеризира со насилство.

Разнобразната акција - е значаен фактор кој ја одредува успешноста на превентивната дипломатија, преку имплементирање на мерките и инструментите на превентивната дипломатија. Се цени дека овие дејства треба да бидат во координација помеѓу актерите кои ги преземаат и во исто време да бидат согласни едни со други. Според Ланд, употребата на мерката – поттикнување преговори не може да се замисли пред да се обезбедат основните услови за тие преговори да бидат успешни. Оттука, тој препорачува дека е неопходно да се преземат конкретни дејствија, како на пр.: зајакнување на политичките институции, да се создадат натпартиски државни и меѓународни институции и процедури, кои ќе послужат во разрешувањето на споровите, ембарго на оружје како инструмент за спречување на насилство.¹²

Поддршката од големите сили - е фактор од кој зависи ефективноста на превентивната дипломатија. Имено, заинтересираноста на големите сили да се инволвираат во процесот на превенција, ги зголемува шансите за превентивен успех и избегнување појава на конфликт.

Умереното лидерство - е фактор од кој зависи успешноста на превентивната дипломатија. Конкретно, умереноста на дејствијата, согласноста за билатерални и мултилатерални преговори и спогодби се клучен фактор кој влијае врз успешноста на превентивната дипломатија.

Автономијата на државата - е фактор кој е неопходен за да може да се спроведе превентивната дипломатија. Имено, автономијата на државата подразбира дека една држава ги поседува институциите и процедурите низ кои може да се преговара за спорот и да се донесе решение. Во тие услови, се создава можност и за полесно ангажирање на третата страна во посредување во конфликтот.

3. Од превентивна дипломатија до превентивна акција

Вкупните напори да се дојде до единствена дефиниција на превенција на конфликти вродија со плод, утврдувајќи ги неколкуте заеднички елементи. Имено, усогласен е ста-

¹² Lund M., (1999): Preventive action in theory and practice: The Meaning and Components of Preventive Diplomacy, The Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, p.144.

вот дека треба да се преземе акција колку што е можно порано, односно, пред да ескалира насилство. Тоа најдобро го дефинира Ланд (Lund). Тој ја вреднува превенцијата врз основа на три фази, и тоа: *во почетокот, кога превентивната дипломатија е насочена кон решавање на основните извори на спорот, подоцна, кога превентивната дипломатија се стреми да спречи спорот да прерасне во насилства и многу подоцна, кога превентивната дипломатија се труди да го ограничи ширењето на насилството што веќе ескалирало.*¹³

Во практиката, настојувањата превентивната дипломатија да се става во контекст покажуваат дека не се статични ниту споровите ниту нивните почетни околности. Оваа таксономија објаснува зошто Бутрос Гали смета дека терминот *„превентивна дипломатија“* е премногу тесен за да се дефинира концептот што го опфаќа и дека, всушност, треба да се преименува во *„превентивна акција“*.¹⁴

Сепак, семантичкото преформулирање на Бутрос Гали не го одразува целосно она значење на терминот што се однесува на претконфликтната ургентност, кога е потребно итно да се испратат мировни сили и мисија што ќе ги утврди фактите во некоја земја каде што е можен конфликт. Можеби овие значења подобро ги отсликува изразот *„рана превентивна акција“*, која може да се употребува паралелно со претходниот и во кој е опфатена *превентивната дипломатија* како главна компонента. Претходната анализа на превентивната дипломатија го потврдува постоењето силни врски и комплементарност меѓу демократската практика, доброто управување, граѓанското општество и градењето на мирот, од една страна, и заложбите за мир и кооперативна безбедност и развој, од друга страна. Без оглед дали ќе се нарекува *„превентивна дипломатија“*, *„рана превентивна акција“* или *„навремена превенција на конфликти“*, очигледно е дека овој концепт е во постојана еволуција што зависи од доследноста на политичката волја во земјите што ги сочинуваат коалициите на оние што се подготвени (според сегашниот дипломатски жаргон) да интервенираат на таков начин.¹⁵

Според анализата *„раното предупредување“* претставува клучен елемент на секоја успешна превентивна акција. Во практиката, раното предупредување претпоставува неколку предуслови, и тоа: проценка на заканите за мирот и безбедноста, мотивираност и политичка волја, решителност да се постигне согласност помеѓу засегнатите страни, консензус меѓу засегнатите страни, превентивна акција што се презема со помош на механизмите на т.н. *„тивката дипломатија“* и *„добрите услуги“* и претставува услов за успешна превенција на конфликти, располагање со ресурси и континуирано следење и

¹³ Исто

¹⁴ Сокалски 2005:46

¹⁵ Исто, 47

анализа на критичната ситуација. Оттука, успешната превентивна акција, на прв поглед, исклучиво зависи од политичката волја.

Исто така, успехот на превентивната акција во одделни фази на конфликтот, и меѓународната практика и анализите на превенцијата покажуваат различни степени на оптимизам.¹⁶ Во таа насока, Ланд (Lund) дава описна шема на стадиумите на конфликтот. Тој утврдил пет стадиуми на конфликтот, и тоа: траен мир, стабилен мир, нестабилен мир, криза и војна.¹⁷

Според Ланд сите конфликти не мора да минат низ сите фази. Но, исто така, од успешна *„рана превентивна акција“* зависи интензитетот на конфликтот.

Според моделот на Ланд, пред и откако војната ќе ја достигне врвната точка, постепено движејќи се кон подоцнежната фаза на можно решавање на конфликтот, во секоја фаза на можното решавање на конфликтот, различните методи на дипломатијата и техниките за справување со конфликти играат посебни улоги. Врз основа на оваа категоризација, стадиумот траен мир не бара никаква превентивна акција, односно, таа го сочинува, да го употребиме терминот на Јохан Галтунг „позитивен мир“.¹⁸ Негативниот пандан на овој стадиум се појавува дури во третата фаза, односно фазата на нестабилен мир. Потребата од рана или навремена превенција во комбинација со чекори за справување со кризата е најголема во стадиумите: нестабилен мир и криза. Според гледиштето на Ланд, императивот за преземање акција доаѓа до особен израз кога ќе се појави опасност напнатоста во односите меѓу страните да прерасне од стабилен во нестабилен мир или во нешто уште полошо.¹⁹

Група истражувачи на конфликтот имаат поинаква класификација за појавата на конфликтите. Според нив, кај конфликтите постојат неколку стадиуми, и тоа: ран стадиум на инкубација, вооружена конфронтација односно *„опасна фаза“*, и намалување на насилиство и завршување на конфликтот.²⁰

Како надополнување на ова се и нивните аргументи дека конфликтите поминуваат низ неколку стадиуми, и тоа:

За *првиот стадиум* е карактеристично тоа што не се забележува непосредна опасност која може да доведе до вооружен конфликт. Во овој стадиум доволно е да се примени механизмот *„општа превенција на конфликтот.“*

¹⁶ Исто, 48

¹⁷ Lund, Preventing Violent Conflicts, 38

¹⁸ Преземено од Сокалски, Јохан Галтунг.

¹⁹ Sokalski, str. 48

²⁰ Исто

Во **вториот стадиум** постои опасност од вооружен инцидент. Во овој стадиум е потребно да се употребат инструментите на превентивната дипломатија.

Третиот стадиум подразбира „стадиум кога веќе ескалирал вооружениот конфликт“.

Четвртиот стадиум подразбира „стадиум кога конфликтот завршил, односно тоа е стадиум деескалација на конфликтот.“ Имено, овој стадиум значи почеток на постконфликтна, реактивна превенција.²¹

Ваквата теоретска класификација доведе до идеја за имплементација на новата класификација во практиката. Имено, во 1999 година Советот за безбедност расправаше за новата улога на Советот во превенција на вооружени конфликти. Оттука беше промовирана идејата за формирање „**скала на превенција**“, што подразбира „**принцип на пропорционалност**“, односно „**преземање превентивни мерки во зависност од интензитетот на конфликтот.**“²²

Оттука, може да се констатира дека „**превентивната акција**“ не претставува „**универзално средство**“, односно „**лек за сите кризи или конфликти**“. Ова е од суштинско значење за да го разбереме нејзиното профилактичко дејство. Секој спор си има свои особености. Ако нешто може да помогне во еден случај или во една земја не значи дека ќе помогне во други случаи или во други земји. Во превенцијата, исто како и во дипломатијата, не постојат универзални формули за сите случаи.²³ Оттука и се наметнува потребата од дефинирање на механизмите на превентивната акција, кои ќе ги придонесат во остварувањето на позитивните цели.

4. Механизми на превентивната акција

Механизмите на превентивната акција кои се користат за остварување позитивни цели треба да послужат како клучен дел од превентивната акција. За да биде ефективна, превентивната акција треба да биде иницирана во најраниот можен стадиум на конфликтниот циклус. Една од основните цели на превентивната акција треба да биде посочување на длабоко вкоренетите социоекономски, културни, еколошки, институционални и други структурални причини, кои честопати ги поттикнуваат директните политички симптоми на конфликтите.²⁴

Превентивната акција може да биде ефективна само ако се преземе сеопфатен пристап кој, секако, треба да опфати:

²¹ Исто

²² Исто

²³ Исто стр.49

²⁴ Георгиева, 2006:108

- краткорочни и долгорочни дипломатски, политички, хуманитарни, човекови права, развојни, институционални и други слични мерки. Секако дека овие мерки треба да бидат преземени од меѓународната заедница, која мора да соработува со националните и регионалните актери.

Успешноста на превентивна акција исклучиво зависи од соработката на многу актери на Обединетите нации. Пред сè треба да бидат вклучени: *генералниот секретар, Советот за безбедност, Генералното собрание, Економскиот и социјалниот совет, Меѓународниот суд за правда, агенциите, фондовите и канцелариите и Бретон Вудс - институциите.*

Оттука, од особено значење е да се посочи дека трите извори на превенцијата имаат големо значење за остварување на позитивните цели.

Имено, позитивните цели на превентивната акција се остваруваат преку три клучни извори на превенцијата, и тоа: *директната превенција, индиректната превенција и принудната превенција.*

Трите категории меѓусебно се поврзани и се надополнуваат.

Директната превенција е содржана во Повелбата на Обединетите нации и во неколку други меѓународни инструменти, засновани врз принципите на меѓународното право и врз унапредувањето на пријателските односи и соработка меѓу државите. Всушност, оваа форма на акција може да се дефинира и како постојана претконфликтна превенција. Во таа насока, член 33 од Повелбата е недвосмислен.²⁵ Во сферата на директната превенција, главните органи на Обединетите нации, и тоа: генералниот секретар, Генералното собрание, Советот за безбедност и Меѓународниот суд за правда ги остваруваат првата група глобални превентивни механизми.²⁶

Подеднакво е значајно и тоа дека и Меѓународниот кривичен суд игра важна превентивна улога. Всушност, сите тела дејствуваат врз принцип на праведност во меѓународната заедница. Овој принцип сам по себе претставува клучен фактор во спроведувањето на превенцијата. Со други зборови, Сокалски смета дека Обединетите нации со своите механизми и институции во конкретни ситуации, односно во случај на конфликт меѓу државите, се подобро оспособени. Додека пак, во ситуација на внатрешните конфликти во државите, институциите и механизмите на Обединетите нации се слабо оспособени.

Индиректна превенција може да се применува во три ситуации, и тоа: *во претконфликтни ситуации, во постконфликтни ситуации и за време на кризи меѓу одделни држави или пак, во рамките на една држава.*

²⁵ Сокалски, 2005:50

²⁶ Исто

Индиректната превенција опфаќа цела сфера на владеењето на правото, човековите права и другите меѓународни механизми за унапредување на демократијата и граѓанското општество, и тие се директно поврзани со фундаменталните, а на животната средина општествени причини за конфликтите, како што се исклучувањето, големата густина на населението, невработеноста, нееднаквата распределба на ресурсите и деградацијата на животната средина.²⁷

Принудната превенција се применува во две ситуации, и тоа: кога треба да се стави крај на конфликт и кога треба да се менаџира криза.

Најчесто принудната превенција не е популарна.

Во таа смисла, раната превентивна акција ги има сите карактеристики на непринудна акција. Имено, казнената акција, во која спаѓаат и воените мерки, ќе може да се примени, но исклучиво како крајно средство. Тоа значи дека, казнената акција треба да биде во согласност со Глава седум од Повелбата на Обединетите нации. Затоа, секогаш кога е возможно треба да се даде предност на локалните и на регионалните механизми за добри услуги, посредување и помирување.

Со други зборови, иницијативите во рамките на превентивната дипломатија не треба да претставува директно наметнување мерки однадвор или мешање во внатрешните работи на засегнатите страни. Ако се создадат антагонизам или предрасуди кај едната страна, шансите за изнаоѓање решение можат да се намалат, а конфликтот да стане уште посериозен. Кооперативните пристапи, како што се убедувањето, влијанието, психолошките стратегии и помошта при решавањето на проблемот, веројатно ќе бидат успешни во раната превентивна фаза отколку методите за влијание преку принуда и употреба на сила.²⁸

Додека пак, во раната фаза механизмот посредување аналитичарите сметаат дека може да им помогне на страните и да ги поттикнат да разговараат. Од оваа констатација Сокалски го извлекува и го потенцира ставот дека: ***„дипломатијата по пат на принуда носи опасности од несакани последици, грубо ограничувајќи го просторот за флексибилност и маневрирање на една или на повеќе страни во конфликтот. Затоа, заштитен знак на проактивната превентивна дипломатија мора да биде непристрасноста“.***

Како надополнување на ова е и аргументот дека меѓународната заедница во практика разработи неколку механизми за превенција и за решавање конфликти. Оттука, се дефинирани неколку механизми за превенција и за решавање конфликти, и тоа: ***гло-***

²⁷ Исто

²⁸ Исто стр.50

бални механизми, регионални механизми, билатерални механизми и национални механизми.

Истражувањата покажуваат дека **втората група глобални превентивни механизми** се потпираат врз голем број меѓународни инструменти ратификувани од страна на членките на Обединетите нации. Поаѓајќи од тој факт, овие инструменти се применуваат задолжително и содржат клаузули за контрола или предвидуваат посебни органи што ги разгледуваат националните извештаи.

Во овие инструменти спаѓаат: **двата меѓународни пакта за човекови права, поголем број меѓународни конвенции, кои се потпишани или пак, усвоени под покровителство на Обединетите нации.**

Лимитирачка околност претставува тоа што сè уште нема целосна согласност во ефикасното глобално спроведување на елементите содржани во поважните одредби на овие инструменти.²⁹

Третата група механизми што потекнуваат од Обединетите нации ја сочинуваат препораките и соодветните решенија на некои глобални конференции, особено во 1990-тите години: *Светската конференција за човековите права, Светскиот самит за општествениот развој, Конференцијата во Рио за животната средина и развојот, Каирската конференција за населението и развојот и Пекиншката конференција за жената.*

Притоа, мора да се има предвид дека клучните препораки на самитите, доколку доследно се применувале, односно и во иднина се применуваат имале и ќе имаат клучно превентивно влијание врз постепеното елиминирање на причините кои довеле до ескалација на конфликти или пак, ќе доведат до ескалација на нови конфликти.

5. Иницијативи за навремена превенција

Мултилатерална акција за рана превенција се остварува доколку се исполнат неколку предуслови. Конкретно, Џентлсон дефинира четири предуслови, и тоа: рано предупредување, дипломатски стратегии, поддршка од меѓународни актери и делотворни превентивни воени сили.³⁰

Според други анализи, како најважно прашање се смета прашањето на консензус во меѓународната заедница и согласноста на непосредно засегнатата страна или страни.

Меѓутоа, од аспект на истражувањето на превентивната акција треба да се нагласи дека „иако претконфликтната превенција може да се одобри по барање, односно, во со-

²⁹ Исто стр.51

³⁰ Исто

гласност само на една страна, доколку постои консензус веројатноста за успех на на-времена превентивна акција е многу поголема“.

Следејќи ги новите гледишта за превенција, се констатира дека постојат неколку клучни прашања кои се важни за навремената превенција, и тоа: утврдување на причините за можни конфликти, рано започнување на интервенцијата, односно превентивната акција, почитување на независноста и суверенитетот на земјата, или пак, на земјите во кои се презема превентивната операција, обезбедување ресурси и обезбедување персонал.

Сублимирајќи ги анализите што се занимаваат со предусловите за превентивната дипломатија и со нејзините различни компоненти се утврдува заклучокот дека зачестеноста на вооружениот конфликт е во значителен пораст. Според анализата, бројот на етничките внатрешни конфликти драстично се зголемил. Наспроти ова, бројот на вооружените конфликти меѓу одделни земји драстично се намалија. Конкретно, завршувањето на Студената војна, или периодот на раните 90-ти ја зголемија бројката на вооружените конфликти од 47 во 1989 година, на 66 во 1992 година. Во наредниот период, односно до 1996 година, забележана е редукција. Имено, се случија 50 конфликти, од коишто до крајот на 1996 година 44 беа сè уште активни.³¹ Исто така, вооружените конфликти во Европа во 90-тите години во најголем дел се внатрешни конфликти. Додека пак, во случаи кога вклучуваат одделни држави, тие прераснаа во процес на дезинтеграција, како на пр. во СССР и СФРЈ.

Оттука, основна е констатацијата дека вооружените конфликти во Европа во 1990-тите произлегуваат попрво од внатрешната сфера на државите отколку од судири помеѓу државите.

Во овие услови, меѓународната безбедност покрај зголемениот број на вооружените конфликти се соочува и со други закани, како на пример, тероризмот и граѓански војни. Оттука, авторите врз основа на карактеристиките, односно мултидимензионалната природа на конфликтите тврдат дека се потребни мултидимензионални методи на акција. Така се наведува примерот кога сиромаштијата или етничко-политичките ривалства се причина за конфликт, улогата на дипломатијата и распоредување на мировни сили честопати не се доволни. Од друга страна, превентивното распоредување сили без придружна политичка акција најверојатно нема да се покаже како целосно ефикасен инструмент на превенцијата³² Притоа, треба да се нагласи дека и покрај големата предност на превентивната акција, која според своите суштински карактеристики пред сè ниската цена во однос на постигнатиот ефект, многу влади не реагираат на укажувања-

³¹ Smith D., (1997): *Patterns of Violent Conflict in Europe*, IAI, Roma

³² Сокалски, 2005: 53

та да интервенираат пред да ескалира конфликтот. Ова го потенцира и фактот што „политичарите сè уште не им даваат приоритети на превенцијата и на нејзините механизми“. Иако раната превенција е многу поевтина во однос на менаџирањето на конфликтите, кој се покажа како скап механизам. Затоа, значаен предизвик претставува создавањето на *„ефикасна структура од превентивни механизми за итно воспоставување такви мисии.“*

Оттука, може да се констатира дека во градацијата меѓу разните видови на превентивна акција, каде што посебен акцент е ставено и на предконфликтната превенција, не се исклучува можноста да настапи т.н. преодна фаза, односно од *„меки“* кон *„тврди“* мерки на превентивна акција. Или, пак, според мноштвото анализи коишто се однесуваат на конфликтите и справувањето со нив се смета дека треба да се употреби превентивна мерка и тоа мерка за акција, и тоа од чиста дипломатија кон посилни форми на принуда. Во литературата овие мерки се наречени селективно охрабрување и обесхрабрување, или, пак, можат да се сретнат како *„стратегија на морков и стап.“* Оваа стратегија аналитичарите ја сметаат за една од погрубите методи за превенција, која ако се користи вешто може да придонесе за остварување вистинска рана превентивна акција. Исто така, во екстремни случаи, страните што интервенираат имаат можност да применат и поенергични методи на охрабрување, и тоа: ограничување или укинување за помошта за развој, условено признавање на државноста или одложување на приемот во регионални и во меѓународни организации, привремено ограничување на некои елементи во билатералните односи.³³

Ланд (Lund), овие видови акции ги дефинира како збир на политичко условување: донаторот ја условува помошта или трговските односи со корисникот со успех во однос на човековите права, демократизација или воспоставувањето добро управување.³⁴

Меѓутоа, Институтот за меѓународни работи од Норвешка има поинаков став во однос на ова прашање. Според Институтот, помошта за развој не може да биде аполитична и тогаш прашањето за развој може да се искористи при остварувањето на дополнително политичко влијание при превенција на вооружените конфликти.³⁵

³³ Исто, стр.55

³⁴ Lund M., 1996: 25

³⁵ Сокалски, стр.82

Литература

- Annan A.Koffi (2002): Prevention of Armend Conflict, Report of the Secretary-General, United Nations Publications, New York.
- Георгиева Лидија, (2006): Менаџирање на ризици, Филозофски факултет, Скопје
- Lund Michael, (1996) Early Warning and Preventive Diplomacy, Washington, United States Institute of Peace Press.
- Lund M., (1999): Preventive action in theory and practice: The Meaning and Components of Preventive Diplomacy, The Norwegion Institute of International Affairs, Oslo.
- Smith B., (1993) Between Urgencies and Impossibilities New Security Architecture for Europe, Security Dialogue, Vol.24, No.3
- Smith D., (1997): Patterns of Violent Conflict in Europe, IAI, Roma
- Сокалски Хенрик, (2005), Грам превенција: Македонија и искуството на Обединетите нации во превентивната дипломатија, МИ-АН, Скопје
- Vukadinović Radovan, (2004) Megunarodni politički odnosi, Zagreb, Politička kultura
- Vukadinović Radovan, (2005) Teorije vanjske politike, Politička kultura, Zagreb
- Vukadinović Radovan, (2004), Politika i diplomacija, Politička kultura, Zagreb
- Zartman W.I.(2001): Preventive Negotiation, Rowman&Littlefiend Publishers, Inc, Oxford.
- Zartman William, (2005) Cowardly Lions Missed Opportunities to Prevent Deadly Conflict and State Collapse.

PALESTINIAN PUBLIC'S WILLINGNESS TO COMPROMISE: TORN BETWEEN HOPE AND VIOLENCE

Michael SCHULZ

327.5(569.4-076)

ABSTRACT

This study has examined Palestinians' readiness to compromise over the key issues of the Israeli-Palestinian conflict. In contrast to existing opinion poll results the claim that Palestinians support a territorial compromise over historical Palestine, this study indicates a radicalization of Palestinian attitudes. Four survey studies, conducted in 1997, 2001, 2006 and 2009, reveal that Palestinian support for a two-state solution have decreased at the expense of an increased preference for an Islamic state in the whole of historical Palestine. Also, Palestinians do not believe that peace with Israel can be achieved in the near future, and are ready to continue their struggle against Israeli occupation in the West Bank. The study also reveals that Palestinians are becoming increasingly isolated and hence less exposed to alternative strategies in the conflict with Israel. These attitudinal changes follow the negative developments in the peace process and the violence that erupted between Israelis and Palestinians in September 2000. Consequently, the lack of current public pressure on the Palestinian leadership to find a political compromise with Israel risks continued deadlock in the conflict. These changes also partly explain why Palestinians voted the Hamas movement into power in the January 2006 election.

Key words: Israeli-Palestinian conflict, compromise, public opinion, peace process, violence

АПСТРАКТ

Студијата ја истражува подготвеноста на Палестинците да прифатат компромис во однос на клучните прашања во израелско-палестинскиот конфликт. Спротивно на постоечките резултати од истражувањата на јавното мислење кои изложуваат дека Палестинците поддржуваат територијален компромис над историска Палестина, оваа студија индицира радика-

лизација на палестинските ставови. Четири истражувања, спроведени во периодот 1997, 2001, 2006 и 2009 година откриваат опаѓање на палестинската поддршка за солуцијата за две држави за сметка на зголемената преференција за исламистичка држава на територијата на целата историска Палестина. Исто така, Палестинците не веруваат дека во блиска иднина може да се постигне мир со Израел, а се подготвени да ја продолжат борбата против израелската окупација на Западниот брег. Студијата, исто така, открива дека Палестинците стануваат сè поизолирани, па оттука и изложени на алтернативни стратегии во конфликтот со Израел. Ваквите промени во ставовите се резултат на негативните текови на мировниот процес и на насилиството кое кулминираше во септември 2000 година. Консеквентно, непостоењето јавен притисок врз палестинското раководство да најде политичко компромисно решение со Израел носи ризик од продолжување на ќорсокакот во кој се наоѓа конфликтот. Овие промени укажуваат делумно и зошто Палестинците гласаа за Хамас на изборите во 2006 година.

Клучни зборови: израелско-палестински конфликт, компромис, јавно мислење, мировен процес, насилиство.

Introduction

To what extent are the Palestinians in the West Bank and Gaza ready for peace with Israel? This article considers this question and shows how the attitudes of Palestinians towards Israel as well as towards territorial compromise have become increasingly intransigent with each setback for the Oslo process. The so-called Oslo process, the peace process that was initiated in 1993 between Palestinians and Israelis, spurred hopes that one of the last century's longest lasting conflicts was on its way to being settled. Today, in 2010, hostilities between Israelis and Palestinians are situated in violence and stalemate.

At the same time, in contrast, the international community speaks of a two-state solution, implying that Israel will have a Palestinian state as neighbor in the West Bank and the Gaza Strip. The UN Security Council resolution 1397 of 2002 expresses a 'vision of a region where two States, Israel and Palestine, live side by side within secure and recognized borders'¹. The so-called quartet, constituted of the UN, the EU, the USA and Russia,

¹ From UN Security Council Resolution 1397, 2002.

are all working towards implementing this resolution. Furthermore, the Arab League, which has boycotted Israel since the organization's formation in 1945, also proposed a two-state solution to the Israeli-Palestinian conflict, during its 2002 meeting in Beirut. If a Palestinian state is established in the West Bank and Gaza with East Jerusalem as its capital, the Arab League wills '[c]onsider the Arab-Israeli conflict over, sign a peace agreement with Israel, and achieve peace for all states in the region.'² This is the same position taken by the Palestine Liberation Organization (PLO). The then Israeli Prime Minister, Ariel Sharon, and the current Palestinian Authority President, Mahmoud Abbas, accepted the principle of the so-called roadmap that the UN, USA, EU and Russia launched, as well as the basic idea of the Arab League visions during meetings between the two leaders in Aqaba in June 2003. Sharon said that '[i]t is up to the Palestinians to govern themselves in their own state.'³ Abbas, said: 'Our goal is two states, Israel and Palestine, living side by side.'⁴ Even the current considered hardline Prime Minister of Israel, Benjamin Netanyahu, has said in 2009 that he accepts: 'a demilitarized Palestinian state alongside the Jewish state.'⁵ Therefore, despite differences over how much and which parts of the West Bank and Gaza Strip should be part of the future Palestinian State, a global consensus for a two-state solution emerges.

Why, then, is the peace process between Israelis and Palestinians in a deadlock? The public opinion in both Palestinian and Israeli societies provides a complex conflict picture. Israeli society has historically, according to some studies (Arian 1995, Sofer 2001), been reluctant to compromise on territory. According to these studies, Israelis are skeptical about the willingness of the Palestinians to have peace, and to accept and recognize the state of Israel. Following the outbreak of the so-called *al-Aqsa intifada* in 2000, Israelis increasingly lost faith in the willingness of the Palestinians to have peace with Israel (Meitel 2006:119ff). The victory of the Islamic movement Hamas in the January 2006 Palestinian election (with its Reform and Change list) further spurred Israeli skepticism. The Tami Steinmetz Centre at Tel Aviv University has, since 1994, conducted monthly opinion polls on the willingness of Israelis to achieve peace with the Palestinians and the price they are willing to pay in order to achieve peace. The so-called peace index (www.tau.ac.il/peace/) shows that the level of belief that peace can be achieved is high. The two permanent general questions asked are: 'Do you consider yourself a supporter or opponent to the peace process between Israel and the Arabs?'; and 'Do you believe or not believe that in the

² From the Arab League's Beirut declaration in 2002 (www.al-bab.com/arab/docs/league/communique02.htm).

³ From www.guardian.co.uk/israel/Story/0,,970282,00.html.

⁴ From www.guardian.co.uk/israel/Story/0,,970282,00.html.

⁵ From http://www.msnbc.msn.com/id/31353238/ns/world_news-mideastn_africa/ (2010-04-22).

coming years there will be peace between Israel and the Arabs?'. Although with only a slim margin, the Israeli majority has consistently been positive towards the peace process and optimistic about the potential for peace – the surveys show that around 50 to 60 percent of Israelis believe that there can and will be peace with the Arabs. The index peaked immediately following the assassination of the Prime Minister Rabin on November 4th, 1995, when the survey showed that 70 percent of Israelis believed in the possibility of achieving peace.

Israeli support for the Oslo Accords, based on the principle of handing over territory in the West Bank and Gaza to the Palestinians in exchange for peace, peaked in this November 1995 measure – nearly 60 percent of Israelis surveyed supported the accords. Since then, support for the Oslo Accords has steadily decreased, and has languished well below 50 percent since the outbreak of the so-called *al-Aqsa intifada* in September 2000 (31.4 percent in December 2007 when this index was measured for the last time). In other words, the price that Israel has been expected to pay, in exchange for peace with the Palestinians, has lost Israeli public support. The Israeli public's perception that there is no legitimate Palestinian voice to talk with, and the absence of a genuine Palestinian peace implementer, has turned the Israeli public more favorably towards the government's unilateral strategies. Israel withdrew from the remaining 40 percent of the Gaza Strip in August 2005. The present Israeli government subscribes to a further unilateral strategy, concerning the West Bank, which leaves much less than 40 percent of the West Bank territory to the Palestinians. This proposal had broad public support, notwithstanding that not all details have yet been presented; besides the previous plans presented by the then Prime Minister Olmert at the Annapolis negotiations, in October 2008. After Israel's Gaza War against Hamas in December 2008-January 2009, claims that the Palestinians do not want peace, or that they do not have a sincere desire to compromise, increasingly pervade Israeli public discourse.

Previous research on Palestinian public opinion

What, then, do we know about the perceptions of the Palestinians concerning the Israeli-Palestinian conflict? The methodological problems associated with an analysis of the Palestinian political culture are mainly related to finding data that reflects the Palestinian population at large. During the Oslo Era, 1993-2000, it became fashionable to measure Palestinian attitudes, a trend related to the fact that it became possible to survey the Palestinian population in the West Bank and Gaza. Today, several opinion poll institutes conduct studies on the shifts in and positions of Palestinian public opinion. The Palestinian Centre for Policy and Survey Research (PSR) in Ramallah is one such institute that has,

since 1993, regularly conducted polls and surveys. Some of these studies are producing data that are important for the understanding of the readiness of Palestinians for peace, but the polls have not generally explored the Palestinians' perceptions, over time, of the main conflict issues.

On one occasion, in September 1996, the PSR measured Palestinians' views about the continued peace process and their future expectations. 69.8 percent of those surveyed supported continued future negotiations with Israel, 50.9 percent expected a Palestinian state as an outcome of these negotiations and 53.0 percent were optimistic about the future.⁶ This positive result was returned during a period when Israeli soldiers and Palestinian security forces came into combat for several days as a result of reaction to the opening of the Hasmonean tunnel in Jerusalem.⁷ On another occasion, in 2003, when the so-called Geneva Accords⁸ were publicly discussed in both Israel and the Palestinian self-rule areas in the West Bank and Gaza, the PSR asked Palestinians about their positions on the major issues of the Accords proposals. Support for the Accords was generally low and, as the PSR report made clear, was subordinate to the establishment of a Palestinian state: 'After reaching a peace agreement and the establishment of a Palestinian state, 77% of the Palestinians would support reconciliation between the two peoples, the Israelis and the Palestinians.'⁹ This indicates hardening of Palestinians' positions since the 1996 study.

The Jerusalem Media and Communication Center (JMCC) is another organization that has regularly surveyed Palestinian views on important conflict and other political issues. One such poll, in June 2004, revealed that Palestinians considered the *al-Aqsa intifada* as a struggle to 'liberate all the Palestinian land' (45.5 percent) or to end the occupation on the basis of UN resolution 242 and establish a Palestinian state. Furthermore, Palestinians were asked to choose, among several alternatives, their preferred solution to the 'Arab-Israeli conflict'. The two-state solution received the highest approval (44.5 percent), while the bi-national state in all of historical Palestine received the support of 26.5 percent. One Palestinian state in all of Palestine received 11.1 percent support, while the Islamic state

⁶ PSR Opinion Poll Report No 24, September 1996, www.pcpsr.org.

⁷ The opening of the Hasmonean Tunnel was seen by the PA as a threat to Islamic places and as yet another attempt by Israel to Judaize Jerusalem. Initially, rumours also suggested, incorrectly, that the tunnel was situated under the *al-Haram al-Sharif* area, where the *al-Aqsa mosque* is situated. This created a Palestinian public outburst, and friction between Israeli and Palestinian security forces followed.

⁸ The Geneva Accords were the outcome of meetings between Palestinians (closely linked to the PA) and Israeli opposition politicians and intellectuals who came to a joint agreement concerning the key issues of the conflicts, after several meetings in secret Track II seminars in 2003.

⁹ PSR Opinion Poll Report No 10, 4-9 December 2003, page 4, www.pcpsr.org.

option received the support of only 2.3 percent. 13.6 percent of those surveyed believed that there is no solution.¹⁰ A more recent study, in June 2006 gives an even more optimistic view. This study revealed 52.5 percent of Palestinians surveyed preferred a two-state solution ('an Israeli state and a Palestinian state'), while only 7.4 percent wanted a Palestinian state in the whole of historical Palestine. 23.6 percent supported the bi-national option.

The studies give the impression that the two-state solution, which is the compromise solution, has solid support from Palestinians. Besides, the lack of a trend analysis over time there are also methodological concerns due to how the questions have been asked. Hence, it is dangerous to draw firm conclusions from existing research data that Palestinians are reluctant to compromise. Further, most of the analysis draws conclusions in relation to synchronic contemporary political developments and is less focused on diachronic process changes. The most important exception is Shikaki's study (1996a, 1996b) that empirically identifies a pattern where the increases and decreases in Palestinian support for Hamas are linked to the successes and failures of the PA in their negotiations with Israel. When the negotiations failed, the support for Hamas increased, and vice versa.

Methodological considerations

The thrust of this study is to inquire into the Palestinian public's preferred solution to the overall Israeli-Palestinian conflict. It also examines the Palestinians' preferred solutions to the key conflict issues, namely the future of the Palestinian refugees, the Israeli settlements and the city of Jerusalem. These analyses are designed to reveal the extent to which the Palestinian public is ready to compromise in order to achieve peace with Israel. They may also reveal the extent to which the PA's top-decision makers have public support for compromise in their negotiations with Israel. The underlying argument is that the space available for the PA leadership to maneuver and compromise will increase with a strong public backing for compromise solutions. The study also incorporates issues that relates to Palestinians' perceptions about Israel, about the possibilities of having peace and relations with the state of Israel, and about their personal relations with Israelis.

The aim of this analysis of the prospects for peace is to investigate the *political culture*¹¹ within a specific context. From an historical perspective, one could argue that the

¹⁰ JMCC Opinion Poll No 51, June 2004, Poll results on Palestinian attitudes towards the Palestinian Political issues and the intifada, jmcc.org

¹¹ Political culture refers here to 'a people's predominant beliefs, attitudes, values, ideals, sentiments, and evaluations about the political system of its country, and the role of the self in that system' (Diamond 1993,

notion of political culture is enjoying a 'renaissance' after decades of being academically discredited from both the so-called right and the left¹². The underlying argument behind this article's analysis is that political culture determines the prospects for and the timing of peace. Emphasis on *mass political culture* has also become an important factor in understanding mechanisms contributing to change (see Przeworski 1988). This method is typically used in analyzing the prospects for transition to democracy. Often, the nature and commitment of public and subgroup attitudes towards democracy becomes the focus of such an analysis. However, this study is interested in peace readiness. A particular political culture may, in theory, exert public political pressure upon the existing political system. This pressure, in turn, creates the space for maneuver in which the political decision makers may act.

Caution must be observed; the above reasoning is problematic since it avoids some fundamental questions. Culture, an elusive notion to define, is perhaps easier to work with when a non-essentialist approach is used. Instead of emphasizing what the typicalities or codes of conduct of a specific context are, one must ask: How are social attitudes and behaviors changed or reproduced, and how are they perpetuated? A generalist, or nomotetic, approach also necessitates the deconstruction of larger contexts and the identification of particularities present in a specific context (i.e. the importance of subcultures), in order to discover how attitudes are generated and changed. Furthermore, it is necessary to understand how these attitudes form and influence top-level political decision-making about peace and security issues.

Public opinion and leadership relations

A research has shown that leaders may change their position when the time for peace is 'ripe' (Zartman 2005), and that occasionally in a conflict situation – for instance, as a result of public pressure, and/or political and security changes (for instance "the hurting stalemate") – new opportunities for top-leaders to negotiate for a peaceful settlement are created. Studies also reveal that even extreme agencies, such as those that use suicide-killing tactics, are dependent on public opinion. Hamas, for example, has used such violent strategies, and its use of these tactics is influenced very much by the reaction of Palestinian

p. 3). It should also be noted that the very notion of 'political culture' is debated. Attitudes and behaviour are usually the foci of such an analysis.

¹²

The schools of thought from 'rational choice', 'public choice' and 'positive political theory' explained that voters, leaders, diplomats et al. were rational, short-run-interest maximizers. The leftists and radicals maintained that political culture was only a reflection of the capitalist ideology and, hence, served as ideas related to specific classes. (cf. Almond, G.A. 1993, p. ix-xii)

public opinion: '[T]he social and public meaning of their activity is no less important than its religious legitimacy' (Bloom 2005, p 32). Further, other studies have revealed that the existence of a democratic popular political culture in many Arab states among the (mostly) religious Arab masses also forms the setting in which, for instance, Islamists have to act (Goddard 2002; Tessler 2002; Inglehart 2004). Hence, the Islamist are also influenced by the democratic culture and discourse, and also creating a more democratic discourse among themselves. There is a need to understand the interplay between the leadership level and the public in peace building efforts (see Lederach 1997). This underlines the need to study public opinion about peace and security issues in the Palestinian context.

The surprising conclusion from various studies is that when conflict parties are engaged in talks, 'contrary to common expectations, combatants do not have the greatest difficulty resolving underlying conflicts of interest and reaching bargains' (Walter 2002:5). However, up to two-thirds of all agreements ultimately fail to become implemented. Taking the Oslo process as an example, the negotiators could have reached a political agreement relatively easily (Oslo Accords from September 1993). From the beginning of negotiations, the Israeli and Palestinian negotiators were largely in agreement about the basic principles for dealing with the conflict issues upon which the ultimate agreement was built. However, difficulties emerged over the timing of implementation.¹³ The Gaza-Jericho Agreement was signed in May 1994, six months later than originally scheduled. The implementation of some parts of the Oslo II Agreement that was signed in September 1994 was also delayed. Further delays in the implementation of the schedules followed the defeat of the Labor government in the May 1996 Israeli elections. Also, continued violent resistance from the anti-Oslo proponents (Israeli settlers, Hamas, Islamic Jihad and others), and public pressure, gradually worsened and influenced the political will and ability to implement the agreements.

Hence, when the Camp David II negotiations came to a close in July 2000, public disappointment with the failure of the summit negatively impacted on the peace process. This occurred notwithstanding that Camp David II was the first time that the key conflict issues were negotiated at a top-level summit. Hence, public expectations that the summit would come up with a final agreement was high, but due to the complexity of the issues, in combination with poor preparations of the negotiation teams, rather unrealistic expectations. At the follow-up summit in Taba, during 2001, the parties came even closer to an historical compromise; however, all parties realized that they lacked the necessary public support or mandate to push for agreement (Meitel 2006). Israeli Prime Minister Barak had recently lost his parliamentary majority and was facing a struggle against the Likud right wing chal-

¹³ Much has been written about the negotiations that lead to the Oslo Accords. One of the best analyses is written by Jones, 1999.

lenger Ariel Sharon for the Prime Ministership. Palestinian President Arafat was preoccupied with public pressure and the Oslo opponents in the midst of the *al-Aqsa intifada*. US President Clinton had almost no political mandate remaining, with his tenure in the White House drawing to a close. In conclusion, a political agreement was feasible, but the political realities in Israeli and Palestinian societies clearly had a negative impact on the decision makers' willingness to compromise. They preferred to maintain uncompromising positions on the outstanding issues due to fears of a lack of political backing (in the governments, parliaments, and on the streets) in their home arenas.

The surveys of 1997, 2001, 2006, and 2009

The survey data derives from a joint research project between Birzeit University and the Department of Peace and Development Research/School of Global Studies that was initiated in 1996. Four surveys were conducted: November 1997, July 2001, April/May 2006, and the most recent in September 2009. A random sample¹⁴ of 1308 Palestinians was selected for the 1997 survey, 1492 for the 2001 survey, 1500 for the 2006 survey, and 1504 for the 2009 survey. The surveys contained approximately 150 to 200 questions. The target population is all individuals who are 18 years old or above and are residents of the West Bank and the Gaza Strip, or of the city of Jerusalem (under Israeli control). The samples were made with the help of the Palestinian Central Bureau of Statistics (PCBS). Although between the four surveys some questions were changed, removed, or added, several key aspects under study have been measured on all four occasions.

Positions on solutions to the Israeli-Palestinian conflict

Overall conflict

We asked the subjects: 'What is according to you the *preferred* final solution to the Palestinian-Israeli conflict?' As shown in Table 1 below, the most frequent answer was 'Islamic state in the whole of Palestine'. In 1997 it was the most frequent answer, with 34.9 percent support. This percentage increased to 43.6 in 2001, to 52.4 percent in 2006, and slightly decreased to 35.9 in 2009. The compromise, two-state, solution has therefore significantly lost support over the study period.

¹⁴ A three-stage organized clustered stratified random sampling design was used to select the 2006 and 2009 samples. In the first stage, a random stratified sample was selected (125 numeration areas). In the second stage, an organized random sample of 12 households was selected from the sample selected in the first stage. In the third stage, one person was selected from each household. The population was divided into the following stratifications: 1) Governorates, and 2) Type of Locality (Urban, Rural, Camps).

Table 1. The preferred solution to the overall Israeli-Palestinian conflict

What is according to you the preferred final solution to the Palestinian-Israeli conflict?	1997	2001	2006	2009
Islamic state in the whole of Palestine	34.9	43.6	52.5	35,9
Arab state in the whole of Palestine	13.9	12.2	12.9	27,8
Secular and democratic state in the whole of Palestine	6.4	1.8	3.6	3.5
Bi-national state in the whole of Palestine	2.1	3.8	3.0	5,8
Palestinian independent state according to UN 1947 partition plan	7.9	6.2	11.6	9,1
Independent state in the West Bank and Gaza	28.4	22.9	14.6	15,6
Palestinian entity in West Bank and Gaza in confed. with Jordan	1.5	0.5	1.0	1.1
Other	4.9	8.9	0.8	1,3
Total	100.0 (1278)	100.0 (1487)	100.0 (1481)	100.0 (1504)

Also, even if a re-coding of the categories in Table 1 is made, between those who support the whole of Palestine option (Islamic, Arabic, secular and democratic, or bi-national) and those who support a two-state solution (according to the UN 1947 proposal, West Bank and Gaza, or confederation with Jordan), the result indicates an even more marked reduction in the willingness to compromise over territory. In 1997, 57.3 percent of Palestinians supported the whole of Palestine option, compared to 37.8 percent who supported a two-state solution. Those supporting the whole of Palestine option had increased to 61.4 percent in 2001, and even peaked to 72 percent in 2006, and slightly decreased to 61.3 in 2009. Support for a two-state solution had decreased to 29.6 percent in 2001, to 27.2 percent in 2006, and to 24.5 in 2009. Hence, the Palestinian public's attitudes towards the two-state solution and Israel have become increasingly intransigent. During the Oslo Accords, the time was riper for compromises, when the Palestinian public's willingness for a two-state solution was at its peak. Palestinians' increasingly intransigent positions must be correlated with the setbacks in the overall Israeli-Palestinian peace process (that ended in September 2000) and the negative impact of the outbreak of the *al-Aqsa intifada*. The in-

crease in various forms of violence – Israeli so-called extra-judicial assassinations of Hamas, Islamic Jihad, and al-Aqsa brigade leaders, the decrease in trust of the Arafat-led PA, the Palestinian economic decline, the restrictions of movement and closures imposed by Israel in the Gaza Strip and in the West Bank (often in relation to suicide attacks committed by Palestinians against Israeli civilian and military targets), and not least the devastating war in the Gaza Strip (December 2008-January 2009) – has hardened Palestinian attitudes towards conciliation. There is a dynamic interplay between the hardening of attitudes towards compromise and the increased repression that Palestinians experience.

However, it is dangerous to assume that the Palestinians' preferred solution is that represented in the survey results. The solution ideally preferred may differ from what Palestinians would be ready to accept, or compromise over. The 1997 survey asked Palestinians whether they were optimistic about achieving the preferred solution. In 1997 45.0 percent of the Palestinians were optimistic, and 6.5 percent were very optimistic about the prospects of achieving the preferred solution. In 2001 they were asked whether they believed that the preferred solution could be achieved within the next 10 years. 22.8 percent of respondents said it was possible to some extent, 45.4 percent said that it was possible, and 6.8 percent said it was very possible. In general, Palestinians are optimistic about the implementation of their preferred solution despite the fact that the most preferred solution – an Islamic state in the whole of Palestine – is unacceptable to Israel. The 2006 survey asked Palestinians what other final solution to the Palestinian-Israeli conflict they could accept if the preferred solution could not be achieved. 48.5 percent of respondents said that they could not accept any other solution than the one that they most preferred. 23.8 percent of respondents preferred a solution that implied that Israel would no longer exist. However, 27.4 percent of Palestinians could live with a two-state solution, although this was not their preferred solution. Hence, there is a generally intransigent position among Palestinians towards accepting Israel's territorial control of the territory in the pre-1967 war borders, but approximately one-third of the Palestinian public appear ready to compromise, despite the overall conflict situation. Also, on a *direct* question of the support for a two-state solution, added in the 2009 survey, as many as 71.6 percent said that they would support this proposal.

At the same time, Palestinians are very pessimistic about the future. Only 15.9 percent of those surveyed in 2006 believed that relations with Israel would improve, while 66.6 percent believed that the chances of peace with Israel would diminish. Hence, one could say that Palestinians *prefer* an Islamic state in the whole of historic Palestine; they are hopeful that this can be achieved, and would not like to have any other alternative accepted. However, although not wholehearted, they would support a two-state solution if implemented.

Table 2. The acceptance of a two state solution

If the agreement to resolve the Israeli-Palestinian conflict was to establish an independent Palestinian state in the West Bank and Gaza Strip and East Jerusalem as its capital, would you support this solution?	2009
Do not support	18.8
Support to some extent	9.5
Support	52.1
Strongly support	19.5
Total	100.0 (1504)

Jerusalem

Probably the most disputed sub-issue in the conflict – and prominent in the negotiations at Camp David II in 2000 and at Taba in 2001 (Klein 2003) – is the future status of Jerusalem. The *al-Aqsa intifada* is directly linked to the Jerusalem issue. We can see that Palestinian willingness for compromise was highest in the 1997 survey, but decreased to its lowest point in 2001, when 89.9 percent preferred that East Jerusalem be under Palestinian control. In 2006, 86.0 percent of respondents still preferred this position.

Table 3. The preferred solution to the problem of Jerusalem¹⁵

What is the preferred solution according to your opinion for Arab Jerusalem (East Jerusalem)?	1997¹⁶	2001	2006
To remain under Israeli control	0.6	0.7	1.0
To be under Palestinian control	66.4	89.9	86.0
To be under common Israeli & Palestinian control	21.6	2.6	6.7
International control	6.6	4.1	7.1
Other	4.8	2.8	0.2
Total	100.0 (1286)	100.0 (1482)	100.0 (1483)

¹⁵ Not asked in the 2009 survey.

¹⁶ In the 1997 survey the categories looked slightly different, but are re-coded in order to compare the results.

When asked, in 2006, what other solution they could live with, 62.1 percent of Palestinians surveyed asserted that they would not accept any solution other than their preferred one. However, almost one quarter of respondents could accept the proposal that East Jerusalem be under international control, which is consistent with the 1947 proposal of the United Nations, General Assembly resolution 181.

Table 4. The acceptance of other than preferred solution to Jerusalem

If this preferred solution cannot be achieved, what other final solution to Arab Jerusalem (East Jerusalem) could you accept?	2006
To remain under Israeli control	0.4
To be under Palestinian control	4.4
To be under common Israeli & Palestinian control	10.8
International control	22.2
Other	0.2
Do not accept any other solution	62.1
Total	100.0 (1483)

The uncompromising attitudes of Palestinian respondents in relation to their preferred solution is most likely related to the fact that the 2006 survey asked about East Jerusalem rather than the entirety of Jerusalem. Palestinian claims to West Jerusalem were not expressly measured, although the 1997 survey asked about the whole of Jerusalem rather than East Jerusalem. It is a logical extension of the survey results that Palestinians also prefer that West Jerusalem be under Palestinian control, as respondents across the three surveys indicated a strong preference for a state in the whole of Palestine. In fact, the slightly re-coded 1997 question included the partition alternative but only 12.8 percent of respondents preferred a partition of Jerusalem into Israeli control over West Jerusalem and Palestinian control of East Jerusalem.

When asked in the 2006 and 2009 surveys whether there would be a mechanism through which Israelis could visit religious/holy places in Palestine (such as in Jerusalem and Hebron), Palestinians demonstrated hard positions. 76.2 percent of the Palestinians either 'do not support' (57.2 percent) or 'support to some extent' (19.3 percent) this idea in 2006, and continue to have this position in 2009 (69.5 percent in total) , while only 23.5

percent believe that they could either 'support' or 'strongly support' a more tolerant position in 2006, compared to a slight increase to 30.3 percent in 2009.

The Israeli settlements in the Gaza Strip and the West Bank

Israeli settlements in the Gaza Strip and the West Bank have been a key issue, as most Palestinians consider them illegal. The surveys reveal that most Palestinians prefer to see the settlements removed. In 1997, 76.9 percent of Palestinian respondents considered the best solution to be the removal of the settlements. This figure increased to 90.6 percent in 2001, and slightly decreased to 82.1 percent in 2006.

Table 5. The preferred solution to the problem of Israeli settlements in the West Bank and Gaza¹⁷

What is the preferred solution according to your opinion of the Israeli settlements in all West Bank (and Gaza¹⁸)?	1997	2001	2006
Remove all settlements	76.9	90.6	82.1
Removal of most settlements	2.0	1.0	1.8
Stay under Palestinian control	4.2	2.1	4.9
Palestinian refugees move to these settlements	12.9	4.1	11.0
Stay under Israeli control	1.7	4.5	0.1
Other	2.3	1.5	0.0
Total	100.0 (1284)	100.0 (1480)	100.0 (1484)

Very few Palestinians contemplate alternative solutions to the issue of Israeli settlements in the Gaza Strip and the West Bank. The second most popular option was to move Palestinian refugees to these Israeli settlements. In 1997, 12.9 percent of respondents considered this the preferred solution. This decreased to 4.1 percent in 2001, but jumped to 11.0 percent in 2006. It appears that the low preference for this option can be explained by the symbolic meaning of the settlements – Palestinians have no desire to take over the houses of those they view as occupiers. Instead, Palestinians' preferred solution involves destruction of these homes. Many settlements are also geographically located on hilltops

¹⁷ Not asked in the 2009 survey.

¹⁸ Gaza was included in the 1997 and 2001 surveys but not in the 2006 survey due to the Israeli unilateral withdrawal from the Gaza Strip in August 2005, when the remaining Israeli settlements were removed and the Palestinian Authority took control over these areas.

in the West Bank, suggesting for Palestinians its symbolic status as the ruler controlling the surrounding 'Palestinian' territory below.

The Palestinian refugees

The Palestinian refugee issue was, alongside the Jerusalem problem, the issue that presented the greatest difficulty in reaching agreement, during the US-mediated Camp David II negotiations between Israel and the PA in 2000. This study differentiates between Palestinians classified as refugees but who are living inside the West Bank and the Gaza Strip, and those who live outside these areas (in the Arab world and elsewhere).

There has been a marked shift in Palestinian attitudes during the study period about the preferred solution to the West Bank and Gaza refugees. In 1997 30.1 percent of those surveyed thought that the ideal solution was to improve living conditions in the existing camps. This figure declined to 18.6 percent in 2001 and to 15.2 percent in 2006. At the same time, in 1997, 40.8 percent of those surveyed preferred the solution involving refugees returning to the homes they occupied before 1948. This increased to 71.1 percent in 2001, and was 73.9 percent in 2006. Hence, the willingness of Palestinians to accept Israel's position of admitting very few Palestinian refugees to return to Israel within the pre-1967 war borders has decreased markedly during the last nine years (see Table 6).

Table 6. The preferred solution to the Palestinian refugees issue inside (the West Bank and Gaza)¹⁹

What is the preferred solution according to your opinion of the Palestinian refugees inside the West Bank and Gaza?	1997	2001	2006
Improve their living conditions in existing camps	30.1	18.6	15.2
Settle them in the camps where they currently live	15.1	4.0	4.4
Settle them in the West Bank and Gaza	8.0	2.8	6.3
Return them to their homes before 1948	40.8	71.1	73.9
Other	6.0	3.6	0.3
Total	100.0 (1282)	100.0 (1482)	100.0 (1485)

A similar pattern can be identified in relation to Palestinians' preferred solutions for refugees living in the Diaspora. In 1997 a majority of 54.9 percent preferred that the Pales-

¹⁹ Not asked in the 2009 survey.

tinian refugees should be moved to their original homes of 1948. This majority increased to 80.7 percent in 2001, and was still high at 76.3 percent in 2006. This option is unthinkable for most Israelis.

Table 7. The preferred solution to the Palestinian refugees issue (outside West Bank and Gaza)²⁰

What is the preferred solution according to your opinion of the Palestinian refugees inside the West Bank and Gaza?	1997	2001	2006
Settle them in country of residence	8.1	4.6	10.2
Resettle them in the West Bank and Gaza	33.2	12.0	13.2
Return them to their homes before 1948	54.9	80.7	76.3
Other	3.8	2.7	0.2
Total	100.0 (1283)	100.0 (1479)	100.0 (1485)

Relations with Israel

The proposal to maintain diplomatic relations with Israel enjoys very low support among Palestinians. 72.2 percent of Palestinians surveyed in 2006 'do not support', or support only 'to a certain extent', diplomatic relations between the PA and Israel. In 2009 it had decreased somewhat but still a clear majority of 61.8 were skeptical of having diplomatic relations with Israel. Only 27.7 percent of respondents 'support' or 'strongly support' this position in 2006, and 38.2 in 2009. To what extent, then, are Palestinians prepared to accept Israel and to what extent are they ready to have political negotiations with Israel? When asked, in the 2006 survey, if they supported the proposal to have political negotiations with Israel, 37.4 percent of Palestinians supported and 21.6 strongly supported this proposal. This increased to 50.5 percent who supported, and 18.7 percent who strongly supported negotiations with Israel in 2009. Hence, there is preparedness amongst Palestinians to negotiate with Israel. However, when asked in the same survey if they supported Hamas recognizing Israel and, in return, Israel recognizing Hamas as a national liberation movement, 67.3 percent in 2006, and 56.8 percent in 2009, of Palestinians rejected this position. Furthermore, 77.2 percent in 2006, and 65.1 percent in 2009, of Palestinians surveyed did not support the proposal that Hamas abandon violence (or armed struggle) in its resistance to Israeli occupation. The support for '*Fedyah* operations' (suicide bombing) against civil targets inside Israel has, however, decreased. In 2006, 20.7 percent of respon-

²⁰ Not asked in the 2009 survey.

dents indicated support and 24.0 indicated strong support for these kinds of operations. In 2009, the figures decreased to 20.6 percent who supported, and 14.9 percent who strongly supported these kinds of operations in 2009, At the same time, 40.4 percent strongly supported, and 43.4 supported peaceful demonstrations against Israel in the West Bank and the Gaza Strip in 2006. In 2009 it increased to 22.2 percent strongly supported and 53.7 supported peaceful demonstrations.

Table 8. The position on armed (suicide bombs etc.) attacks on Israeli civilians

Are armed attacks against civilians in Israel beneficial?	1997
Disagree	76.9
Agree somewhat	2.0
Agree	4.2
Agree strongly	12.9
Total	100.0 (1304)

Do you support Fedyah operations against civil targets in Israel?	2001	2006	2009
Do not support	17.8	43.4	58.9
Support to some extent	6.6	11.9	5.7
Support	29.7	20.7	20.6
Support strongly	45.9	24.0	14.9
Total	100.0 (1478)	100.0 (1453)	100.0 (1504)

The findings appear contradictory and require further discussion. The mainstream position of the Palestinians is that they are living under occupation and therefore are entitled to use some means in order to liberate Palestinian territory. The support among Palestinians for using some means in this 'liberation struggle', whether these means *Fedyah* operations against civil or military targets, political negotiations, or peaceful demonstrations, is high. It is not generally important for Palestinians to distinguish between violent or non-violent means, in what is perceived as a justified struggle against Israeli occupation. These findings are consistent with results from other studies of Palestinian identity (see Lindholm Schulz 2003a, 2003b).

Hamas, the organization presently in control of the PA, has support for its non-conciliatory position towards Israel. The Hamas strategy of using violent means in the struggle against Israel enjoys current popular support. However, compared with 2001, less than one year after the outbreak of the *al-Aqsa intifada*, support for the suicide tactic has

declined dramatically. This may be explained by Palestinian fatigue of the Israeli retaliation that has followed each Palestinian suicide killing of Israeli civilian (or military) targets. The overall objective of ending the Israeli occupation has strong popular legitimacy amongst Palestinians; however, there has been a decline in support for the use of military means to achieve this objective. Hamas, although seeming overtly impervious to the public mood, also announced a truce at the beginning of 2005, which held until June 2006, as well as refrained from using the suicide attacks against Israeli civilians. During spring 2006, Hamas made several statements indicating a possible shift towards a more conciliatory position towards Israel. The PA Prime Minister, Ismail Hanyah, announced, after the PA's election victory in January 2006, that '[i]f Israel declares that it will give the Palestinian people a state and give them back all their rights, then we are ready to recognize them.'²¹ Also, the spokesman, Ismail Abu Shanab, stated that if Israel agreed to the Saudi plan, which calls for Israel to return to its pre-1967 borders in return for 'normal relations' with Arab nations, Hamas would 'cease all military activities'.²² However, since violence escalated in the summer of 2006, and further peaked with the Gaza War at the shift at 2008/09, it is uncertain to what extent Hamas will continue its pragmatic shift.

Friendship ties with 'others'

Relations with the enemy in conflict situations are naturally limited, and Palestinians, in general, do not engage in relations with Israelis. If they do so, they risk being seen as traitors in their own society, and thereby risking their lives. Other studies have shown how identity groups in conflict tend to describe themselves as 'victims', and readily construct stereotypes of the 'other' (Stephan & Stephan 1996). In conflict transformation theory, relationship building on all levels in society between the conflict parties is essential (see Lederach 1997). The 1997 survey measured two aspects of the extent of relationships Palestinians had with 'others', during a period when the peace process was ongoing. One aspect relates to actual existing friendship relations, and the other relates to the extent to which Palestinians are willing to have relations with others.

As can be seen in Table 9 below, Palestinians have few friendship relations with Israelis. Only 2.9 percent had 'many', and 0.2 percent had 'very many' Jewish Israeli friends. Categories such as age, years of education, party preference, religion or religiosity, and Gaza or West Bank resident did not explain this pattern. However, a small gender difference could be identified, where there was a slight tendency for males to have friends among Israeli

²¹ From www.english.aljazeera.net, Sunday 26, February 2006.

²² San Francisco Chronicle: www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?f=/c/a/2002/04/28/MN222422.DTL

Jews.²³ This appears to be explained by the greater opportunities males have to meet with Israelis, since more Palestinian males than females work inside Israel. This is verified in the correlation between place of work and the extent of friendship relations with Jews.²⁴ On the question of the willingness of Palestinians to have relations with Israeli Jews, 9.6 percent of the 1997 respondents were 'somewhat willing', 2.3 percent were 'much' willing and 0.7 percent were 'very much' willing (see Table 10). The small minority group of those who are willing to have relations with Israeli Jews is in fact larger than those who have existing friendship relations, perhaps indicating a potential for more actual relationships.

Table 10. Palestinians' friends among different identities in 1997

Has friends and acquaintances	among refugees/ non refugees	among returnee / residents	Among Palest. in Israel	among Christi- ans/ Muslims
No	31.0	47.1	61.2	66.2
Few	27.9	38.1	29.2	24.4
Many	32.7	13.4	8.4	8.6
Very many	8.4	1.4	1.2	0.8
Total	100 (1293)	100 (1297)	100 (1299)	100.0 (1296)

Has friends and acquaintances	in the West Bank/Gaza	among Jordanians	among Egyptians	Among Israeli Jews
No	69.5	69.9	82.9	85.7
Few	23.2	21.7	13.3	11.2
Many	6.0	7.6	3.2	2.9
Very many	1.4	0.8	0.6	0.2
Total	100.0 (1302)	100 (1294)	100 (1236)	100 (1296)

Successive setbacks in the peace process have limited Palestinians' movement within as well as outside the West Bank and Gaza, in turn decreasing Palestinians' opportunities to meet and establish new friendship relations with Israelis. It is not surprising that few Palestinians reported having significant numbers of relationships with Israeli Jews. Whilst we find that Israeli Jews are the category of 'other' that Palestinians have least relations with and are least willing to have relations with, relative to other identities, it is evident that Palestinians in general have few relations with all 'outsider' groups referred to in the sur-

²³ The correlation score is 0.304 on the Pearson scale and is significant at the 0.01 level (2-tailed).

²⁴ The correlation score is 0.306 on the Pearson scale and is significant at the 0.01 level (2-tailed).

vey, whether Israeli Jews, Jordanians or Egyptians. Also Palestinians surveyed exhibited limited friendship with the categories: Christian/Muslim, West Bank/Gaza, Palestinians in Israel, resident/returnee and refugee/non refugee. However, Palestinians' willingness to establish relations with these identities is slightly higher than with other nationals than actual friendships formed. Hence, it appears that the high degree of isolation of Palestinians and their relatively low mobility has a negative impact on both actual friendship relations and the willingness to have relationships with others. Palestinians become more dependent on those in their immediate environment (close family affiliations and the *Hamula*). The lack of opportunities for Palestinians to meet 'others', combined with the hardship of the violent day-to-day situation, make 'others' and their lifestyles more remote from, and therefore of less interest to, Palestinians.

Table 11. Willingness of the Palestinians to have friends among different identities in 1997

Willing to establish relations...	with refugees/ non-refugees	with West Bankers & Gaza people	with returnees /residents	with Jordanians
No	7.3	11.6	13.2	23.0
Somewhat	22.7	27.5	34.0	35.5
Much	52.1	46.6	44.3	35.4
Very much	17.8	14.4	8.6	6.1
Total	100 (1267)	100.0 (1265)	100 (1258)	100 (1273)

Willing to establish relations...	with Egyptians	with Palestinians in Israel	w. Christians/ Muslims	with Israeli Jews
No	27.3	27.5	39.8	87.4
Somewhat	36.5	36.6	33.4	9.6
Much	29.7	30.8	22.9	2.3
Very much	6.5	5.2	3.9	0.7
Total	100 (1193)	100 (1260)	100.0 (1284)	100 (1257)

Also, the 1997 survey evinces no correlation between background variables such as age, income, gender or place of residence, and the existence of and willingness to have relations with Jordanians and Egyptians. Hence, it is not the case, for instance, that wealthier older males in the West Bank have more friendship relations with Jordanians due to geographical closeness and better mobility opportunities. Rather, isolation and the absence of contact with others also structure the social milieu around which Palestinians identify, and influence with whom they establish, or are willing to contemplate, relations. Palestinians' existing relations are dependent upon the nature of the opportunities available to meet

others. When Palestinians' opportunities to meet Israelis expand, so, too do their opportunities for developing relations and friendships. As these opportunities do not presently exist, Palestinians' willingness to contemplate relations with Israelis is very low. From a long-term peace building perspective this situation is a critical impediment to peace.

Conclusion

The findings of this study have several implications for how we interpret existing theories, and for how we methodologically judge data. As was shown in this study, the erosion of Palestinian support for entertaining compromise towards Israelis confirms the perceptions that both realities on the ground and the successful implementation of peace agreements are critical in moving towards peace. Previous studies have shown the willingness of Israelis to compromise has decreased with the backlashes of the negotiations and the overall peace process, the increased incidence of Palestinian suicide attacks, and with the outbreak of the *al-Aqsa intifada*. This study identified a clear decrease in the willingness of the Palestinians to compromise, over the study period 1997 to 2009. The trend over the period indicates that the PA's hesitation to participate in political negotiations with Israel, and the continuous violence since the outbreak of the *al-Aqsa intifada*, and aftermaths of the Gaza War, have hardened the Palestinian popular position. Despite the support of the international community for a two-state solution, the peoples involved, Israelis and Palestinians, are now intransigently positioned, perhaps more so than ever before. The road to a political solution seems a long way off, despite the fact that many of the key issues are amenable to technical solutions, and have very nearly been the subject of successful compromise, particularly in the negotiations of Camp David II in 2000 and Taba in 2001.

From a conflict resolution perspective, we can conclude that increased isolation – in the Palestinian case meaning a literal physical surrounding by walls and fences – negatively impacts upon possibilities to build peace-building capacities. In all conflicts, peace builders need to support the development of relations across social boundaries of the peoples in conflict, and to strengthen those who have such relations. Options, ideas and alternatives to the perceived non-conciliatory zero-sum positions need to be explored.

Hence, if the isolation characterizing this conflict continues, there is a growing risk that the Palestinian public plays into the hands of 'spoilers', who will leverage on fear and misunderstanding (see Darby & Mac Ginty 2000, Aggestam 2006). Israel can of course, due to its military predominance, dictate how much of the West Bank remains under Palestinian control. Then, there will be few opportunities to explore the underlying needs of both the Palestinians and the Israelis, and there will certainly be no opportunities to explore joint interests and relationship building.

From a methodological point of view, we also realize that the way the questions about conflict and peace were framed and structured will have influenced the responses of the Palestinian participants in certain ways. Further studies are required to explore particular details around the key issues. For instance, in the Jerusalem study conducted by Segal et al (Segal et al 2000), Palestinians and Israelis were asked to rank the importance of various quarters inside Jerusalem. That detailed study was sensitive to differentiating between the levels of willingness to compromise over various parts of the city. For our case, in an apparently zero-sum situation we need to understand more about the Palestinian public's perceptions about detailed key issue solutions. This could contribute to a melting of the image of Palestinians and Israelis as intransigent foes, with no the ability to compromise with each other. However, this is an empirical question to be answered.

Furthermore, as shown in many other studies, violence has a direct negative impact on the ability of individuals to become creative problem solvers in relation to the 'other' (see Waller 2002, Glasl 1999). The violent cycle takes over, and the will and emotions to take revenge use violent means, and to physically destroy the 'other' dominates, thereby also risking psychological isolation. Victimization of the self, an inability to see the other's suffering creates a mirror image of the parties in an endless struggle. It is only when this isolation can be broken that new relationships can be built, and opportunities can be created to begin an urgently-needed conflict transformation process. Both Israelis and Palestinians have been involved in various people-to-people projects during the peace process, however most of these broke down as a result of renewed violence. Critics derided these people-to-people projects for failing to create much-needed momentum. However, this study indicates that we need to find new ways to empower Palestinians and Israelis in building new relationships. Rather than being critical of people-to-people projects we should learn from our mistakes and continue to try. If pessimism prevails, we risk ongoing bloodshed between Israelis and Palestinians.

References

- Aggestam, Karin (ed.), 2006, *(O)rättfärdiga krig*, Lund: Studentlitteratur.
- Almond, G. A., 1993, 'Foreword: The Return to Political Culture', in Diamond, Larry & Marc F. Plattner (eds.), 1993, *The Global Resurgence of Democracy*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Arian, Asher, 1995, *Security Threatened. Surveying Israeli Opinion on Peace and War*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Azar, E., 1990, *The Management of Protracted Social Conflict. Theory and Cases*, Hampshire: Dartmouth.

- Bloom, Mia. 2005. *Dying to Kill. The Allure of Suicide Terror*. Columbia University Press, New York.
- Burton, John W, 1990, *Conflict Resolution and Provention*, London: MacMillan Pres Ltd.
- Darby, John & Mac Ginty, Roger (eds.), 2000, *The Management of Peace Processes*, London: MacMillan Press.
- Diamond, Larry & Marc F. Plattner (eds.), 1993, *The Global Resurgence of Democracy*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Gelvin, James L, 2005, *The Israeli-Palestine Conflict. One Hundred Years of Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press. (278 sidor)
- Glasl, F, 1999, *Confronting Conflict*, Hawthorn Press.
- Goddard, Hugh, 2002, 'Islam and Democracy', *Political Studies Quarterly*, vol. 73, n. 1, January-March 2002.
- Ingelhart, Ronald, 2004, *Islam, Gender, Culture and Democracy: Findings from the Values Surveys*. Ontario: de Sitter Publications. 2004.
- Jones, Deiniol, 1999, *Cosmopolitan Mediation?: Conflict Resolution and the Oslo Accords (New Approaches to Conflict Analysis Studies.)*, Manchester: Manchester University Press.
- Klein, Menachem, 2003, *The Jerusalem Problem. Th struggle for permanent status*, Gainesville/Tallahassee/Tampa/Boca Raton/Pensacola/Orlando/Miami/Jacksonville/Ft. Myers and in association with the Jerusalem Institute for Israel Studies, Jerusalem, Israel: University Press of Florida.
- Lederach, Jean Paul, 1997, *Building Peace. Sustainable reconciliation in divided societies*, Washington, D.C:United States Institute of Peace Press, 197 pages.
- Lindholm Schulz, Helena (with Julianne Hammer), 2003a, *The Palestinian Diaspora. Formation of identities and politics of homeland*, London/New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Lindholm Schulz, Helena, 2003b , 'The "Al-Aqsa intifada" as a Result of Politics of Transition', *Arab Studies Quarterly*, Vol. 24, No. 4, Fall 2002, pp.21-46.
- Meital, Yoram, 2006, *Peace in Tatters. Israel, Palestine, and the Middle East*, Bouldr/London: Lynne Rienner Publishers.
- Przeworski, A., 1988, 'Democracy as a Contingent Outcome of Conflicts', in Elster J. & Slagstad R. (eds.) 1988.
- Rothstein, Robert, Ma'oz, Moshe & Shikaki, Khalil (eds.), 2002, *The Israeli-Palestinian Peace Process. Oslo and the lessons of failure*, Brighton/Portland: Sussex Academic Press.
- Segal, Jerome M, levy Shlomit, Said, Nadar Izzat & Katz, Elihu, 2000, *Negotiating Jerusalem*, New York: SUNY Press.
- Shikaki, Khalil, 1996a, 'The Peace Process, National Reconstruction, and the Transition to Democracy in Palestine', *Journal of Palestine Studies*, Volume XXV, No. 2 (Winter 1996), pp. 5-20).

- Shikaki, Khalil, 1996b, *Transition to Democracy in Palestine: The Peace Process, National Reconstruction and Elections*, Center for Palestine Research and Studies, Nablus.
- Sofer, Sasson (ed.), 2001, *Peacemaking in a Divided Society. Israel After Rabin*, London: Frank Cass.
- Stephan, Walter G. & Stephan Cookie White, 1996, *Intergroup relations*, Westview Press.
- Tessler, Mark, 2002, 'Islam and Democracy in the Middle East: the Impact of Religious Orientations on Attitudes toward Democracy in four Arab Countries', *Journal of Comparative Politics* 34 (April 2002): 337-354.
- Waller, James, 2002, *Becoming Evil. How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing*, Oxford: Oxford University Press.
- Walter, Barbara F, 2002, *Committing the Peace. The Successful Settlement of Civil Wars*, Princeton/Oxford: Princeton University Press.
- Zartman, I. William, 2005, *Escalation and Negotiations in International Conflicts*, Cambridge: Cambridge University Press.

ЕТНИЧКИОТ ИДЕНТИТЕТ КАКО МОБИЛИЗИРАЧКА АЛАТКА

Стојан СЛАВЕСКИ

316.347:341.234(4)

АПСТРАКТ

Во историјата многу етнички групи исчезнале како што постепено го губеле нивниот идентитет и биле апсорбирани од другите етнички групи. Зачувувањето на духовната, социјална и културна дистанца од другите етнички групи, одбивањето за асимилација и интеграција може, во погодни околности, да осигура опстанок на одреден етнички групен идентитет. Па така, етничката мобилизација е најзаслужна за подобрувањето на условите на најголем број етнички малцинства во Централна и Источна Европа. Без сопствена мобилизација многу етнички групи во посткомунистичкиот свет можеа да останат ранливи субјекти во нивните држави и општества. Целта на етничката мобилизација може да биде релативно скромна, како што е зголемувањето на опсегот на употреба на јазикот на малцинството. Други мобилизирани групи можат да си постават многу поамбициозни цели како што е реунификацијата на една, најчесто митска, но, сè уште, политички релевантна етничка татковина. Меѓутоа, реалниот проблем со кој се соочуваме сега е како да се демобилизираат веќе мобилизираните етнички групи.

Клучни зборови: етнички идентитет, секјуритизација, десејуритизација, малцински права

ABSTRACT: ETHNIC IDENTITY AS A MOBILIZING TOOL

Throughout the history, many ethnic groups have vanished as they gradually lost their identity and were absorbed by other ethnic groups. The preservation of spiritual, social, and cultural distance from other ethnic groups, the refusal of assimilation and integration may, in favorable circumstances, ensure the survival of an ethnic group's identity. Ethnic mobilization has been the most important development that has led to improvements in the conditions of most ethnic minorities in Central and Eastern Europe. Without mobilizing themselves many ethnic group in the postcommunist world might have rema-

ined the vulnerable subjects of their states and societies. The objective of ethnic mobilization may be relatively modest, such increasing access to in the minority's languages. Other mobilizing groups may identify more ambitious goals, such as the reunification of an often mythical but still politically relevant ethnic homeland. However the real problem we are facing with now is how to demobilize already mobilized ethnic groups.

Key words: ethnic identity, securitization, desecuritization, minority rights

Вовед

Етнополитичката мобилизација најдобро може да биде објаснета како „процес преку кој групите се организираат околу некои карактеристики на етничкиот идентитет во потрагата по одредени колективни цели”.¹ Со други зборови, етнополитичката мобилизација се храни од незадоволството на луѓето за одредена неисполнетост и нивната одлучност да ги остварат нивните политички интереси. Иако политичката мобилизација на една етничка група е потешка ако нема добро оформен колективен идентитет, самиот мобилизирачки процес го збогатува и полни со енергија етничкиот идентитет и придонесува за формирањето на етничкиот групен политички идентитет. Следствено, етничката мобилизација е политизација на етничкиот идентитет.

Од друга страна, согласно со теоријата на Хечер за „внатрешен колонијализам” етничките групи се мобилизираат како резултат на хиерархиската културна поделба на работата. Има многу разлики меѓу етничките групи, но сите не водат до етнополитичка мобилизација. Во подрачјата каде што членовите на една етничка група се чувствуваат периферно во однос на доминантната етничка група, етничкиот идентитет меѓу членовите на периферната група станува посилен. Што повеќе групниот идентитет го одредува животот на индивидуата тоа е поголемо значењето на припадноста на етничката група. Зголемувањето на дистанцата меѓу етничките групи — дали е тоа културна или економска — ја зголемува маргинализацијата. Ваков внатрешен колонијализам, како што Хечер го нарекува, води кон нивна мобилизација. Во овој случај, групниот етнички идентитет се формира како одговор на околината.²

¹ Види: Zoltan Barany, “Ethnic mobilization in the postcommunist context: Albanians in Macedonia and the East European Roma”, во Zoltan Barany and Robert G. Moser (edited), *Ethnic politics after communism*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2005, pp. 78-107.

² Michael Hechter and Margaret Levi, “Ethno-Regional Movements in the West” во John Hutchinson and Anthony D. Smith (ed.), *Nationalism*, Oxford University Press, Oxford, 1994, pp. 184-195.

Според Барањи, за да се одржи и да просперира, етничкиот идентитет мора да биде внимателно заштитен, одржуван и зајакнат. Тој наведува дека етничкиот идентитет може да биде формиран и засилен преку бројни методи. Тоа може да вклучува славење на историските личности и значајни настани во минатото како и организирање фестивали за да се заштитат етничките традиции и култура на групата. Има неколку фактори кои ја охрабруваат мобилизацијата на етничките групи. Заедничките симболи коишто се широко прифатени и кон кои заедницата се однесува со љубов и лојалност помагаат во мобилизацијата на групата.³ Понатаму, знамињата, спомениците, поемите, химните и годишнините на историските настани можат, исто така, да придонесат за етничка кохезија. Барањи дури предлага „кога не постојат такви симболи или традиции тие треба да се измислат“.⁴ Веројатно најважен фактор кој може да ја стимулира етнополитичката мобилизација е некој вид политички промени (особено транзицијата од авторитарни во демократски режими). Транзиционите периоди најчесто одат рака под рака со намалувањето на ефективност на државната моќ и намалувањето на вниманието на државата кон работите коишто не се директно поврзани со нејзиниот опстанок. Како таква, транзицијата создава општи претпоставки за мобилизација на незадоволните или маргинализирани групи.⁵

Фундаментална потреба за политичка мобилизација на етничките групи е јасно формулиран идентитет кој го делат членовите на етничката заедница, го прифаќаат и го одржуваат. Етницитетот, како сите идентитети, е зависен. Тој покажува свесност за колективниот идентитет којшто се состои од атрибути како заедничка историја, традиции, култура и јазик. За најголемиот број луѓе етничката припадност е еден од најважните, ако не и најважен маркер на идентитетот. Според зборовите на Јозеф Ротшилд голема предност на етницитетот над другите маркери на личниот идентитет е „неговата способност да ги подигне и ангажира најинтензивните, најдлабоки и лични емоционални чувства“.⁶

Индивидуата може да има повеќе од еден идентитет, кои можат да се манифестираат во различни околности. На пример, лицето може да се смета себеси за етнички Германец, член на германската нација и Европеец. Движењето преку идентитетите во најголема мера зависи од степенот на важност која им се припишува на референтните групи, етничката група или нацијата. Наспроти тоа важноста е детерминирана од состојбата која владее на макро и микро рамниште. Надворешниот контекст и јавниот дискурс

³ Види: Ulf Hedetoft, (ed.), *Political Symbols, Symbolic Politics*, Brookfield, Vt.: Ashgate, 1998.

⁴ Barany, op. cit. pp. 78-107.

⁵ Ibid.

⁶ Joseph Rothschild, *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*, Columbia University Press, New York, 1981, p. 60.

имаат најголемо влијание во одредувањето на идентитетот. Важноста, меѓутоа е „zero-sum“ состојба, кога идентитетот на една група станува многу важен, тоа се постигнува на сметка на идентитетите на другите групи. Ако важноста на еден идентитет е сè поголема тогаш важноста на другите ќе биде сè помала. Ако ја следиме оваа логика, влијанието меѓу различните групи, не идентитетите, е такво што кога еден етнонационализам расте, групите коишто не се дел од тој етнонационален концепт ќе се мобилизираат против него. Надворешната интервенција го забрзува овој процес.⁷

Накратко, силниот етнички идентитет е суштествена претпоставка за етнополитичка мобилизација. Понатаму, ефективното водство на групата и организацискиот профил позитивно придонесуваат за мобилизацијата. Програмата, финансиските ресурси, комуникациите и симболите можат да бидат многу важни за мобилизацијата, но мобилизацијата може да биде спроведена и ако тие отсутствуваат.⁸ Меѓутоа, етничкиот како еден ултимативен бинарен маркер остава малку простор за маневар меѓу линиите, за „меѓурелациски врски“, за менувањето на политички сојузници. Политичкиот простор ексклузивно дефиниран во етничка смисла е статичен и нефлексибилен и честопати неспособен да се соочи со комплексната политичка, социјална и економска динамика на современите општества. Да се легитимизираат етничките политики повикувајќи се на националистичка мобилизација може да биде контрапродуктивно долгорочно гледано.

Секуритизација на малцинските права

Социеталната безбедност, според Бери Бузан, е еден од петте елементи на безбедноста, додека другите елементи се: воената, политичката, економската и безбедноста на животната средина.⁹ Сите овие елементи се сметаа како изворни елементи на државната безбедност: „општеството“ е само еден елемент каде што државната безбедност може да биде загрозувана. Меѓутоа, подоцна во книгата *Идентитет, миграција и новата безбедносна агенда во Европа*, Копенхагенската школа¹⁰ го реконцептуализираше својот петдимензионален приод кон безбедноста на Бузан: „општеството“ се смета како дел од

⁷ Nikolaos Zahariadis, "External Interventions and Domestic Ethnic Conflict in Yugoslav Macedonia", во *Political Science Quarterly*, Volume 118, Number 2, 2003, pp. 259-279.

⁸ Barany, op. cit., pp. 78-107.

⁹ Социеталната безбедност беше промовирана од страна на Бери Бузан во неговата книга: *People, States, Fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*, Boulder, Colorado, Lynne Rienner 2nd edn, 1991.

¹⁰ Терминот „Копенхагенска школа“ за првпат беше употребен од страна на Бил Мек Свини во неговиот труд: "Identity and security: Buzan and the Copenhagen school", во *Review of International Studies* 22 (1996), pp. 81-93.

државната безбедност, но и како „референтен објект“ на безбедноста. Сега постои „дуалност на државната и социеталната безбедност - претходното имајќи го суверенитетот како свој ултимативен критериум, и поновото кое упатува на грижите околу идентитетот.“¹¹ Додека опстанокот на државата зависи од одржувањето на нејзиниот суверенитет, опстанокот на општеството зависи од одржувањето на неговиот идентитет. Бузан и Вивер тврдат дека прашањето за опстанокот на општеството е прашање за неговиот идентитет. Во овие услови, Вивер ги дефинира „општествата“ како: политички значајни етнички/национални и религиозни групи кои можат да оперираат како дистинктивни референтни објекти на безбедноста во меѓународниот систем. Ако ја прифатиме дефиницијата за општествата како „индивидуалци кои се идентификуваат себеси како членови на заедницата“¹² оваа опсервација е аналитички точна.

Вивер ја дефинира социеталната безбедност како: „способноста на општеството да го зачува својот есенцијален карактер во променети услови и можни или актуелни закани“.¹³ Конкретно, таа се однесува на способноста да се обезбедат соодветни услови за развојот на традиционалните особености на јазикот, културата, религијата, националниот идентитет и обичаите. Тој предлага, за подобро разбирање, да се изучува процесот кога групата го чувствува својот идентитет загрозен. Ако ја прифатиме оваа дефиниција тогаш закани кон овие вредности почесто доаѓаат од владиниот апарат во рамките на државата отколку од владите на странските држави. Внатрешните закани по општествата се симптоматични за слабите држави во кои социеталните идентитети и владиниот апарат работат едни против други.

Социеталната безбедност не е социјална безбедност. Референтен објект на социеталната безбедност е општеството. Во случајот на нација-држава, разликата е мала помеѓу чистата дефиниција на државната безбедност и новата, многу покомплексна на државната безбедност во однос на социеталната безбедност. Меѓутоа, во многу други случаи кога разликата е витална, односно кога нацијата и државата не коенцидираат, безбедноста на нацијата (општеството) честопати ја зголемува небезбедноста на државата.¹⁴ Попрецизно, ако државата има хомогенизирачка „национална“ програма, нејзи-

¹¹ Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre: *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London, Printer, 1993. p. 25.

¹² Ibid, p. 24.

¹³ Ibid, p. 6.

¹⁴ Во многу анализи под терминот општества се подразбира: „нации“, „народи“, „национални малцинства“ или „етнички групи“.

ната безбедност по дефиниција ќе биде во конфликт со социеталната безбедност на „националните“ проекти на другите заедници во државата.¹⁵

Така, грижите за социеталната безбедност се однесуваат на какви било закани кои ќе го загорозат идентитетот на единицата. За Бузан, законите по социеталната безбедност можат да се случат преку „значителната употреба на репресивни мерки насочени кон изразувањето на идентитетот“, коишто можат да вклучуваат „забрана за користење на јазикот, имињата и облеката, преку затворање на верски објекти, до депортација или убивање на членовите на заедницата“.¹⁶

За одбрана на социеталниот идентитет Копенхагенската школа препознава дека „за општествата кои се под закана, еден едноставен одговор е да се зајакне социеталниот идентитет. Тоа може да биде направено со користењето на културолошки средства за да се зајакне социеталната кохезија и дистинкција и да се осигура ефективна репродукција на општеството“.¹⁷ Вивер внимателно ја анализира динамиката на заканата пришто забележува дека културата може да биде одбранета „со култура“, додавајќи дека „ако еден идентитет е под закана.....одговорот е зајакнување на постоечкиот идентитет. Во тој случај, последователно, културата станува безбедносна политика“. Заради тоа, најверојатен одговор на ваква закана е да се одбранат или да се повратат средствата и практиките кои овозможуваат изразување и континуитет на групниот идентитет.

Кога грижите за социеталната безбедност се разгледуваат во рамки на концептот за секјуратизација, одбраната на социеталниот идентитет се смета за дискурс кој му е по-

¹⁵ Примерот на државите кои настанаа по распадот на поранешна Југославија покажува дека кога нацијата и државата се совпаѓаат, во најголем дел, како на пример во релативно хомогената Словенија, внатрешниот етнички конфликт беше одбегнат. Таму каде што републиките беа повеќенационални или бинационални, како во Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија и Македонија се јавија сериозни проблеми за инклузивноста или ексклузивноста на тоа што ја сочинува нацијата. Некои од државите – Босна и Херцеговина, Србија – се фрагментираа поради проблемите со етничкото (идентитетот) и соодветните политички форми да се одржи новата држава. Ексклузивниот национален идентитет на доминантната националност во етничките мешаните држави веројатно ќе води до меѓуетничко насилство и ќе ја уништи државата (Србија); високо кохерентниот национален идентитет во една етничко хомогена република може да придонесе за една успешна транзиција (Словенија); и ексклузивните и натпреварувачки национални идентитети во една етнички поделена република ќе резултира со слаба и фрагментирана држава (Босна и Херцеговина).

¹⁶ Barry Buzan, "Societal Security, State Security and Internationalisation", во Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Printer, London, 1993, p. 43.

¹⁷ Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre, "Societal Security and European Security", во Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Printer, London, 1993, p.191.

тенцијално ставен на располагање на безбедносниот актер. Така говорот за социеталната безбедност ќе го претставува јазикот за егзистенцијалната закана даден како прашање за идентитет во име на колективитетот (општеството). Па оттука, јазикот на социеталната безбедност е јазикот на малцинските права. Следствено, за да се десекјуритизира социеталниот сектор потребно е јазикот кој го мобилизира колективниот идентитет да биде заменет.¹⁸

Социеталната безбедносна дилема

Посен пишува за безбедносната дилема во еден етнички конфликт која е честопати одредена од безбедносниот вакуум засилен не само со механизмите на војната, туку и со колапсот на голема или империјална регионална сила. Ваквата геополитичка флуидност не само што создава перцепции за продолжеток на заканите, туку, исто така, е единствена можност за некои етнички групи да ја зајакнат сопствената безбедност на сметка на безбедноста на другите. Како резултат на тоа, според него, сè додека структуралната состојба на теренот овозможува перцепции за укажаната можност за добивање поголема моќ, непријателските страни ќе преферираат да го продолжат конфликтот наместо да го разрешат.¹⁹

Најголема закана по безбедноста на една држава доаѓа од натпреварувањето на идентитетите во рамките на државата. Заканите се појавуваат кога идентитетите се меѓусебно исклучиви. Меѓутоа, не сите социетални идентитети се натпреваруваат меѓусебно. Идентитетите кои не се меѓусебно исклучиви би требало да бидат способни да когезираат. Но, во практиката заканите можат да бидат перцепирани ако пошироко распространетиот идентитет е перцепиран како доминирачки. Под претпоставка дека тензиите околу идентитетот и територијата се случуваат помеѓу општествата, ние можеме, по аналогија на меѓународната политика да зборуваме за социетална безбедносна дилема заклучува Бузан. На овој начин, отварајќи ја можноста за „безбедносната дилема“ Бузановото ангажирање во овој теориски концепт е повеќе или помалку недовршено.²⁰

¹⁸ Stefan Wolff, "Beyond Ethnic Politics in Central and Eastern Europe", во *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Issue 4, 2002, p. 1-20.

¹⁹ Barry Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", in *Survival*, Vol. 35, No. 1, 1993, p. 27-38.

²⁰ Согласно анализите за безбедносната дилема во етничкиот конфликт веројатно е дека насилството ќе еруптира дури ако има и прекин на огнот, договор или мировна мисија која времено ги спречила насилствата ако негативните перцепции за еден кон друг на непријателите не се значително променети, особено ако историјата на конфликтот е свежа и сè уште трае. Обновувањето на непријателствата ќе биде уште веројатно ако опонентите видат можност за евентуално редефинирање на границата.

Меѓутоа, фундаментално, состојбата на субдржавно ниво е различна од состојбата во меѓународниот систем. Причината е дека на меѓудржавно ниво постои авторитетот на државата и нема целосна анархија, меѓутоа, на внатрешдржавно ниво ситуацијата е сосема поинаква. Ако субсоциеталните групи ги гледаат работите поинаку отколку мнозинството, Бузан и Вивер не нудат критериум по кои ќе се просудува и ќе се решаваат недоразбирањата. Кој ќе зборува во име на општеството и кој ќе суди за заканите?

Социетална безбедносна дилема постои кога акциите на едно општество, во обидот да ја зголеми својата социетална безбедност (зајакнување на сопствениот идентитет), предизвикува реакција на второто општество, која, на крајот, ја смалува социеталната безбедност на првото општество (слабеејќи го неговиот идентитет). Согласно логиката на безбедносната дилема, претпоставката за „најцрното сценарио“ провоцира процес за акција и реакција меѓу инволвираните општества.²¹

Ова сценарио Кенет Боулдинг го опишува како „два различни типа на некомпатибилност“.²² Првиот може да се нарече „реална“ некомпатибилност и вториот „илузорна“ некомпатибилност. Првиот егзистира кога безбедноста на двете страни не може да биде реализирана. Ако моите безбедносни потреби предизвикуваат твоја небезбедност, тогаш нашите безбедносни потреби се јасно некомпатибилни. Втората се поврзува со состојбата кога безбедноста на обете страни е можна само ако тие можат тоа да го видат. Ова се темели на мисперцепцијата. Двете страни погрешно го перцепираат тоа што на другиот му е потребно за да го обезбеди сопствениот идентитет. Обата актери не успеваат тоа да го осознаат: секоја страна е несвесна дека таа му создава небезбедност на другиот. Ова имплицира дека безбедноста за двете страни може да биде постигната ако тие можат да ја разберат состојбата во која се наоѓаат. Оттука ние може да зборуваме за компатибилноста/некомпатибилноста на социеталните безбедносни потреби на општествата.

Социеталната безбедност може да биде набљудувана како важна компонента на државната безбедност, но само како компонента и интегрален дел, но не и како дистинктивен референтен објект во меѓународниот безбедносен систем. Ако општеството не е

²¹ Кога зборуваме за социеталната безбедност во одредена држава тогаш треба да имаме предвид дека таа влијае и на регионалната безбедност. Со други зборови, кога ги анализираме социеталните безбедносни проблеми во одредена држава тоа треба да го правиме набљудувајќи ги перцепциите и грижите на другите, коишто се така поврзани да националните безбедносни проблеми не можат рационално да се анализираат еден без друг. Социеталната безбедносна дилема може да егзистира и на меѓудржавно рамниште исто така, меѓутоа, многу е помалку веројатно дека тоа ќе предизвика војна. Мисперцепцијата меѓу државите најверојатно ќе предизвика пречки во нивната соработка.

²² Kenneth Boulding, "National Images and International Systems", во James N. Rosenau (ed.), *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research Theory*, Free Press, New York, 1969, pp. 429-30.

безбедно во рамките на државата, целата држава ќе биде нестабилна. Државата во која општествата и владата имаат различни цели е слаба како држава и може да опстојува како „нечесна држава“, ако владата ја одбива соработката со меѓународната заедница (пример, Србија во времето на Милошевиќ), или како „лабараторија на меѓународната заедница“²³, ако владата некритички целосно ја прифаќа соработката со меѓународните организации (примерот со Македонија). Посакувано решение е да се најде баланс (случајот со Естонија) помеѓу влијанието на меѓународната заедница и националниот интерес. Според Мерје Кус, Естонија се обидува да го направи „крајно селективно и флексибилно влијанието за про и контра аргументи за ЕУ промовирајќи ја Естонија како европска од една страна, а од друга страна минимизирајќи го влијанието на странските институции во врска со државјанството и малцинските човекови права во Естонија.“²⁴

Заштитата на националниот идентитет и интеграцијата во евроатлантските супранационални институции не е едноставна задача. Тие можат да коегзистираат ако не се спротиставени. Силниот надворешен интерес ја става владата во тешка позиција. Од една страна, успешните влади ги следат препораките од ОБСЕ и ЕУ. Додека од друга страна, тие се соочуваат со критика од опозицијата дека им се во „рацете“ на овие институции.

Дали е возможна десекјуритизација на малцинските права?

Во контекст на малцинските права, меѓутоа, потребата на дел од малцинството (а понекогаш, исто така, и на мнозинството) за посебност на групата го блокира отстранувањето на јазикот на малцинските права заради тоа што јазикот на индивидуата е потчинет на јазикот на колективитетот. Со други зборови, како е можно да се изврши десекјуритизација преку деконструкција на идентитетот кога истовремено малцинството и мнозинството многу често се борат за хранење на посебноста на колективитетите?

Оттука Пол Рое заклучува „дека десекјуритизацијата на малцинските права логички гледано е невозможна“.²⁵ Заради тоа тој предлага да се земат предвид алтернативните начини за справување со прашањето за секјуритизацијата: ако малцинските права не можат секогаш да бидат „трансформирани“, тогаш веројатно наместо тоа тие понекогаш можат да бидат „менаџирани“. Во таа смисла менаџирањето се однесува на „разумна“

²³ Овој термин е користен од страна на Malvern Lumsden во: *Peacebuilding in Macedonia (Searching for Common Ground in Civil Society)*, International Peace Research Institute, Oslo, 1997, p. 7.

²⁴ Merje Kuus, "European Integration in Identity Narratives in Estonia: A Quest for security", *Journal of Peace Research*, vol. 39, 1(2002), p. 102.

²⁵ Paul Roe, "Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization", *Security Dialogue*, vol. 35, no. 3, September 2004, p. 290.

секјуратизација, за „рационална“ (не ирационална) секјуратизација. Кога ќе се случи социеталната безбедносна дилема, менаџирањето се однесува за нивна „митигација“ а не „трансцендација“. Според него, менаџирањето може да ги „нормализира“ малцинските права во смисла на правење обид за регулирање на малцинско-мнозинските односи преку полиберални и демократски форми. За ваква стратегија, потребно е недвосмислено прифаќање на тезата дека двете страни имаат автентични безбедносни грижи. Заради тоа, стратегијата треба да ја помести состојбата од состојба на небезбедност (недоволна одбрана) во состојба на безбедност (доволна одбрана). Рое тврди дека малцинството ќе се чувствува сигурно „кога одредени одредби/закони/механизми се воспоставени кои ќе го гарантираат неговото постоење“ (во идентитетска смисла), додека слично „мнозинството, исто така, може да се чувствува безбедно ако знае дека малцинството ќе работи (политички, економски и, исто така, социетално) во постоечките државни рамки.“²⁶

Зборувајќи за малцинските права, Кимлика забележува дека додека на Запад барањата на малцинствата се оценуваат од аспект на праведноста во голем дел на Централна и Источна Европа тие се поврзуваат со безбедноста. И уште поважно, дискурсите за праведност и за безбедност „се движат во различни правци“. Па така безбедносниот дискурс ефективно го затвора просторот за малцинските права да бидат разгледувани од аспект на праведноста. Кимлика тврди дека разликата во становиштата, меѓу праведноста (во Западна Европа) и безбедноста (во Источна Европа) може, сама по себе да биде контроверзна. Затоа Кимлика дава аргументи дека најнеефективна стратегија за зајакнување на малцинските права во оваа ситуација е „да се десекјуратизира дискурсот... да се доведат луѓето во состојба да размислуваат попрво за малцинските барања од аспект на праведност/еднаквост, отколку од аспект за лојалност/безбедност.“²⁷ Кимлика нагласува дека, иако виртуелно сите либерални демократии се обидуваат да шират единствена социетална култура во рамки на нивната територија, потребно е владините политики да охрабруваат одржување на две или повеќе социетални култури во рамки на државата. Формата на поддршка која се дава може да варира во зависност од состојбата. Тоа може да вклучува поддршка за образование на малцинството на мајчин јазик, користење на малцинскиот јазик во јавната администрација, за именување на улиците и

²⁶ Ibid.

²⁷ Will Kymlicka, "Justice and Security in the Accommodation of Minority Nationalism: Comparing East and West", unpublished paper; to appear in Alain Dieckhoff (ed.), *Nationalism, Liberalism, and Pluralism*, New York (forthcoming) cited by Paul Roe, "Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization", *Security Dialogue*, vol. 35, no. 3, September 2004, pp. 279-280.

употреба во медиумите, давање религиозни права, културни права дури и политичка автономија.²⁸

Ако се потсетиме на она што Бузан го има напишано за можните закани за национално дефинираните идентитети, ние можеме да гледаме на мултикултурните политики како на нешто што е спротивно на политиките кои создаваат социетални закани. Заради тоа, ако владините политики се темелат на мултикултурните идеи и тие идеи се широко поддржани од мнозинството, тогаш претставниците на националното малцинство не мораат да го секјуритизираат нивниот идентитет за да ги уживаат посебните малцински права. На тој начин десекјуритизацијата на малцинските права бара промена од националистичка, монокултурна практика кон мултикултурна политика. Ако оваа промена во практиката не е придружена со промена во идентитетскиот дискурс, може да се очекува дека новата политика нема да трае долго. Со други зборови, идентитетите и практиките се меѓуповрзани.²⁹

Изнесувајќи го она што тој го опишува како „интеркултурен дијалог“, Парек се обидува да ги одбегне пропустите на постоечките мултикултурни приоди. Парек своето објаснување го темели на премисата дека славењето на различноста може да ја охрабри разликата и, исто така, неговата сегрегација може да доведе до конфликт. Затоа, она што тој го предлага е тип на мултикултурализам во кој секој ги почитува законите и вредностите на нацијата-држава, но каде што различните културни форми се сепак одржливи. Ваквиот „интеркултурализам“ се чини дека промовира некој вид меѓусебно позајмување меѓу културно дефинираните групи. Јас ќе земам нешто од тебе, ти ќе земеш нешто од мене. На крајот, ние создаваме нешто ново за нас двајцата, но ние сè уште задржуваме доволно од тоа што нè прави нас различни. Овој процес, исто така, може да се смета за „акуртулизација“ – побенигна форма на асимилацијата, каде што членовите на една заедница се приспособуваат (тие не се присилени да се приспособуваат) кон културата на другиот.³⁰

Стефан Вулф наведува дека националната мобилизација, без разлика дали се случува кај дел од малцинството или мнозинството, секогаш има една ексклузивна агенда и

²⁸ Will Kymlicka, "Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe", во Will Kymlicka & Magda Opalski, (ed.), *Can Liberal Pluralism be Exported?: Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, Oxford University Press, Oxford, 2001, pp. 13-105.

²⁹ Barry Buzan, "Societal Security, State Security and Internationalisation", во Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter, London, 1993, pp. 41-58.

³⁰ Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Macmillan, London, 2000.

на тој начин речиси неизбежно создава производи дијаметрално спротивни на она за што Кимлика се залага, имено „значителен прогрес на односите меѓу државата и малцинството“. Во неговите анализи за динамиките на меѓуетничките односи во Централна и Источна Европа тој попрво се залага за деетнизација на секојдневните политики, отколку за легитимација на националната мобилизација. Ако политичките проблеми не добиваат етничка димензија, тие ќе почнат да ја губат нивната безбедносна релевантност: деетнизацијата ќе продолжи со десекјуритизацијата на политичкиот простор. Таму каде што безбедносните проблеми се објаснуваат со етничка терминологија легитимизацијата на националната мобилизација е многу веројатна дури и ако постојат одредени можности за легитимација на мобилизација по етничка линија, безбедносните проблеми, особено ако се потенцијално поврзани со територијалниот интегритет и националниот суверенитет, многу тешко ќе го изгубат сензитивното. Па така, најголем предизвик за фундаментална промена во јавното мислење не е прифаќањето на националната мобилизација туку да се прифати потребата за реформи кои ќе ја направат националната мобилизација непотребна. Тоа ќе бара, според него, мнозинството да ја прифати одговорноста за заштита и интеграција на малцинствата. На крајот, тој додава, „демократијата е успешна, меѓу другото, заради ветувањето дека мнозинството нема да ја злоупотреби својата позиција и ќе донесува одлуки кои, исто така, ќе ги рефлектираат интересите на малцинствата“. Тоа, исто така, ќе значи дека малцинствата (и нивните надворешни патрони) ќе ги усогласат нивните барања и ќе бидат многу пофлексибилни во начините на кои ќе се обидуваат да ги остварат нивните легитимни барања.³¹

Мати Јутила наведува дека десекјуритизацијата на малцинските права не е едноставно создавање можности за регулирање на малцинските права на темелот на човековите права, на пример, наместо на безбедноста, туку тоа е, исто така, „создавање можности за инкорпорирање на прашањето за малцинските права во обидот за алтернативно формирање на политичката заедница“. Јутила нуди аргументи дека процесот на деесејуритизација на малцинските права на тој начин е процес на реконструкција на идентитетите. Разбирањето на идентитетите како отворен процес ја отвора теоретската можност за ова. Во практиката, може да биде тешко да се создаваат содржини во кои приказните на различните национални групи се раскажуваат на начин на кој тие не се закана едни за други. Меѓутоа, ако состојбата се „нормализира“, тогаш тоа може да биде случај кога преговарањето и флексибилноста на идентитетите е повторно зголемена.³²

³¹ Wolff, op. cit., pp. 1-20.

³² Matti Jutila, "Desecuritizing Minority Rights: Against Determinism", *Security Dialogue*, vol. 37, no.2, June 2006, pp. 167-185.

Десејуратизацијата на малцинските права подразбира раскажување на приказни за мнозинството и малцинствата на таков начин што тие групи не се исклучуваат една со друга од политичката заедница. Државата е претставена како држава на и држава за две или повеќе национални или етнички дефинирани групи. Да се промени приказната и да се добие поддршка за новата содржина може да биде тешко, дури практично невозможно во постконфликтен контекст, меѓутоа тоа не е засекогаш невозможно. Добар пример за реконструкција на националните односи може да биде Естонија. Пами Алто ги проучувал дискурсите („безбедносно/идентитетските проблеми“) во кои се конструирани односите меѓу етничките Естонци и „Русофоните“. Тој заклучува дека, иако дискурсот од деведесеттите години на минатиот век кој ги презентира меѓуетничките односи од аспект на закани и безбедност е сè уште широко присутен во општеството новиот дискурс на десејуритизација станува сè поважен во новиот стратегиски контекст.³³

Најдемократските системи на владеење, особено оние коишто имаат долгорочна стабилност, се темелат на компромис и консензус. Во етнички шареноликите општества, компромисот може да биде најден дали преку воспоставувањето на политички релевантни етнички идентитети, или преку нивно политичко релативизирање и преку градењето на демократски политички простор за прашањата коишто не се поврзани со етничкиот идентитет. Првиот приод може да биде потребен за времени периоди на транзиција, особено по насилни етнички конфликти, кога основните физички и други безбедносни потреби на различните групи остануваат високо на агендата за членовите на групата и нивните политички претставници. Градењето институции кои им служат на партикуларистичките агенди на индивидуалните елити е, исто така, честопати полесно ако тоа ѝ обезбедува на дадената елита доволно лично охрабрување да потпишат договор којшто ќе им обезбеди моќ, престиж и доход. Така, овој пат може да биде најбрз и понекогаш единствен начин да се воспостави мир меѓу конфликтните групи. проблемот, меѓутоа, е што градењето институции врз етничките идентитети е погубен за општествата на долги патеки и ја легитимира националистичката мобилизација. Ова самото по себе неизбежно води кон обновување на насилниот конфликт. Меѓутоа, организирањето на политичкиот простор околу етничките идентитети секогаш ќе биде полесно за малцинските и мнозинските национализми да го задржат просторот и да ги мобилизираат своите респективни групи едни против други.³⁴

³³ Aalto Pami, "Revisiting the Security/Identity Puzzle in Russo-Estonian Relations", во *Journal of Peace Research*, vol. 40, no. 5, 2003, pp. 573-591.

³⁴ Wolff, op. cit., pp. 1-20.

Наместо заклучок

Точно е дека без барањата за посебен идентитет, малцинствата не можат да бараат посебни јазични права или културна автономија, која ја формира основата за малцинските права. Но, исто така е точно дека потребата за посебен малцински идентитет самата по себе не претставува некој вид безбедносен проблем. Јазикот на безбедноста секогаш е поврзан со начинот на кој референтниот објект е дефиниран. Десекуритизацијата на малцинските права е невозможна единствено во општеството кое е дефинирано на таков начин што вклучува само една национална група која ги смета контактите со сите други етнички групи како закана. Постојат групи во секоја земја кои се обидуваат да ја презентираат „нивната“ држава како држава на единствено „нивната“ нација, но етнонационалистите не се единствените кои имаат право да ги раскажуваат приказните на политичката заедница. Приказните на мнозинствата и малцинствата можат да бидат раскажувани на таков начин што тие нема да ги исклучуваат едните или другите од политичката заедница. Но вистинското прашање е, кој ќе ги иницира овие нови приказни? Како и во случајот со идентификувањето на заканите и секуритизацијата на социеталниот сектор, во принцип кој било може да ја започне новата приказна и да биде актер на десекуритизацијата. Ако нема гласови кои зборуваат за закани во идентитетска смисла, или ако таквиот говор не е прифатен од релевантна публика, објектот не е секуритизиран. Ова е, исто така, точно за малцинставата. Дебатите за малцинските прашања не се секогаш од итна природа или поприоритетни од другите политички или економски дебати. Малцинските права не се секогаш прашање „да се биде или да не се биде“.

Етничкиот идентитет, иако општествено конструиран, е главен мобилизирачки фактор во етничките конфликти, и како таков останува многу релевантен и виден од страна на членовите на групата и политичките елити како загрозен од другите во периодот по етничкиот конфликт. Чувството на закана, т.е. социеталната безбедносна дилема, влијае на политичките елити и населението. Меѓутоа, ако мировниот процес е успешен во справувањето со перцепираните некомпатибилности, чувството на закана по извесно време треба да исчезне и интеракцијата меѓу етничките групи и елити треба да резултира со помирување означено со заемно прифаќање, доверба и промена на негативните перцепции на едните кон другите.

Користена литература

- Barany Zoltan, "Ethnic mobilization in the postcommunist context: Albanians in Macedonia and the East European Roma", vo Zoltan Barany and Robert G. Moser (edited), *Ethnic politics after communism*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2005.
- Boulding Kenneth, "National Images and International Systems", vo James N. Rosenau (ed.), *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research Theory*, Free Press, New York, 1969.
- Buzan Barry, "Societal Security, State Security and Internationalisation", vo Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Printer, London, 1993.
- Hechter Michael and Levi Margaret, "Ethno-Regional Movements in the West" vo John Hutchinson and Anthony D. Smith (ed.), *Nationalism*, Oxford University Press, Oxford, 1994.
- Hedetoft Ulf (ed.), *Political Symbols, Symbolic Politics*, Brookfield, Vt.: Ashgate, 1998.
- Jutila Matti, "Desecuritizing Minority Rights: Against Determinism", *Security Dialogue*, vol. 37, no.2, June 2006.
- Kuus Merje, "European Integration in Identity Narratives in Estonia: A Quest for security", *Journal of Peace Research*, vol. 39, 1(2002).
- Kymlicka Will, "Justice and Security in the Accommodation of Minority Nationalism: Comparing East and West", unpublished paper; to appear in Alain Dieckhoff (ed.), *Nationalism, Liberalism, and Pluralism*, New York (forthcoming) cited by Paul Roe, "Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization", *Security Dialogue*, vol. 35, no. 3, September 2004.
- Kymlicka Will, "Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe", vo Will Kymlicka & Magda Opalski, (ed.), *Can Liberal Pluralism be Exported?: Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Lumsden Malvern, *Peacebuilding in Macedonia (Searching for Common Ground in Civil Society)*, International Peace Research Institute, Oslo, 1997.
- Pami Aalto, "Revisiting the Security/Identity Puzzle in Russo-Estonian Relations", vo *Journal of Peace Research*, vol. 40, no. 5, 2003.
- Parekh Bhikhu, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Macmillan, London, 2000.
- Posen Barry, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", in *Survival*, Vol. 35, No. 1, 1993.
- Roe Paul, "Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization", *Security Dialogue*, vol. 35, no. 3, September 2004.
- Rothschild Joseph, *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*, Columbia University Press, New York, 1981.

- Waever Ole, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre, "Societal Security and European Security", vo Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Printer, London, 1993.
- Wolff Stefan, "Beyond Ethnic Politics in Central and Eastern Europe", vo *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Issue 4, 2002.
- Zahariadis Nikolaos, "External Interventions and Domestic Ethnic Conflict in Yugoslav Macedonia", vo *Political Science Quarterly*, Volume 118, Number 2, 2003.

СПЕЦИФИЧНОСТА НА РАКОВОДЕЊЕТО СО ПОЛИЦИЈАТА

Оливер БАКРЕСКИ
Срѓан МИЛАСИНОВИЌ

351.74:005

АПСТРАКТ

Полицијата како организациски систем не може да се замисли без раководењето. Раководењето како определен начин на насочување на задачите од повисоко ниво на пониско ниво и степен на сложеност и извршување го претставува дијалектичкото единство и заокружен процес во конечното постигнување на целите. Денес, современиот пристап на раководење со полицијата сè повеќе инсистира на позиционираната моќ и авторитет како традиционален начин за влијание во полицискиот систем. Со тоа се овозможува серија чекори или насочување на акциите во правец на остварување на дефинираната цел. Текстот претставува критички осврт на раководењето со полицијата како една своевидна специфичност и посебна карактеристика во работењето на полицијата. Истовремено, во текстот се прави обид покрај нивоата на раководење со полицијата да се прикажат состојбите во оваа област во Република Македонија.

Клучни зборови: раководење, безбедност, безбедносен сектор, полициска организација, функции.

ABSTRACT

The police seen as an organizational system are unimaginable without direction and leadership. The direction itself as a specific way of guidance in tasks' performance from a higher to a lower level and with a certain level of complexity and execution represents dialectical unity and a consistent proces. The modern approach puts more emphasis on the positioned power and authority as a traditional way of imposing influence over police. It enables a series of steps or direction of the actions towards the defined aim's achievement. The paper is a critical review on the process of direction over police as a specific trait of the police's overall function. At the same time, the paper invests efforts into analysis of the state of affairs in the Republic of Macedonia.

Key words: direction, security, security sector, police organization, functions

Вовед

Раководењето со полициските системи бара еден нов модел кој во сложени и отворени општествени односи, со добро осмислена безбедносна политика и стратегија ќе овозможи севкупното дејствување да биде засновано на научно-стручни и искуствени премиси. Меѓутоа за да може ефикасно да се имплементираат сите активности потребно е целосно ангажирање на човечкиот фактор. Исто така, мора да се усвојат оние претпоставки кои се неопходни за успешно извршување на специфичните задачи. Посебно, раководните лица во безбедносните структури мора внимателно и ефикасно да ги следат сите општествени промени, за да можат навремено на сите хиерархиски нивоа да создадат клима за прифаќање и организирање на новите состојби. Во таа смисла треба да се развијат ставови и убедување, а посебно култура на безбедносно однесување и дејствување во сложени безбедносни ситуации, коишто ќе бидат гаранција за хуман пристап во остварување на задачите. Кога ќе се постигне тој корелативен однос меѓу сфаќањата и значењето на полицискиот систем во општеството, потоа прифаќањето на сите негови организациски, оперативни и други карактеристики, како и подготвеноста за операционализација на претходно усвоената безбедносна политика и стратегија, тогаш може да се каже дека ќе се задоволат потребите, залагањата и нужностите на целокупното општество. Меѓутоа, за да можат полициските организации ефикасно да ги извршуваат своите општествени задачи, еден од значајните фактори кој влијае на севкупните активности се моралните вредности на раководните структури и на останатите припадници на безбедносниот сектор. Тоа значи дека почитта како релевантна вредносна и клучна компонента, а особено на раководниот профил има доминантно влијание, посебно кога е во прашање навременото и ефикасно решавање на негативните појави и однесувања. Значи, без почитта како вредносна димензија важна за раководење во полициските структури не може воопшто да зборуваме за нивно успешно обликување, развој и просперитет. Затоа е потребно и професионално совладување на широките подрачја на безбедносни сознанија. Професионалната филозофија доколку ја следи етички кодекс тоа ќе обезбеди одредени безбедносни правила и однесувања со одредени знаења кои ќе покријат одредено подрачје, што ќе доведе до осмислување на креативни решенија во обликување на хиерархиските проблеми при донесувањето одлуки во одредената специфична безбедносна проблематика. Освен тоа, треба да ги спомнеме авторитативноста, оперативноста, креативноста, анализирањето и синтетизирањето на безбедносните и други појави, однесувања и сл., а со цел институционално-организациско прилагодување на новите сестрани и сложени безбедносни барања на демократските општества.

1. Поим и значење на раководењето

Терминолошката систематизација, улогата и содржината на раководењето е честа тема со различни толкувања од голем број автори. Тие различни сфаќања на исти појави и нивно различно означување е последица на различни општествени, претпоставки, па и со идеолошки одредувања, од користење различни научни методи во различни области на општествениот живот и работа итн.

Постојат мислења дека раководењето е процес на пренесување на одговорноста преку практична примена на знаењата и искуствата од страна на раководните структури. Раководителот е личност кој ги анализира состојбите, одлучува за решавање на проблемите и ги остварува функциите на организацијата. Начинот на извршување на функциите во самата организација кои ја сочинуваат неговата работа е опишан како раководење.

Раководењето го прави дијалектичкото единство на активноста и е заокружен процес, насочен кон конечното постигнување на целите. Во суштина раководењето и команднувањето е посредничка активност со која се поврзува управувањето со извршувањето.

Раководење е пониско ниво на насочување и помалку сложено од управувањето, но повисоко ниво и посложено од извршувањето. Тоа всушност е трансмисионата врска помеѓу управување како највисоко ниво на насочување на најголемата сложеност и извршување како најниско ниво на насочување и најмала сложеност. Со раководењето во процес на извршување се реализираат управувачките одлуки што значи е одговорно за остварување на управувањето како процес и како начин на насочување.

Раководењето е поимно поврзано за постоењето на систем. Тоа значи дека нема раководење без систем, иако има систем без раководење. На поврзаноста на раководењето со постоењето на систем укажуваат некои негови карактеристики изразени во дефиницијата на системот на раководење: збир на идеи, материјали, живи суштества или функции поврзани по одредена концепција во заокружена, релативно независна целина.

Раководењето се појавува со првата поделба на трудот. Тоа станало потребно штом две или повеќе лица требало одвоено да извршат некој процес на работа.

Во теоријата во однос на раководењето се среќаваат следните гледишта:

- раководењето се дефинира како начин за определување на долгорочна и сеопфатна прилагодливост на организацијата кон опкружувањето. Тоа се дефинира и како процес на идентификација, избирање и извршување на работите на најефикасен начин остварување на долгорочна компатибилност меѓу внатрешните искуства и ресурси на организацијата;

- раководењето е насочена работа кон остварување на целите на организацијата. Понатаму, тој раководењето го образложува како динамичен процес кој ги има следниве функции: планирање, организирање, командување, координација и контрола;

- раководењето е наука која ги остварува поставените цели преку ефикасно искористување на човечките и другите ресурси на организацијата врз основа на пропишани правила и процедури,

- под раководење се подразбира сестрано насочено организирано влијание на човекот или на група луѓе на некој предмет, поради остварување конкретни резултати;

- раководењето се дефинира и како систематизирано знаење за пристапот и начините за водење на акциите на организацијата.

Имајќи го предвид изнесеното може да се констатира дека сè уште не постои универзално прифатена дефиниција за раководење. Иако, презентираниите гледишта се дивергентни, сепак можат да се извлечат неколку заеднички елементи со кои се доаѓа до една посинтетизирана дефиниција според која раководење може да биде претставено како континуиран процес на донесување одлуки за ефикасно извршување на задачите во насока на остварување на целите на организацијата.

2. Специфични карактеристики на раководењето со полицијата

Раководењето со полицијата е многу сложена дејност во која се бара знаење и искуство за да се обезбеди функционирањето на полицијата и на полициските службеници во процесот на остварување на поставените цели на полицијата во согласност со утврдените управувачки претпоставки. Во полицијата, раководењето има пресудна улога во употребата на единиците при извршување сложени задачи. Исто така, досегашните искуства укажуваат на тоа дека добар раководител е оној кој создава атмосфера за работа, оној кој создава поттикнувачка и мотивирачка клима и го наградува секој придонес кој води кон успех, оној што знае како да реагира во сложена безбедносна ситуација, оној што знае да донесе правилна и навремена одлука за употреба на силите и средствата и оној кој брзо го етаблира организациониот систем за извршување на задачите. Успешното раководење со полицијата е одлучувачко во остварувањето на одредени задачи и е ориентирано кон намалување на безбедносните предизвици и решавање конкретни безбедносни проблеми.

Раководењето со полицијата се разликува од раководењето со војската. Разликите се резултат на специфичните задачи кои ги остварува полицијата и на постојаната динамичност на полицискиот систем.

Полицискиот систем е специфичен општествен систем, а неговата специфичност се однесува на:

- општествените цели кои произлегуваат од широкиот спектар задачи. Тоа значи дека полицискиот систем сам по себе не е цел, туку систем кој ги остварува општите општествени цели;

- екстремно спротиставување на неговите цели со оние коишто ја загрозуваат безбедноста на државата, на граѓаните и на имотот;

- единство во спротиставените поединечни начела (јавност/отвореност и тајност/затвореност) во неговото функционирање;

- дејствување (функционирање) во различни услови, со висок степен на неизвесност, појава и развој на безбедносните случувања;

- посебност на организацијата, начелата, принципите и методите на функционирање и работа.

Полицискиот систем во својата работа се карактеризира не само со неговата специфичност, туку и со одредена динамичност. Начелно, таа динамичност произлегува од:

- високиот степен на настанување на непредвидливите безбедносни појави и случувања (загрозувањата не бираат облик, место и време) што бара од безбедносниот систем соодветно реагирање во услови на изненадување;

- тешко предвидување и функционирање во различни услови за остварување на функцијата што од системот бара секојдневна подготовка за ефикасно остварување на функцијата и во најтешки услови;

- нагласена различност, односно неповторување на задачите, што бара честа промена на организациските елементи на системот и нивно прилагодување во зависност од задачите;

- територијална сеопфатност и временски континуитет во остварување на функцијата, што бара секојдневна подготовка за извршување на задачите на целата територија и во секое време;

- потребен секојдневен аналитички пристап од претходните случувања, што би значело стекнување искуство и изградба на нови методи во работата и раководењето.

3. Раководење со полицијата во Република Македонија

Полицијата на Република Македонија претставува единствен хиерархиски систем со повеќе функционални подсистеми кој треба да овозможи корелативно-функционално дејствување и извршување на различни безбедносни задачи утврдени со закон.

Полицијата, самите безбедносни проблеми може успешно да ги решава само со постоење на добра, јасна и конзистентна организациска и функционална поставеност на хиерархиските нивоа на раководење со полицијата. Исто така, хиерархиските нивоа и односи на полицијата треба да се засноваат на соодветна законска и подзаконска регу-

латива (Законот за внатрешни работи, Законот за полиција, како и подзаконски акти), како и на потребниот авторитет, професионалност, знаење, компетентност, стручност, доследност, темелност итн., како основни елементи препознатливи за сите нивоа на раководење. Ваквите претпоставки ќе овозможат да се обезбеди потребната флексибилност и прилагодливост на полициската организација, а прецизните овластувања и одговорности на полициските службеници во остварување на конкретните безбедносни задачи.

Дејствувањето на полицијата воопшто и на сите потсистеми (организациони единици) треба да се одвива во согласност со определбата за гарантирање на правата и слободата на граѓаните и демократските вредности во државата, и уставниот поредок на државата, како и врз начелата на одмереност, сразмерност, толереанција и слично. Ова овозможува активностите да бидат насочени кон остварување на општата заедничка цел.

За правилното разбирање на полициската организација потребно е да се знае нејзината структура и начинот на нејзиното функционирање и раководење преку нивното дијалектичко единство. Притоа, самата структура и начинот на раководење ја опфаќа вкупноста на елементите, односите и управувачките претпоставки што овозможуваат брзо, енергично, ефективно и ефикасно реагирање во секоја сложена безбедносна ситуација. Тоа најнапред подразбира систематичност и системско препознавање и идентификување на проблемот, до кое треба да се дојде преку соодветно изразување на концептуално и концепциско пропишано функционирање на полицискиот систем изразено преку одлучност, способност, храброст и одговорност, како и умешност, владеење со вештини и знаење во справување со конкретна безбедносна ситуација. Основна претпоставка за тоа секако е постоење на аналитичко-синтетизиран научен и стручен пристап со критичка опсервација на состојбата, односно целосен пристап кој овозможува согледување на состојбата, предвидувања и прогнози, планирање, подготовка за дејствување (превенирање или преземање на репресивни мерки) итн.

Нивоата на раководење со полицијата во Република Македонија се базираат на хиерархиската поставеност на самата полициска организација и на субординацијата. Највисокото ниво на раководење со Министерството за внатрешни работи на Република Македонија му е доверено на министерот за внатрешни работи кој е политичка личност и е член на Владата на Република Македонија. Веднаш по него хиерархиски се поставени заменик на министерот за внатрешни работи и државниот секретар со нивните кабинети. Како најважни органи во состав на Министерството за внатрешни работи се позиционирани и Бирото за јавна безбедност и Управата за безбедност и контраразузнавање. На чело на Бирото за јавна безбедност и Управата за безбедност и контраразузнавање стојат директори со нивни заменици и помошници. Во согласност со актуелната органи-

зациската поставеност на Министерството за внатрешни работи, Бирото за јавна безбедност опфаќа повеќе сектори на чие чело стојат помошници на директорот кои се стратегиски тела во донесувањето одлуки во Министерството за внатрешни работи. Во рамките на Бирото за јавна безбедност се наоѓаат Централните полициски служби на чело со началник, во чии рамки се систематизирани повеќе оддели и сектори на чело со началници.

Во согласност со организациската поставеност на Министерството за внатрешни работи и како резултат на спроведените реформи, се систематизирани осум сектори за внатрешни работи кои ги предводат началници, во чии рамки егзистираат полициски станици со кои раководат командири и надворешни канцеларии за криминалистички работи со кои раководат главни инспектори – раководители. Во рамките на Министерството егзистираат и четири Регионални центри за гранични работи и тоа: Регионален центар за гранични работи – Север, Регионален центар за гранични работи – Исток, Регионален Центар за гранични работи – Југ и Регионален центар за гранични работи – Запад. Сите овие сектори и регионални центри за својата работа одговараат пред Директорот на Бирото за јавна безбедност.

Поделбата на нивоата на раководење на полицијата во Република Македонија е направена според основната теорија на системот врз основа на кои се формираат три нивоа (елементи) на раководење и тоа: стратегиско, координативно-тактичко ниво и оперативно ниво.

Стратегиското ниво се однесува на главното или на генералното ниво на раководење преку кое треба да се поставуваат и извршуваат стратегиските задачи и да се поврзат со средината. Координативно-тактичкото ниво се однесува на средното ниво на раководење кое е блиску до нивото на раководење на оперативното ниво. Оперативното ниво на раководење е она ниво каде се спроведуваат и се извршуваат поставените задачи. Тоа се однесува на блиската соработка помеѓу наредениот и извршителот, а тоа значи дека оперативното ниво непосредно е во комуникација со извршителите заради сериозноста и специфичноста на проблемите кои треба да се решаваат. Во Министерството за внатрешни работи на стратегиско ниво раководат министерот, неговиот заменик, директорите со своите заменици и помошници. На средно координативно-тактичко ниво раководи началникот на Централните полициски служби со своите најблиски соработници (началниците на специјализираните единици во рамките на централните полициски сили, како и началниците на Секторите за внатрешни работи на Републиката. На оперативно ниво раководат командирите на полициски станици, раководителите на криминалистичката полиција на СВР низ Републиката, како и раководителите во одделот за посебни единици (како на пример, специјалната единица, единицата за брзо рас-

пореѓување, хеликоптерската единица, единицата за службени кучиња, автопатна-сообраќајна единица и други кои се во состав на Централните полициски сили).

Заклучок

Раководењето со полицијата во себе вклучува користење на моќта која ја има самиот носител на функција, односно на неговите позиции во зависност од хиерархиското ниво и е израз на самата потреба одредени специјализирани улоги да бидат координирани, насочувани и организирани. Хиерархиските нивоа укажуваат на фактот дека полицискиот систем се врзува со постоење на одделен условно „административен штаб“ што се грижи за извршување на одредени специјализирани задачи. Секој носител на раководна функција е насочен кон задачите и кон оние организациони единици што се задолжени да ги извршуваат задачите. Строгата определена меѓузависност која се јавува меѓу тие што ги даваат задачите и тие што се задолжени да ги остваруваат истите, дозволува претпоставениот во секое ниво на хиерархијата да биде во можност да му каже на потчинетиот како да ги реализира задачите и како да се однесува во одредени конкретни ситуации.

Во ситуации во кои е потребна поголема специјализација потребно е да се има поголемо познавање на специфичностите на одредени задачи од страна на извршителите. Пристапот кон зголемена професионализација можат да го наметнат раководните структури преку својот авторитет. Во голем број ситуации авторитетот на раководната структура е еквивалент на авторитетот кој се манифестира во рамките на самата полициска организација. Авторитетот и сите негови аспекти се израз и потреба на раководењето кое всушност не е ништо друго туку состојба на наметнување на одредена волја врз друга волја.

Литература:

Bakreski O., *Kontrola na bezbednosniot sektor*, Filozofski fakultet, Skopje, 2008

Barnard I., *The Function of the Executive*, Harvard University, 1938

Simon, Smithburg, Thompson, *Modern Organization Theories*, Advanced Management, New York, 1950

Galbraith J.K., *The Anatomy of Power*, Houghton Mifflin Company Boston, 1983

Gocevski T., *Obrazoven menadzment*, Makedonska riznica, Kumanovo, 2003

Daft R.L., *Management*, The Dryden Press, Chicago, 1988

- Donald M.N., *Some Concomitance of Varying Patterns of Communication in the Large Organization*, University of Michigan, 1959
- Dragišić Z., *Bezbednosni menadžment*, Službeni glasnik i Univerzitet u Beogradu-Fakultet bezbednosti, Beograd, 2007
- Etzioni A., *Modern Organisation*, Prentice Hall, New Jersey, 1964
- Milosavljević B., „*Nauka o policiji*“, Beograd, Prosveta, 1985
- Newman W.H., *Administrative Action. The Techniques of Organization and Management*, Prentice-Hall, Inc, New York, 1971
- O Lango, *Wholo and Part – A General Theory of System Behaviour* – Oxford- Warsasawa 1965
- Stojanovski T., *Policijata vo demokratskoto opstestvo*, 2 avgust 5-Stip i Astor D00-Skopje, 1997
- Sourcebook on Security Sector Reform*, Fluri P., Hadžić M. (eds.) Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces/Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, Geneva/Belgrade, 2004
- Security Sector Reform: The Challenges and Opportunities of the Privatisation of Security*, Damian, Lilly D. and Page T., (eds), International Alert, London, 2002
- Stevanovic O., *Rukovodjenje i komandovanje*, Policijska akademija, Beograd, 1999
- Strategija za reformi vo policijata, dekmvri, 2004.
- Cokrevski T., *Organizaciono opstestvo*, Studentski zbor, Skopje, 1995
- Harrison F., *The Managerial Decision-Making Process*, Houghton Mifflin, Boston, 2003
- Ludwig Von Bertalanffy: *General Sistem Theory*, Georg Braziller, New Yourk, 1968
- Reform and Reconstruction of the Security Sector, Bruden A. and Heiner Hänggi (eds.), Lit Verlag Münster, 2004
- Zakon za vnatresni raboti (Sluzben vesnik na RM, br.92/09)
- Zakon za policija (Sluzben vesnik na RM, br.114/06)

ИНФОРМАЦИСКА БЕЗБЕДНОСТ ВО САД

Ванчо КЕНКОВ

355.45:004.056

АПСТРАКТ

Во современото општество информациската безбедност е компонента на националната безбедност. Во склоп на објаснувањето на поимот безбедност и поимот информациска безбедност дадени се основните поставки на општата наука за безбедност и теориите на информациското војување. Информациската безбедност се јавува не само како еден од облиците на безбедноста, туку и како пресек на сите облици на безбедност во кои информатичките технологии заземаат важно место. Во тој контекст прикажан е односот на информациската, економската и воената безбедност и начинот на заштита на информациската инфраструктура на САД.

Клучни зборови: Безбедност, информациска безбедност, информациско војување, информациски операции, информациско обезбедување, заштита на информациската инфраструктура.

ABSTRACT

In the modern world, the IT security has grown into a part of the general concept of national security. The article argues that the parameters of the theory of information warfare arise from the fundamental postulates of the general theory of security. The information security is not only one more aspect of security as such but it is an essential part of all other forms of security where informative technologies have their say. In this context, the author elaborates the relationship between information, economic and military security and the manner in which the US have established and protected their information infrastructure.

Key words: security, information security, information warfare, information operations, protection of the information infrastructure, USA

Вовед

Еден од основните мотиви на човековата дејност и на општеството разгледуван низ историјата и, несомнено, еден од глобалните проблеми на современата епоха е безбедноста. Воопшто, до неодамна проблемот на безбедноста подразбираше анализа, пред сè, од воен аспект. Информациската безбедност, како еден од новите правци на истражување во сферата на безбедноста, се јави како последица на појавата и развојот на информациското општество. За значењето на информациската безбедност говори и фактот дека таа е една од основните компоненти во доктрините на националната безбедност на некои земји. Целта на овој труд е да покаже, на примерот на САД, дека информациската безбедност во современото општество е неодвоив дел од проблематиката на националната безбедност и дека претставува една од основните компоненти.

Поим, содржина и суштина на информациската безбедност во САД

Поимот информациска безбедност во САД, односно информациското обезбедување е изведен и заснован на теоријата за информациското војување (*IW information warfare*). Иако, имплицитно не е наведено, исходштето на теоријата за информациското војување е општата наука за безбедноста. Имено, по аналогија со електромагнетскиот спектар во чиј домен се одвива електронското војување (*electronic warfare*), американските воени експерти, во настојувањата да ги дефинираат револуционерните промени во воените дејности, информацискиот спектар го назначија како домен во кој се одвива информациското војување.

Теоријата на *IW* подразбира информациска доминација (концепт на информациска превласт, односно информациска супериорност). Информациската супериорност се реализира низ разузнавачко-набљудувачко-извидувачки операции, информациски менаџмент и информациски операции. Елемент за поддршка на информациските операции е информациското обезбедување.

Природа на информациите и информациското опкружување

Под поимот *информација* се подразбира податок кој е прибран од опкружувањето и обработен во форма која понатаму може да се користи¹, истата може да биде и содржина или значење на пораката². Суштината на поимот *информација* произлегува од т.н.

¹ Field manual No. 100-6, FM 100-6 *Information operations*, Department of the Army, Washington, DC, 1996.

² Maconachy V., Schou C., Ragsdale D., Welch D., *A model for Information assurance: an integrated approach*, Proceedings of the 2001 IEEE, workshop on Information Assurance and Security, United States Military Academy, West Point, 2001.

когнитивна хиерархија, информацијата во голема мера, сама по себе е без значење, само кога податоците ќе се обработат, односно ќе се стават во ситуациски контекст, тогаш таа го добива своето значење и станува, по дефиниција, информација. Врз основа на информациите во процесот на спознавање настанува знаењето, тоа е информација која е испитана и прифатена како факт. Расудувајќи (размислувајќи) знаењето преоѓа во разбирање (на ситуацијата) со што се исполнуваат условите за донесување правилни одлуки (командантите, бизнисмените итн.)³. Оттука разликуваме системи на знаење и системи на верување. Системи на знаење се оние системи кои се организирани и водени да ги почувствуваат или перцепираат појавните индикатори кои можат да се верифицираат, да се преведат тие индикатори во разбирливи реалности кои се користат во донесувањето одлука или директна активност. Системите на верување се сите експлицитни емпириски податоци во форма на верификувани сознанија и сите други податоци кои не можат или тешко се верификуваат. Системите на верување, за разлика од системите за знаења, се изразито индивидуализирани и зависат од генетското наследство и културните традиции⁴.

Релевантни информации се информации кои се одбрани од големо количество информации, а кои значително влијаат, придонесуваат или се однесуваат на извршување на дадена оперативна мисија⁵.

Критериуми за проценка на квалитетот на информацијата се: *точност*-информации кои верно ја пренесуваат (претставуваат) ситуацијата, *релевантност* - информации кои се однесуваат на дадена мисија, задача или ситуација, *благовременост* - информации кои се на располагање кога треба да се донесе одлука, *целовитост* - сите потребни информации потребни на лице кое одлучува (донесува одлука), *прецизност* - информации кои во себе носат баран ниво на поединости (деталности).⁶

Битен поим во теоријата на IW е информациското опкружување. Информациското опкружување (*Informaiton Environment*) е целина, збир на поединци, организации или системи за собирање, обработка или дистрибуција на информациите⁷. Употребата на информации експоненцијално расте со развојот на општеството. Современото информациско опкружување се манифестира преку информациската структура. Разликуваме: глобална, национална и воена (GII, NII, DII, - *global national, defence information infrastructure, JP3-13, 1998*).

³ Field manuel No. 100-6, FM 100-6 *Information operations*, Deparment of the Army, Washington, DC, 1996.

⁴ Szafranski R., A theory of information warfare: preparing 2020, *Airpower Journal*, Spring, 1995.

⁵ Field manuel No. 100-6, FM 100-6 *Information operations*, Deparment of the Army, Washington, DC, 1996.

⁶ Исто

⁷ Исто

Министерството за одбрана на САД и Одбранбениот научен борд (DSB – defence science board) имаат визија за остварување ефективна безбедносна архитектура да изградат интегрирана информациска инфраструктура (III – integrated information infrastructure), а станува збор за глобална информациска мрежа GIG (*global information grid*) која треба да ги исполни барањата на информациското обезбедување (IA): инфраструктура и апликација на јавниот клуч PKI и PKE, GIG IA тестирање DID архитектура (*defence-in-depth* - одбрана во длабочина) IP sec, IA функции, можност на менаџментот за безбедност на мрежата, линк енкрипција на физичко ниво на отворен модел и способност на преживување (*Protecting the Homeland, report of the Defence science board, 2001*).

Извори на закани се: хакери, инсајдери, активисти на анти-државни организации, терористи, странски учесници во информациските операции и информациски братоубијци, (несакани ефекти на сопствените или непријателски сили).⁸ Методи на напади се: неутрализиран пристап, злонамерни програми, електро-магнетско дезинформирање или **мамење**, електронски напад и физичка деструкција⁹.

Информациско обезбедување во концептот на информациското војување

Информациското војување начелно е опсег на акции кои се преземаат за да се оствари информациска супериорност над противникот. Во таа насока е и воената дефиниција која е дадена во CJCSI (*Chairman of the Joint chief of Staff*- претседавач на здружениот генералштаб) 3210.01¹⁰ со која информациско војување се дефинира како: активности кои се преземаат да се оствари информациска супериорност така што ќе се влијае на противничките информации, процесите засновани на информации, информациските системи и мрежи засновани на компјутери, додека во исто време ќе се пристапи кон одбрана на сопствените информации, процеси засновани на информации, информациските системи и мрежите засновани на компјутери.

Целта на информациското војување е да се оствари значителна информациска предност која би им овозможила на севкупните сили брзо да доминираат и да управуваат со противникот. Стратешката цел на IW е да се добие и одржи одлучувачка предност така што ќе се нападат противничките информациски системи преку експлоатација, оневозможување и влијаење, а во исто време да се оствари заштита на сојузничките информациски системи.

⁸ Field manuel No. 3-13, FM 3-13 (FM 100-6) *Information operations: Doctrine, Tactics, Techniques, and Procedures*, Department of the Army, Washington, DC, nov 2003.

⁹ Исто

¹⁰ Field manuel No. 100-6, FM 100-6 *Information operations*, Department of the Army, Washington, DC, 1996.

На Универзитетот за национална одбрана - NDU¹¹ работна дефиниција за информациското војување е пристап на вооружен конфликт кој се насочува на менаџмент и користи информации во сите облици и на сите нивоа за да се оствари одлучувачка воена предност, посебно во интервидовското и комбинираното опкружување. Информациското војување по природа е и офанзивно и дефанзивно и се движи од мерки со кои противникот се спречува да експлоатира информации до адекватни мерки со кои се обезбедува интегритет, расположивост и интероперабилност на пријателските информациски ресурси. Информациското војување иако во краен случај по својата природа е воено, се води и во политичката, економската и општествената сфера и е применливо преку голем спектар на националната безбедност од мир до војна.

Информациското војување може да се дефинира и како облик на конфликт со кој директно се напаѓаат информациските системи а со тоа и системите на знаење и верување на противникот.¹²

Мартин Либицки дава една поконкретна и поопиплива дефиниција за информациското војување според која, информациското војување, како посебна техника на војување, не постои, но постојат неколку различни облици на информациското војување:

- *војување во сферата на командувањето и управувањето C²W (command and control warfare)* наменето за удари против „главата и вратот“ на противникот;
- *разузнавачко војување IBW (Intelligence – based warfare)* насочено кон директна употреба на разузнавачките дејности за нишанење и врз целите и проценка на борбените дејства, реализација на концептот „стрелец-цел“;
- *електронско војување EW (electronic warfare)* - опфаќа радио-електронски и криптографски техники;
- *психолошко војување PSYW (Psychological warfare)*- информацијата се користи за промена на свеста на човекот;
- *хакерско војување* се напаѓаат компјутерските системи;
- *економско-информациско војување EIW (economic information warfare)* – блокирање или насочување на информациите за да се обезбеди економска доминација;
- *кибер војување* – збир на футуристички сценарија.

¹¹ National Defence University е највисока воено-политичка школа во САД и нејзини слушатели се покрај офицерите и високите службеници на администрацијата на САД, и офицери на други земји. Слушатели-те се примаат по покана а често и по име.

¹² Szafranski R., A theory of information warfare: preparing 2020, Airpower Journal, Spring, 1995

Оттука, информацијата сама за себе, не е медиум на војување, освен во најтесна смисла (електронско попречување). Крајната цел на информациското војување е информациската супериорност (IS – *information superiority*), истата е дефинирана како оперативна предност добиена од можностите за собирање, обработка и непрекинат тек на дистрибуција на информациите при експлоатирањето или оневозможување на противникот да ги има истите можности (ФМ 3-0). Информациската супериорност се постигнува низ:

- информациски менаџмент (IM – *information management*);
- разузнавачка дејност, набљудување и извидување (ISR – *intelligence, surveillance and reconnaissance*);
- информациски операции (IO – *information operations*).

Основата на информациската супериорност се разузнавачката дејност, набљудувањето и извидувањето (ISR), а оттука американската воена доктрина ги дефинира ISR операциите. Поимот *информациски операции* има претрпено значителни промени од првобитното дефинирање (ФМ 100-5, ФМ 100-6, 1996) до најновите сфаќања (ФМ 3-13, 2003). Промените пред сè се во содржината, односно во компонентите и можностите што ги прават IO. Друга суштинска промена е во фактот дека IO воедно се и елементи на борбените сили (combat power). Суштината на IO е дадена во Здружената доктрина за информациски операции (Joint Pub 3-13, Joint Doctrine for Information Operations, 1998) каде се вели: информациската операција вклучува активности кои влијаат на противничките информации и информациски системи при што единствено се заштитени сопствените информации и информациски системи.

Во одбарнбената доктрина на САД, информациските операции имаат една од најважните улоги, што може да се потврди во *Air Force Doctrine Document 2-5* (information operations) каде се вели: доминацијата во информацискиот спектар денес е толку суштинска и важна, како превласта во воздухот или вселената или заземање територии во минатото, дека е согледана како неопходна и синергична компонента на воздушно-вселенската моќ (АФДД 2-5, 1998:5). Основни елементи на информациските операции се: јадро (core) на можности и можности кои ги поддржуваат - епизодни.

Покрај другото, информациските операции ги вклучуваат и јавните работи РА (*public affairs*) и цивилно-воените операции СМО (*civil-military operations*)¹³

¹³ Field manual No. 3-13, FM 3-13 (FM 100-6) *Information operations: Doctrine, Tactics, Techniques, and Procedures*, Department of the Army, Washington, DC, nov 2003.

Елементи (компоненти) на информациските операции¹⁴

Јадро		Кој ги поддржува	
Име		Име	
Електронско војување	EW	Физичко уништување (physical destruction)	
Операции поставени на комп. Мрежа (computer network operations)	CNO	Информациско обезбедување (information assurance)	IA
Напад на компјутерска мрежа (computer network attack)	CAN	Физичка безбедност (physical security)	
Одбрана на компјутерската мрежа (computer network defence)	CND	Контраразузнавачка дејност (counterintelligence)	CI
Експлоатација на комп. мрежа (computer network exploitation)	CNE	Противзалажување (counterdeception)	
Психолошки операции (psychological operations)	PSYH OP	Противпропаганда (countederpropaganda)	
Оперативна безбедност (operations security)	OP-SEC		
Воено залажување (military deception)			

Информациските операции можат да бидат офанзивни и дефанзивни (одбранбени). Офанзивните IO се дефинираат како интеграција за употреба на основните и поддржаните можности и активности кои меѓусебно ја поддржуваат разузнавачката дејност, нападите на противничкото одлучување или влијаат и потпомагаат други специфични цели (FM 3-0). Информациските предности на IO се: уништување (*destroy*), прекинување (*disrupt*), деградација (*degrade*), одбивање (*deny*), залажување (*deceive*), експлоатација (*exploit*) и влијание (*influence*)¹⁵.

Одбранбените IO (DIO - defence IO) се дефинираат како интеграција и координација на политики и процедури, операции, на персона лот и технологијата за заштита и одбрана на пријателските информации и информациските системи. DIO обезбедува благовременост, точност и релевантност на информациите, а негови одбранбени елементи се: заштита (*protection*), детекција (*detection*), реставрација (*restoration*) и реакција (*response*). Одбранбените информациски операции користат технички и нетехнички актив-

¹⁴ FM 3-13, 2003.

¹⁵ Field manuel No. 3-13, FM 3-13 (FM 100-6) *Information operations: Doctrine, Tactics, Techniques, and Procedures*, Deparment of the Army, Washington, DC, nov 2003.

ности за ограничување на ранливоста на пријателските С² системи во непријателските информациски операции. Заедничката доктрина на информациските операции, информациското обезбедување го дефинира: информациското обезбедување е дефинирано како IO за заштита и одбрана на информациските системи обезбедувајќи услови за нивна расположивост, интегритет, доверливост и неодречивост. Сето тоа подразбира реставрација на информациските системи со инкорпорирани можности за заштита, детекција и реакција¹⁶. Термините расположивост, интегритет, автентичност, доверливост и неодречивост ги изразуваат целите на IA и се дефинирани како обезбеден пристап на авторизираните корисници, заштита од неавторизираните промени, верификација на оригиналноста, заштита од неавторизирани, обелоденување и неоспорен доказ за учество во извршените операции. Информациското обезбедување е специфична поткатегорија на информациските операции која ја покрива нејзината одбранбена област. Информациското обезбедување претставува континуиран процес кој го покрива целиот опсег на IO од мир, преку главниот судир до враќањето во состојба на мир. Особено истакнато значење на информациското обезбедување е дадено во Заедничката визија за 2020.

Заклучок

Во практиката и теоријата на националната безбедност, до неодамна се сметало дека најважна е воената компонента. Денес, очиглени се недостатоците на таквиот приод бидејќи научно-техничката револуција доведе до формирање на информациско општество во кое информацијата е главен фактор во управувањето со светот.

Технолошката револуција во областа на информациските и комуникациските системи услови промени во погледот на светот на почетокот на третиот милениум. Масовната компјутеризација и примена на новите информациски технологии доведоа до огромен напредок во сферта на масовните медиуми, бизнисот, индустриското производство, научните истражувања, образование, но, за жал, и во војувањето. Глобалните социјални промени, кои се последица на овие промени, бараат објективна анализа на формираната информациска средина на светската заедница. Проблемот на информациската безбедност, во досегашната историја, анализиран е само во контекст на заштита на информациите, пред сè, по пат на тотална физичка заштитеност и со разни ограничувања, што не можат да ги задоволат современите потреби. Информациското општество, кое со себе го носи третиот милениум, со себе носи нови закани, но и нови начини за нивно решавање.

¹⁶ JP 3-13, 1998:1-9.

ЛИТЕРАТУРА

1. Field Manual No. 3-13, FM 3-13 (FM 100-6) *Information operations: Doctrine, Tactics, Techniques, and Procedures*, Department of the Army, Washington, DC, nov 2003.
2. Szafranski R., A theory of information warfare: preparing 2020, *Airpower Journal*, Spring, 1995
3. Field Manual No. 100-6, FM 100-6 *Information operations*, Department of the Army, Washington, DC, 1996.
4. Maconachy V., Schou C., Ragsdale D., Welch D., *A model for Information Assurance: Aan Integrated Approach*, Proceedings of the 2001 IEEE, Workshop on Information. Assurance and Security, United States Military Academy, West Point, 2001.
5. Field manual No. 3-13, FM 3-13 (FM 100-6) *Information operations: Doctrine, Tactics, Techniques, and Procedures*, Department of the Army, Washington, DC, nov 2003.
6. Daniel G. Volf, *Statement before the House Select Committee on Homeland Security Subcommittee on Cyber-security, Science and Resarch & Development*, Nacional Security Agency US, july 22, 2003.
7. Вулета Вулетиќ, *Војна техника и војна доктрина*, ВИЗ, Београд, 2001.
8. Nacional Security Agency, *Nacional Information Systems Security Glossary*, NSTISSI No 4009, Fort Meade, MD spt 2000.

ВО ОВОЈ БРОЈ:

Радмила Накарада
Тони Милески
Владимир Рукавишњиков
Жарко Пуховски
Ненад Танески
Марина Митревска
Мишел Шулц
Стојан Славески
Оливер Бакрески
Срѓан Миладиновиќ
Ванчо Кенков

